

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HUMEYİNİ’NİN DİNİ VE SİYASİ SÖYLEMLERİNDE ALİ
ŞERİATİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ VE BASINDAN
ÖRNEKLER**

KÜBRA DURLANIK
2501180253

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MELTEM BOSTANCI

İSTANBUL – 2021

ÖZ

HUMEYİNİ’NİN DİNİ VE SİYASİ SÖYLEMLERİNDE ALİ ŞERİATİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ VE BASINDAN ÖRNEKLER

Kübra DURLANIK

Bu tez Ali Şeriatî’nin Humeyni üzerinde etkiye sahip olup olmadığını ve etkisi varsa ne derecede olduğunu incelemek için basından kaynaklar da kullanılarak yazılmıştır. Bu sebeple tez, her iki kişinin de eserlerinden, temelde Türkçe kaynaklardan sonrasında ise İngilizce ve Farsça kaynaklardan yararlanılarak ele alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ele alınan konu, Şeriatî ve Humeyni’yi tanımak adına hayatlarını ve dönemin siyasi yapısını anlatmaktadır. Yaşadıkları yıllarda İran’ın genel durumunun üzerlerindeki muhtemel etkisi göze alınarak İran siyasetine kısa bir bakış önemli görülmüştür. Tezin ikinci bölümünde iki ana konu vardır. İlk kısım, Ali Şeriatî’nin konferanslardan ve derslerinden derlenen ve kendi kitaplarındaki en göze çarpan dini ve siyasi söylemlerdir. Aynı zamanda Aydınlık Gazetesi’nde yayınlanan yazıları da incelenmiştir. Dikkat edilen nokta Humeyni ile ortak olabilecek kavramların seçilmeye çalışılmasıdır. Aynı zamanda söylemler konunun daha net mukayesesi yapılabilmesi için dini ve siyasi olmak üzere iki temelde sınırlandırılmıştır. Bölümün ikinci yarısı, Humeyni’nin konuşmalarından derlenen kitaplarda ve kendi kitaplarındaki öne çıkan temel dini ve siyasi söylemlerdir. Tezin üçüncü bölümü ise Humeyni ile Ali Şeriatî’nin söylemlerinin karşılaştırılmasıdır. Amaç Ali Şeriatî’nin Humeyni’ye etkisinin olup olmadığını eldeki verilere dayanarak ortaya çıkarabilmektir. Son olarak devrimden sonraki süreçte iki karakterinde idealize ettiği İran resminin gerçekleşip gerçekleşmediği güncel veriler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu aşamada Humeyni’nin devrimden altı ay sonra The New York Times gazetesine verdiği röportajdan da faydalanılmıştır. Böylece hem Ali Şeriatî’nin hem de Humeyni’nin devrimi gerçekleştirmeden önce üzerinde durarak olması gerekenleri anlattığı kavramların pratikte ne derece görüldüğü analiz edilmektedir. Çalışmanın sonunda Ali Şeriatî’nin Humeyni üzerinde muhtemel etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır çünkü eserlerin tarihleri de dikkate alındığında Şeriatî’nin söylemlerinin benzerleriyle Humeyni’nin sonraki eserlerinde karşılaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran İslam Devrimi, Ali Şeriatî, Humeyni, Şia, Cihat, Dini Söylem, Siyasi Söylem, İletişim, Basın, Aydınlık Gazetesi, The New York Times.

ABSTRACT

THE EXAMINATION OF THE EFFECT OF ALI SHARIATI ON KHOMEINI'S RELIGIOUS AND POLITICAL SPEECHES AND EXAMPLES FROM THE PRESS

Kübra DURLANIK

This thesis was written by using press sources to examine whether Ali Shariati had an influence on Khomeini and to what extent. For this reason, the thesis has been handled by using the works of both people, mainly Turkish sources and then English and Persian sources.

The study consists of three parts. The subject discussed in the first part tells about their lives and the political structure of the period in order to get to know Shariati and Khomeini. Considering the possible effect of the general situation of Iran on them during the years they lived, a brief overview of Iranian politics was deemed important. There are two issues in the second part of the thesis. The first topic is the most prominent religious and political discourses in Shariati's own books, compiled from conferences and lectures. At the same time, his articles published in *Aydınlık Newspaper* were also examined. The point of attention is to try to select the concepts that can be common with Khomeini. At the same time, discourses are limited to two bases as religious and political in order to make a clear comparison of the subject. The second half of the chapter is the main religious and political discourses in the books compiled from Khomeini's speeches and in his own books. Third part of the thesis is comparison of the discourses of Khomeini and Shariati. The aim is to reveal whether Ali Shariati has an effect on Khomeini, based on the used sources. Finally, in the period after the revolution, the realization of the Iranian situation which it idealized by the two characters, was evaluated through current data. At this stage, Khomeini's interview with *The New York Times*, six months after the revolution, was also used. Thus, it is analyzed to what extent the concepts that both Shariati and Khomeini emphasized and explained what should happen before carrying out the revolution are seen in practice. At the end of the study, it was revealed that Ali Shariati had a possible influence on Khomeini because considering the dates of the works, similarities of Shariati's discourses were encountered in Khomeini's later works.

Keywords: Iranian Islamic Revolution, Ali Shariati, Khomeini, Shi'a, Jihad, Religious Discourse, Political Discourse, Communication, Press, *Aydınlık Newspaper*, *The New York Times*

ÖNSÖZ

İran İslam Devrimi sonrasında İran, uzun yıllardan beri süregelen görece laik bir yapıyı takip eden bir dönemden çıkarak ulemanın önderliğinde yeni bir sürece girmiştir. Bu sebeple devrim sürecini hazırlayan yılların incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Devrimin gerçekleşmesinde ismi ön sıralarda yer alan Ali Şeriatî'nin ve devrimin önderi olarak kabul edilen Humeyni'nin önemi burada ortaya çıkmaktadır. “Humeyni'nin Dini ve Siyasi Söylemlerinde Ali Şeriatî Etkisinin İncelenmesi ve Basından Örnekler” adlı çalışma, Şeriatî'nin Humeyni üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Çalışmanın yürütüldüğü süreçte bana yardımcı olan ve motive edici kişiliğiyle olumlu enerji veren danışmanım Prof. Dr. Meltem Bostancı'ya teşekkürlerimi sunarım. Bu uzun ve yorucu süreçte yanımda olan aileme ve ismini sayamadığım sevdiklerime de teşekkürü borç bilirim.

Kübra DURLANIK

İSTANBUL,2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ VE HUMEYNİ'NİN HAYATLARINA GENEL BAKIŞ

1.1. ALİ ŞERİATİ VE HUMEYNİ DÖNEMİNDE İRAN SİYASİ HAYATI	4
1.1.1. Rıza Şah Döneminde İran	5
1.1.2. Muhammed Rıza Şah Döneminde İran	9
1.2. ALİ ŞERİATİ'NİN HAYATI	16
1.2.1. Çocukluk, Gençlik Ve Paris Yılları	16
1.2.2. Ali Şeriatî'nin İran'a Döndüğü Yıllar	18
1.3. HUMEYNİ'NİN HAYATI	21
1.3.1. Çocukluk ve Eğitim Dönemi	21
1.3.2. Sürgün Yılları	24
1.3.3. İran'a Dönüşü ve Vefatı	27

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ VE HUMEYNİ ESERLERİNDEKİ DİNİ VE SİYASİ SÖYLEMLER

2.1. Ali Şeriatî Eserlerinde Geçen Dini ve Siyasi Söylemler	29
2.1.1. İslami Öze Dönüş ve Ümmet	29
2.1.2. Tevhit, Şirk ve Vahdet	35
2.1.3. Züht Kavramı	40
2.1.4. Aydın ve Sorumluluğu	44
2.1.5. Kadın	49
2.1.6. İmam ve İmamet	54
2.1.7. Adalet ve Cihat	60
2.2. Humeyni'nin Eserlerinde Kullandığı Dini ve Siyasi Söylemler	66
2.2.1. Velayet-i Fakih ve İmamet	67
2.2.2. Züht ve Kıyam	71
2.2.3. İnsan-ı Kamil ve Tevhit	79
2.2.4. Adalet ve İslam'ı Tanımak	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ VE HUMEYİNİ SÖYLEMLERİNİN MUKAYESELİ ANALİZİ VE BASINDAKİ YANSIMALAR

3.1. Söylem Benzerlikleri ve Farklılıkları	91
3.1.1. İslam, Ümmet ve Tevhit Kavramları	92
3.1.2. İmam ve İmamet Meselelerine Bakış Açıları	94
3.1.3. Adalet, Cihat ve Züht Konusundaki Görüşleri.....	97
3.1.4. Aydın ve Aydından Beklentilerinin İncelenmesi.....	102
3.1.5. Kadının Değerine Dair Tutumları	103
3.2. Söylem Farklılıkları.....	105
3.2.1. Humeyni'nin İmamet Anlayışı ve Siyasi Boyutu	105
3.3. Ali Şeriatî Söylemlerinin Günümüz İran'ındaki Yansımaları	106
3.3.1. Devrim Sonrası Humeyni Döneminde İran	109
3.3.2. Humeyni'den Sonra İran.....	118
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	127
EKLER.....	140

KISALTMALAR LİSTESİ

A.G.E	: Adı Geçen Eser
BKZ	: Bakınız
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
HZ	: Hazreti
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
S	: Sayfa
SA	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SAVAK	: Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü (Saziman-ı İttılât ve Emniyet-i Keşver)
SS	: Sayfadan Sayfaya
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SY	: Sayfa Yok
TL	: Türk Lirası
TUDEH	: İran Kitlelerinin Partisi (Hizb-i Tude-yi İran)
YY	: Yüzyıl

GİRİŞ

İran İslam Devrimi, 1979 yılında Humeyni'nin öncülüğünde İran'ın farklı kesimlerden toplulukların Şah hükûmetine karşı birleşerek gerçekleştirdiği bir devrimdir. Devrim'in gerçekleşmesi hem İran'da hem başka ülkelerde ilgiyle ve endişeyle takip edilmiştir. Devrimin şartlarını belirleyen faktörlerin önemi aşikârdır. Keza dini bir devrim gerçekleşmiş ve bu farklı farklı kesimlerden devrim sonrasında ön planda kalan ve gücü elde eden grup ulema olmuştur. Bu durum farklı grupların dahi kestiremediği bir sonuçtur. Bu sebeple devrim sürecinde öğrenciler ve aydınlar üzerinde etkisi büyük olan akademisyen ve sosyolog Ali Şeriatî'nin devrim lideri Humeyni üzerindeki etkisinin incelenmesi gerekli görülmüştür.

İran toplumu ve devletinde tarihsel sürekliliğin olup olmadığını anlamak için devrimi hazırlayan süreçte hem Ali Şeriatî hem de Humeyni tarafından kullanılan kavramların izlerinin aynı zamanda Şia'nın ve Pers toplumunun öz değerlerinde var olup olmadığının bilinmesi faydalı görülmüştür. Bu sebeple tez, İran'ın tarihsel sürecini de kısa bir şekilde ele almıştır. İran halkının kimliksel varlığında önemli yere sahip ve İslamiyet öncesi inanç olan Zerdüşti dini ve sonrasında İslamiyet'in gelmesiyle bu dinin Şia mezhebine evrilmesi durumu mevcuttur. Bu mezhebe göre tüm ezici güçlere karşı mazlumlar grubunda yer alan Şia mezhebi mensupları, başkaldırmakla sorumludur. Özellikle Ali Şeriatî ve Humeyni'nin söylemlerinde karşımıza çıkan mücadele, cihat ve kıyam gibi kelimeler devrimin çok önemli bir boyutunu temsil etmektedir.

Tezin yazılmasının temel amacı Ali Şeriatî'nin dini ve siyasi söylemlerinin Humeyni'nin dini ve siyasi söylemleri ile farklılık ve benzerliklerini tespit ederek, Humeyni'nin devrim sonrası eylemlerinin devrimden önceki açıklamalarıyla uyumlu olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu aşamada Humeyni'nin, The New York Times gazetesine verdiği röportaj ve Aydınlık Gazetesi'nde 1979 yılı Ocak ve Şubat aylarında çıkan haberler analiz edilmiştir. Devrim sürecinde basından ulaşılabilir kaynaklardan faydalanılmıştır. Humeyni'nin konuşmalarında yer alan temel dini ve siyasi kavramlar ile Ali Şeriatî'nin derslerinde, konferanslarında ve kitaplarında yer alan dini ve siyasi kavramların karşılaştırılması yapılmıştır. Bu aşamada konunun daha net anlaşılmasını sağlamak adına sınırlandırma din ve siyaset üzerinden yapılmıştır. İran İslam Devrimi dönemine ait birçok çalışma mevcut olmasına rağmen bu devrimin oluşmasında etkisi büyük olan akademisyen ve sosyolog Ali Şeriatî'nin, bir din adamı ve devrim sonrasında aynı zamanda bir devlet adamı olacak olan Humeyni üzerinde ne derece etkisi olduğunu inceleyen bir tez çalışması mevcut değildir. Bundan dolayı bu çalışmanın konunun eksik olan yanına katkı yapacağı

düşünülmektedir. Çalışmada temel olarak Ali Şeriatî söylemlerini incelemek için kendisinin Türkçeye çevrilmiş ve bir külliyat haline getirilmiş eserlerinden faydalanılmıştır. Farsça dilini akıcı bir şekilde bilmediğinden bu dilden kısıtlı kaynak kullanımı sağlanmıştır. Aynı zamanda İngilizce kaynaklardan da faydalanılmıştır. Diğer yandan çalışmanın Humeyni ile ilgili olan kısımlarında ise hem Humeyni'nin kendi kitaplarından ve çoğunlukla da konuşmalarını yazıya döken ve derleyen kişilerin kitaplarından yararlanılmıştır. Burada da Türkçe ve İngilizce kaynaklar kullanılmıştır. Genel olarak tezin kaynakçasında ise çeşitli kitaplar, makaleler ve tezler bulunur ve elektronik kaynaklar yer almaktadır.

Tezin ilk bölümü Humeyni ile Şeriatî'nin hayatları ve o dönemin İran siyasi hayatından oluşmaktadır. Öncelikle siyasi hayat anlatılarak İran'ın genel durumu hakkında okuyucuya bir ön bilgilendirme verilmek istenmiştir. Bundan dolayı İran'ın tarihsel bütünlüğünü yakalamak adına çok kısa bir şekilde ilk dönemlerinden başlayarak Humeyni ve Şeriatî'nin çocukluk ve gençlik yıllarına tekabül eden Pehlevî dönemine kadar olan kısım anlatılmıştır. Sonrasında ise Pehlevî döneminin ayrıntıları yer almaktadır. Keza bu dönemde İran devleti ve halkının yaşadığı çalkantılı dönem devrimin oluşmasında büyük öneme sahiptir. Daha sonra Şeriatî ile Humeyni'nin hayatları tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmıştır.

İkinci bölüm ise Şeriatî ile Humeyni'nin eserlerinde öne çıkan temel söylemlerden oluşmaktadır. İkisinin de kavramlarının birbirine yakın olarak ele alınmasına özen gösterilmiştir ancak her halükarda kendi kullandıkları söylemler ile incelenmişlerdir. Böylece Ali Şeriatî'nin temel olarak yedi başlıktan oluşan söylemleri elde edilmiştir. Sonrasında ise Humeyni'nin kullandığı öne çıkan kavramları dört başlıkta incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünü oluşturan analiz kısmı, Ali Şeriatî'nin Humeyni üzerindeki etkisinin var olup olmadığını ikinci bölümün verilerine göre analiz eden bölümü oluşturur. Her iki karakterinde öne çıkan söylemlerine aynı anlamları yüklediği tespit edilmiştir. Ortaya çıkan sonuca göre Şeriatî akademisyen kimliğinden kaynaklı olarak daha çok öğrenciler ve aydın kesim üzerinde etkili olurken Humeyni bir din âlimi olarak yetiştiği için halk üzerinde daha etkili olabilmıştır. Bu farklılık aslında onların toplumu devrime hazırlarken halkı bir bütünlük içerisine almalarını sağlamıştır. Bu bölümde ayrıca İran'da siyasi ve dini hayatın sürekliliğini ortaya koymak adına tarihsel metinlerden faydalanılmıştır. Sonuç olarak, İran'da yaşanan dini devrimin kökenlerinin ve siyaset ile dinin yakın ilişkisinin çok eskilere dayandığına, eldeki veriler sayesinde ulaşılmıştır. Diğer yandan devrim sonrası İran halkının, devrim öncesinde Humeyni ve Ali Şeriatî tarafından İslam'a dönülmesi kaydıyla adil ve

düzgün bir sistem oluşacağına dair idealize edilen düzene ulaşılıp ulaşılmadığı tartışılmıştır. Devrimden altı ay sonra Humeyni'nin The New York Times Gazetesi'ne verdiği röportajdan faydalanılarak Humeyni'nin devrime ne anlam yüklediği ve kendisinin eylemlerine getirilen eleştirileri nasıl karşıladığı açıklanmıştır. İran İslam Devrimi'nin yaklaştığı tarihlerde, Aydınlık Gazetesi'nde çıkan haberlerden de yararlanılmıştır. Bu haberlerde hem İran'da halkın devrime yaklaşımı hem de Şah yönetiminden bunalan toplumun tepkileri görülmektedir. Ancak her halükarda İran'da devrime karşı olumlu ve olumsuz bakışların olduğu da aşikârdır.

Tezi yazarken kullanılan veri toplama tekniği kaynak tarama yöntemidir. Çalışmanın sonucunda genel olarak tezden elde edilen bulgular analiz edilmiştir. İran'ın Pehlevi hanedanlığı döneminde sahip olduğu laik yönetim sisteminden İslami bir yönetime geçişi İran'ın dini açıdan tarihsel sürekliliğini ortaya koymuştur. Diğer yandan ülkenin ekonomik, siyasi ve dini olarak içine girdiği buhran sonucunda halkın her kesiminden insanın birleşip devrimi gerçekleştirdiği ortaya çıkmıştır. Her ne kadar devrim sonrasında bu gruplar arasında memnuniyetsizlikler baş gösterse de İran'ın dini yönetimlere yabancı olmadığı aşikârdır. Bu süreçte Humeyni ve Ali Şeriatî gibi aktörlerin halkın nabzını tutarak devrimin gerçekleşmesinde insanları harekete geçirici güçlerinin olduğu ortaya çıkmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ VE HUMEYİNİ’NİN HAYATLARINA GENEL BAKIŞ

Ali Şeriatî ve Humeynî, İran İslam Devrimi’nin hazırlık sürecinde toplumun nabzını tutan iki önemli karakterdir. Bu sebeple tezin de temelini oluşturan söylem araştırması ve karşılaştırmasından önce Şeriatî ve Humeynî’nin yaşamlarını ve onların yaşadıkları dönemin şartlarını genel bakış açısıyla incelemek faydalı olacaktır.

1.1. ALİ ŞERİATİ VE HUMEYİNİ DÖNEMİNDE İRAN SİYASİ HAYATI

Ali Şeriatî ve Humeynî döneminde geçen olayları ve onların üzerinde durduğu kavramları daha rahat anlayabilmek için İran tarihini genel hatlarıyla hatırlamakta fayda vardır.

İranlılar ile özdeşleşen Ari ırkının bugünkü topraklarına yakınlaşarak Karadeniz güneyinden Orta Asya’nın güney kısımlarına gelmesi MÖ 2.000’li yılların başlarına tekabül eder.¹ Hint ve İran topluluklarının tamamını kapsayan Ari kelimesi, soylu manasında kullanılmıştır.² Hint kavimleri daha sonra bu bölgeden ayrılıp Hindistan’a doğru gitmiş, İranlılar ise bir süre orada yerleşik hayat sürmüşlerdir. Daha sonra çeşitli yaşam koşullarını sağlamak amacıyla bugünün İran’ına gelen Ariler büyük ve köklü geleneklerini oluşturmuşlardır. Bu kültürün özünü o dönem için büyük öneme sahip tek tanrılı bir din olan Zerdüştlük oluşturur.³ Bu din, ilk güçlü Pers Hanedanlığı olan Ahamenişler ile insanların dini, siyasi ve sosyal hayatlarının her yerinde etkisini gösterir. Persler tarih boyunca Ahamenişler’den sonra Sasaniler, Tahiriler, Samaniler gibi milliyetçi değerlere sahip farklı hanedanlıklar da kurmuşlardır. Özellikle Sasaniler döneminde Zerdüştlük, devlet dini haline gelerek Zerdüştin adamları halk ve devlet içinde ayrıcalıklı konuma yükselebilmişlerdir. Sasani egemenliği kendisinden sonraki hanedanlara köklü devlet kurumları, monarşi ve Zerdüştlük dinini miras bırakmıştır.⁴ İran, Müslümanlığın yayılmasıyla Arap fetihlerine şahit olarak uzun ve zorlu bir süreçte olsa İslamiyet’e geçmiştir. Daha sonra İran topraklarında Türk hanedanlıkları da kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi 15.yy’ın sonlarına doğru kurulan Safeviler’dir. Bu devlet, İran milliyetçiliğini korumak adına o dönemde İran’ın çoğu Sünni olmasına rağmen milleti Şiilik mezhebi etrafında toplayarak köklü bir İranlılığın devamını sağlamayı amaçlamıştır.

¹ Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 2.bs., İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2012, s.104-105

² Irach J. I. Taraporewala, *Zerdüştin Dini: Zerdüştin Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm*, Çev. Nice Damar, 4.bs., İstanbul, Avesta Mezopotamya Kültürü, 2016, s.15-17

³ Eshat Ayata, *Zerdüştin Avesta Bölümleri*, 3.bs., İstanbul, Kora Yayın, 2011, s.16

⁴ Michael Axworthy, *İran Aklın İmparatorluğu: Zerdüştin Günümüze İran Tarihi*, Çev. Özlem Gitmez, İstanbul, Say Yayınları, 2016, s.99

Safeviler, İran'ın bugünkü Şii devlet olmasındaki baş aktördür.⁵ Persler ile özdeşleşen Zerdüştlük, İslam'dan sonra İranlıların Şiilik ile örtüşmesine benzer. Safeviler'den sonra İran siyasetinde 18.yy sonu ile 20.yy başlarına kadar hâkimiyet süren Kaçarlar dönemi başlar. Bu dönem İran için uluslararası çıkar çatışmalarının ortasında kaldığı zorlu bir süreci de beraberinde getirir. Ülke için ciddi ekonomik zorluk çıkaran ve uzun vadede çıkmaza sokacak imtiyazların görülmesinin sebebi petroldür. Kaçarlar da, Şiilik ve buna bağlı kurumları himaye etmişlerdir. Ulema, hanedanı ve otoritesini tanırdı ancak bu otorite, ulemanın gücünü kırarak yetkiye de sahip değildi. İran hükümetlerinin İslamiyet'ten önceki köklerine bağlılığı, Kaçar hükümdarlarından olan Feth Ali Şah'ın, Sasaniler'den beri ilk kez görülen, üzerinde kendi resminin olduğu sikkelerden anlaşılır.⁶ 20.yy ise İran'da 1921'de başlayan ve 1989 İran İslam Devrimi'ne kadar devam edecek olan Pehleviler dönemini kapsar.

1.1.1. Rıza Şah Döneminde İran

20. Yüzyıl, İran için Rıza Şah tarafından gerçekleştirilen milliyetçi, merkeziyetçi ve modernleşmeci hareketlere şahit oldu. Rıza Şah'ın İran'ı modernleştirmesi, devleti merkezileştirerek toplumun her alanında daha faal olması manasına gelir. Batılılaşma çabaları, yönünü Batı'ya dönen, değişim modelleri olarak Batı'yı kendisine örnek alan faaliyetleri içerir. Şah'ın bu çalışmaları, İran genel siyasi kültüründe değişmeye sebebiyet vermiştir. Toplumda, aile, din ve etnik gruplara bağlılık gibi bireycilik ve artan sınıfsal kimlikler ile İranlı olma kavramına doğru gidişat belirmiştir. Halk, siyasal hayatta daha çok etkin olmayı arzuladığından ekonomi ve sosyal yaşamda eşitlik kavramları da önem kazanmaya başlar. Nihayetinde toprağa dayalı devlet, merkezileşme sayesinde insanların, siyasi, kültürel ve ekonomi gibi her alanında etkinliğini artırır.⁷ Rıza Şah, 1941'de tahtından çekilene kadar, ülkeyi devraldığında, bürokrasi ve orduyu düzene sokmasıyla ön plana çıkmıştır. Kimilerine göre bu durum İran için ilerici ve gelişim vaat eden hareketler olarak kabul edilse de bazı çevreler tarafından Rıza Şah'ın Britanya taraftarı olduğu düşünülmüştür. Bu duruma sebebiyet veren olay ise Rıza Şah'ı Kazvin Garnizonu'nu başına getirenin ve general rütbesine terfi ettirenin İngiliz General Ironside olmasıdır.⁸ Rıza Şah'ın yürüttüğü politikaların İran'a sağlam bir bürokrasi ve düzenli orduyu kazandırdığı bir kesin olmakla

⁵ M. Axworthy, a.g.e, s.170

⁶ Gene R. Garthwaite, **İran Tarihi: Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze**, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul, İnkılap, 2018, ss.186-187

⁷ G.R. Garthwaite, a.g.e, s.203

⁸ Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, 5. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 86

beraber, takip ettiği modernleşme yolu, içinde yaşadığı dönem itibariyle İran toplumu tarafından uzun vadede kabul görmemiştir.

Rıza Şah hakkında 1870’lerde Mazenderan’ın Savadkuh bölgesinde yer alan Alaşt köyünde doğmasından başka çok bir şey bilinmemektedir. Bazı kaynaklar ailesinin Türki olduğunu söylerken başka kaynaklar da Paştun kökenli olduğunu savunurlar.⁹ Rıza Şah, Kazak Tugay’ında aldığı askeri eğitimler neticesinde soğuk bir mizaca sahip olmuştur. İran’ın neredeyse her bölgesinde görev aldığından dolayı toplumu ve siyasi kültürünü bilmektedir.¹⁰ Rıza Han’a göre öncelik kendi iktidarını sağlamlaştırmaktır. Sonrasında ise silahlı kuvvetlere jandarmayı da dâhil ederek orduyu büyütüp modernleşirmesi gerekmiştir. Kendisi, Batılılaşma yolunda izleyeceği adımları belirlemiştir. Bu adımlardan bir tanesi de saltanatı boyunca on yedi kat büyüttüğü bürokrasi ile sayılarını artırdığı bakanlıklar olmuştur.¹¹ Rıza Han’ın önünde örnek aldığı, laik devlete geçiş yapmayı başarmış Türkiye ve Atatürk modelinin var olması, İran’da uzun vadede hayata geçirmek istediğı politikaların da bir nevi örneğini teşkil etmektedir. Rıza Şah, Türkiye’yi de 1934 yılında ziyaret ederek modernleşme ve Batılaşma yolunda Atatürk’ün takip ettiğı yolları yerinde analiz etmiştir. Rıza Han her ne kadar devletin başına İngiltere desteğı ile geçse de Şah olduktan sonra temel amacı ülkesinin İngiltere ve Rusya karşısında bağımsızlığını sağlamak adına başka ülkelerle yakın ilişkiler kurmak olmuştur. Bu minvalde İran, Kuzey İran ticaretinin Rusya etkisinden çıkarılması için Türkiye ile yakınlaşmak istemiştir. Demiryolu ağlarını birleştirerek ihraç mallarını Türkiye üzerinden taşımayı amaçlamıştır. Bu durum Rıza Şah’ın Türkiye’yi ziyaretinin önemli bir diğer sebebini oluşturur. Baba Şah’ın, bu ziyaretiyle asıl amacı İran’ı sömürölmekten kurtarmak adına denge politikası yürütebilmektir.¹²

Rıza Han, 21 Şubat 1921 tarihinde Tahran’daki Kaçar yönetimine el koyarak darbe yapmıştır. Darbenin siyasi kanadında gazeteci olan Seyyid Ziya yer almıştır. Bu darbe, 1919 tarihli İngiliz-İran Antlaşması ile hayata geçirilmesi planlanan birleşik bir ordu ve güçlü merkezileşmiş bürokratik devlet kurmak yolunda Rıza Şah’a fırsat sunmuştur. Her ne kadar Seyyid Ziya anlaşmayı fes etmiş olsa da Rıza Şah, bunları gerçekleştirmiştir.¹³ Rıza Şah, Ahmet Şah döneminde önce harbiye nazırlığı ardından 1924 yılında da başbakan olur. Aynı

⁹ M. Axworthy, a.g.e, s.275

¹⁰ G. Garthwaite, a.g.e, s. 206

¹¹ E. Abrahamian, a.g.e, s. 90

¹² M. Volkan Atuk, “İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyareti”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:17/35, 2017, ss.223-224

¹³ Behrooz Moazami, **İran’da Devlet, Din ve Devrim: 1796’dan Bugüne**, Çev. Bahar Bilgen, İstanbul, İletişim, 2018, s. 85

yılda, İran meclisi cumhuriyet tartışmalarına sahne olmuştur.¹⁴ Çok geçmeden iki sene sonra Rıza Şah, 1926 yılında taç giyerek kral olmuştur.¹⁵ Rıza Şah'ın siyasi sahneye çıktığı süreçte söyledikleri ile on yıl sonraki süreçte gerçekleştirdiği eylemler arasında çok fark görülür. Bu durum mollaların kendisinden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir.

Rıza Şah, iktidara giden süreçte dini çevreye yakın durup, mollaları ziyaret etmiştir. Aynı zamanda İran'da önemli din merkezlerinden olan Kum'a giderek önde gelen din adamları ile görüşmeler yapmıştır. Rıza Şah, bir nevi ulema ile uzlaşma yolunu denemiştir. Onların desteğini kazanmayı arzulamıştır. Dini ibadet ve tören yerlerine ziyaretler düzenlemiştir. Alkollü içeceklerin satışını yasaklayarak bütün okullara dini müfettiş atamıştır. Tüm bunlar 20 Ağustos 1924 tarihine gelindiğinde Meclis'e ve Tahran'da yer alan gazete bürolarına artık Rıza Han'ın Kaçar Hanedanlığına son verilerek tahta çıkması gerektiğine dair mektup ve telgrafların yağmasıyla sonuçlanır.¹⁶ Rıza Han için bu raddeye gelmesi için ulema ile iyi geçinmesi gerektiğini iyi bilmiştir. Ancak ne var ki Rıza Han'ın ileriki yıllarda takip edeceği politikalar kendisi için olumlu sonuçlanmayacaktır.

1926 yılına gelindiğinde İran hâlâ köylü, aşiret ve küçük kasabaların yoğunlukta olduğu ve bu sebeple endüstride çalışan nüfusun genele oranla 12 milyonda kaldığı bir ülke durumundadır. Sahip olunan ticaret anlayışı geniş ölçekli uluslararası bir yaklaşıma sahip olsa da Tahran ve birkaç merkezi şehir dışında Kaçar Şahı Nadir Şah zamanından bu yana değişen bir şey olmamıştır. Rıza Şah yönetime geldiğinde orduya daha fazla önem verdi ve harcamaların büyük kısmını bu alana yapmıştır. 1922'den 1927'ye kadar ekonomi Amerikalı Arthur Millspaugh¹⁷ tarafından organize edilmiş ancak daha sonra Şah ile araları açılmıştır. Diğer bir alan ise Rıza Şah tarafından yurtdışına okumaya gönderilen öğrencilerden oluşur. Bu kapsamda özellikle Fransa tercih edilir.¹⁸ Tüm bunlara rağmen 1941 yılına gelindiğinde eğitilmiş kişi sayısı 1921 senesinden daha az olarak kayda geçmiştir. Bu zaman zarfında İran'ın sosyal yapısında ciddi değişiklikler yaşanır.¹⁹ Özellikle köylü halkın daha iyi imkânlar

¹⁴ Ali Rahnema, **Ali Şeriatî: Bir Müslüman Ütopistin Siyasi Biyografisi**, Çev. Zehra Savan, 2.bs., İstanbul, Kapı, 2016, s. 2

¹⁵ Miyase İlknur, **İmam Mehdi'den Humeyni'ye İran**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2009, s. 81

¹⁶ A. Rahnema, a.g.e, ss. 3-4

¹⁷ Arthur Millspaugh, 1922'de İran'a gelmiştir. Uzun vadede kalabileceğini düşünmeyen kesimler de olmasına rağmen beş yıl içerisinde Rıza Şah'ın da desteğiyle İran ekonomik yapısını belli bir noktaya getirmiştir. Ayrıntılar için Bkz.: Abrahamian, a.g.e, s.90

¹⁸ Michael Axworthy, **A History Of Iran: Empire Of The Mind**, Basic Books, 2008, ss. 222-224

¹⁹ Peter Avery, Gavin Hambly, Charles Melville, **The Cambridge History Of Iran: From Nadir Shah To The Islamic Republic**, C: 7, 3.bs., New York, Cambridge University Press, 2007, s. 231

için şehirlere göçmesi insanların umduğu gibi düzenli ve ekonomik açıdan daha verimli hayat umutlarını karşılamamıştır.

Zaman içerisinde Rıza Han'ın mollalarla ve ulemayla olan ilişkisi tam tersine döner. Her ne kadar kendisi devlete Huda(Tanrı), Şah ve Mihan(Anayurt) kavramlarını kazandırsa da değişen tavırları ve politikaları sebebiyle bazı kesimler tarafından Şah sözcüğünün diğer iki sözcüğü geçtiği yorumları yapılır.²⁰ Rıza Şah, yerini sağlamlaştırdıktan sonra İran'da dinin ve ulemanın gücünü kırmak istemiştir. Bu süreçte İslam âlimleri çeşitli baskılarla karşılaşmış; dini merasimler ve ağıt törenleri yasaklanmıştır. Diğer yandan rejim, kadınların çarşaf giyinmesini ve örtünmesini engelleyeceğini yavaş yavaş duyurmaya başlayarak kamuoyu bu görüşe alıştırmaya çalışılmıştır. Din ve Kuran dersleri okul müfredatından çıkarılır. Cuma namazı kılınması yasaklanır.²¹ Rıza Şah'ın bu eylemlerinin sebebini, gerçekleştirmek istediği yeniliklerin ve laikleşmenin önünde ulemanın duracağı ihtimalinde aramakta fayda vardır.

Rıza Şah'a halk tarafından ciddi tepkinin gelmesi 1935 yılında gerçekleşir. Meşhed'de bulunan İmam Rıza türbesinde kadınların başlarının zorla açtırılmasından dolayı yapılan protestolara rejim askerleri tarafından ateş açılır. Tüm bunların yanında 1939 yılında savaş çıktığında İran'da Alman teknisyenlerin varlığı İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Almanya 1941'de SSCB'yi işgal ettikten sonra İngiltere, Almanların İran'dan çıkarılması talebinde bulunmuştur. İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin İran'ı petrol yatakları ve Sovyetlere ikmal yolu nedeniyle işgal etmesi, Rıza Şah'ın tahtı, oğlu Muhammed Rıza'ya bırakmasını da beraberinde getirmiştir.²² 1930'larda Rıza Şah'ın Ari²³ köke olan bağlılığın simgesi olarak Almanlarla yakın ilişkilere sahip olması, Şah'ın yol ve köprü inşaatı için Alman mühendisler çalıştırması, İngiliz ve Rusların Baba Şah'tan vazgeçmelerine sebep olmuştur.²⁴ Yeni dönem hem ulema hem de toplum için içerde biriken duyguların dışarı çıkmasına fırsat verecek kadar siyasi bir özgürlük dönemi sağlamıştır.

²⁰ E. Abrahamian, a.g.e, s. 89

²¹ Ayşen Baylak, **Çağa İz Bırakan Müslüman Önderler: İmam Humeyni**, 3.bs., y.y. , İlke Yayıncılık, t.y. , s. 29

²² G. Garthwaite, a.g.e, s.212

²³ Ari ırk olan Hint ve İran topluluklarının Avrupa'dan geldiği tarih kaynaklarında yer almasından dolayı, İran milleti Avrupa için tam anlamıyla Ortadoğulu olarak kabul edilmez. Bu sebeple Avrupa, Ortadoğu'da bir devletle müttefik arayacak olsa bu devletin İran olması çok normaldir. Ariler hakkında daha ayrıntılı bilgiler için.: Eshat Ayata, **Zerdüşt Avesta Bölümler**, 3.bs.,Kora Yayın, 2011, ss.15-21 ve Nimet Yıldırım, a.g.e, ss.99-113

²⁴ Michael Axworthy, **Iran What Everyone Needs To Know**, New York, Oxford University Press, 2017, ss. 67-68

1.1.2. Muhammed Rıza Şah Döneminde İran

Oğul Şah, iktidara geldiği ilk zamanlarda babasının yolundan gitmeyeceği izlenimini oluşturmuştur. Bu sayede uzun yıllardır süregelen baskı yönetimine bir miktar da olsa ara vermiştir. Aşiretler eski kuvvetine az da olsa sahip olup, hapse düşen eski han ve beyler memleketlerine ulaşmıştır. Siyasi suçlular hapisten çıkarılmıştır.²⁵ Buradan anlaşılmaktadır ki Muhammed Rıza, ne ulemanın ne toplumun gözünde baskıcı bir yönetim izlenimi vermek istememektedir. İkinci Pehlevi döneminde Oğul Rıza, ordu içinde elini kuvvetlendirmek ve yönetimde daha etkin olabilmek için dış güçlerden yardım alarak aynı zamanda da ulemayla ters düşmeyerek hükümetini yürütme yoluna gitmiştir. Ulema ise dini açıdan kendilerini babası kadar zora sokmayacak Muhammed Rıza için desteğini sunmuştur. Ulemanın siyasete karışıp karışmama meselesi o anki şartlarda Ayetullah Burucerdî'nin de konferanslarıyla netleştirildi. Bu konferanslarda Ayetullah, ulemanın siyasetten uzak durması gerektiğini söyledi.²⁶ Burucerdî, 1941-1961 yılları arasında Şiiler için mercii taklit konumundaki tek kişiydi. Burucerdî her ne kadar siyasetten uzak durulması gerektiğini savunsa da ulemanın yenilikçi nitelikler taşıyan faaliyetlerini desteklemiştir. Maddi desteği, din adamları ve ilim merkezleri arasında tek yerde toplamış, din öğrencilerini Almanya ve Amerika gibi ülkelere göndermiş, Şii ve Sünni dünyasındaki yakınlık için uğraşmıştır. Aynı zamanda öğrencilerin sadece fıkıh alanında değil başka sahalarda da uzmanlaşmasını desteklemiştir.²⁷ Ne var ki ulemanın siyasete dâhil olmamayı kabul etmesi ancak Humeyni'nin fetvalarına, konuşmalarının yaygınlaşmasına kadar devam edebilmiştir. 1944 senesinde 1920'lerden sonra ilk kez gerçek denebilecek Meclis seçimleri yapılır. Bu sayede gelecek yıllarda Milli Cephe'nin taraftarlığını ve milli petrol savunmasını yapacak Musaddık gibi isimler görülmüştür.²⁸ Musaddık'ın İran siyasetindeki ağırlığı petrolün kamulaştırılması davasında ilerleyen yıllarda kendisini göstermiştir.

Zaman içerisinde İran ekonomisinde ve siyasetinde önemli yer tutan petrol kaynaklarına hâkimiyet, hükümete karşı memnuniyetsizliklerin odak noktası olmuştur. Petrol odaklı tartışmalar ve ülkeyi ekonomik açıdan bağımlı kılan antlaşmalar Kaçar dönemine kadar

²⁵ Atilla Ballıkaya, **“Muhammed Musaddık Döneminde İran'da Petrolün Millileştirilmesi ve 1953 Darbesi”**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 11

²⁶ Alireza Mokhtarpour, **“İran Devlet Modeli”**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuk (Genel Kamu Hukuk) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, ss. 51-52

²⁷ Asiye Tıgılı, **“İran'da Yenilikçi Dini Düşünce Hareketi”**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s.50

²⁸ M. Axworthy, **Aklın İmparatorluğu**, s. 288

dayanmaktadır. Nasirüddin Kaçar²⁹ zamanında, 1872’de İngiltere ve Rusya arasında İran’dan petrol imtiyazı elde etme girişimleri gerçekleşir. İlk girişim İngilizlerden gelmesine rağmen Rusya bunu engellemiş ve Kazak Tugay’ını 1921’e kadar eğitim tekeli eline geçirmiştir. Diğer yandan 1901’de Avusturyalı iş adamının petrol arama imtiyazı almasıyla 1908 senesinde İran’da petrol bulunduğundan sonra Anglo Persian Oil Company kurulmuştur. Ne var ki İran, uzun yıllar sahipliğini yaptığı petrol kaynaklarından hak ettiği oranda kazanç elde edememiş ve İngilizlerin bu şirketten hisselerini toplamasıyla imtiyazlar devam etmiştir. Rıza Han, İngilizler için daha kolay elde tutulabilir bir karakter olarak görülmüş ve onların desteğiyle tahta çıkmıştır. Artık İran’da petrol halka, İngiltere toplumuna satılan petrolden daha pahalıya satılma aşamasına gelmiştir.³⁰ Rıza Han’ın petrol ve diğer bahsi geçen sahalarda yürüttüğü politikaların etkisinin uzun süreçte etkisi sebebiyle Musaddık gibi milliyetçi cephelerin, Oğul Rıza hükümetine yüklenmesine sebebiyet vermiştir çünkü artık sorunlar ekonomiden dine kadar geniş bir alana yayılmıştır.

İran’ın Marksist-Leninist Partisi olan Tudeh(İran Kitlelerinin Partisi), 28 Eylül 1941 tarihinde kurulmuştur. Parti kendisini anti- sömürgeci, anti-faşist ve ilerici olarak tanımlamıştır. Tudeh, Şah’ın yaptığı gibi ulemayı karşısına almamıştır. Parti, savunduğu konuları açıklarken sosyal adalet, özgürlük ve barış kavramlarına yer vermiştir.³¹ Tudeh’in kuruluşunun kökleri Rusya’nın, İngiltere üssü ve aynı zamanda İran’ın da limanı olan Enzeli’yi kuşatmasıyla bu yerin bağlı olduğu Gilan’da İran Sosyalist Cumhuriyeti’ni ilan etmesine dayanır. Böylece İran’ın sol kesimini temsil eden Komünist Parti kurulmuş olur. Parti kurucularının bir kısmını Avrupa’da eğitim görerek oradaki sosyalist ve komünist düşüncelerden etkilenen kişiler oluşturur. Diğer kesim ise siyasal suçlulardır. Partinin karşısına aldığı kesim Şah’ın hükümetiyle işbirliği içindeki üretim araçlarının sahibi olan sınıftır. Tudeh, işçi, köylü, aydın ve Pazar halkını Pehleviler’e karşı uyandırmak görevini üstlenmiştir. 1940’larda Sovyetlere karşı Almanlarla yakınlaşan Rıza Han, İngiltere ve Sovyetler’in İran’a girişiyle tahtını bırakarak ülkeden gitmiştir. İngiltere’nin desteğiyle Muhammed Rıza babasının yerine geçmiştir. Tudeh’in kurulduğu tarih tam da ülkenin bu karmaşık zamanına denk gelir. 1941’de Rıza Şah’ın tahttan çekilmesiyle 1953’teki CIA

²⁹ Nasirüddin Şah, Kaçarlar’ın zor durumda olduğu dönemde hükümdarlık yapmıştır. Bu süreçte hem İngiltere, Rusya gibi devletlere verilen imtiyazlar hem de Bahai hareketinin kökünü oluşturan ve kendini Gaip İmam ilan eden Seyit Ali Muhammed adlı kişinin ortaya çıkardığı karışıklıklar mevcuttur. Ayrıntılar için Bkz.: M. Axworthy, a.g.e. ss.236-247

³⁰ Asaf Hüseyin, **İran’da Devrim ve Karşı Devrim**, Çev. Taha Cevdet, İstanbul, 3.bs., Pınar Yayınları,2011, ss. 45-46

³¹ A. Rahnema, a.g.e, s. 9

destekli darbe arasındaki süreç, modern İran tarihindeki en önemli siyasi özgürlük ve laik solcu aktivizm dönemi olmuştur. Tudeh, ülkede her kesimden insanın her türden düşüncesinin tartışılmasına sıcak bakmış, entelektüellerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Öyle ki dini kesimin temsilcileri dahi bu partiye katılım sağlamıştır. Tudeh'in siyasal alanda gösterdiği faaliyetler arasında 1950'li yıllarda Muhammed Musaddık'ın temsil ettiği Milli Cephe'ye olan desteği yer alır. 1949'da Şah'a düzenlenen suikastın sorumlusu da olarak TUDEH kabul edilmiş fakat parti 1953 darbesine kadar kesin olarak yasaklanmamıştır.³² Musaddık Hükümeti'nin Amerika ve İngilizlerin desteğiyle düzenlenen darbeden sonra parti, faaliyetlerini gizliden yürütmek zorunda kalmıştır.³³ Parti, her zaman ikili oynamayı başarmıştır. Sovyet destekli kurulduğunu reddetmiş hatta devrimin gerçekleşeceği belirginleştğinde İslami güçleri kötüleyen söylemlere sahip başkanı istifa ettirip yerine Nurettin Kianuri'yi getirmiştir. Kianuri ise Humeyni'nin söylemleri ile arasında paralellikler olduğunu öne sürüp hem kendi varlıklarını sürdürmeyi planlamış hem de büyük destekçi kitlesine sahip olan Humeyni'yi karşısına almak istememiştir. Humeyni ise Amerika karşıtı olduğu kadar Sovyetleri de karşısına alarak Kianuri'yi oradan gelecek tehditlere karşı uyarmıştır. Tudeh, izlediği politikalarda her ne kadar Humeyni taraftarı gibi görünse de her zaman Sovyetler Birliği'ne karşı olanlara tavırlı olmuştur. O kadar ki parti mensubu bir kişi asıl görevlerinin Batılılar İran dışı edildikten sonra Sovyetler için yeşil ışık yakmak istedikleri olduğunu dile getirmiştir.³⁴ İran'da solun sesi olarak Tudeh partisi önemli bir yere sahip olmuştur.

İran'da ilgi gören diğer bir görüş ise Kesrevi eğilimi olmuştur. Kesrevi, İran'da önemli bir entelektüeldir. 1890'da Tebriz'de doğmuştur. Önce ilahiyat fakültesine gitmiş sonra Anayasa Devrimi'ne katılmıştır. Kesrevi aynı zamanda gazeteci ve yazardır. Milliyetçi özelliklere sahiptir. İran toplumunu bölen dilsel ve diğer ayrımların halkı güçsüzleştirdiğine inanmaktadır. Kesrevi, pratikte yaşanan Şiiliği, gerici kabul ederek reddetmiştir. Ülkede yaşanan zayıflıkları ve hataları buna bağlamıştır. Kesrevi'nin bu düşünceleri Şah döneminde ortaya çıkan fırsatlardan yararlanarak orta sınıf üzerinde etkili olmuştur. Kesrevi, 1946 yılında

³² Hamid Dabashi, **İran: Ketlenmiş Halk**, Çev. Emine Ayhan, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s. 134

³³ Zeynep Şartepe, **"Devrim Sonrası İran'da Muhafazakâr-Reformist Ayrışmasının Dış Politikaya Yansımaları"**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, ss.48-51

³⁴ A. Hüseyin, a.g.e, ss. 281-282

bir grup radikal İslamcı tarafından öldürülmüştür.³⁵ Daha sonra Ali Şeriatî de, Kesrevî'nin söylemlerinden etkilenmiştir.

1940-1950'lerin nesilleri, Muhammed Rıza Şah'tan babasının izinden gittiğinden, Musaddık'ı yıkmak adına Amerikalılar ve İngilizlerle işbirliği yaptığı için nefret etmişlerdir.³⁶ Muhammed Rıza dönemi İran için, Batı'yla en sıcak ilişkilerin yaşandığı dönemdir. Amerika ile olan yakın ilişkiler içten içe Türkiye ve İran'ı bölgede rakip haline de sokmuştur.³⁷ Oğul Şah ilerleyen yıllarda iktidara geldiği ilk süreçteki iyi niyetli tavırlarından artık uzaklaşmış bu minvalde meclisi kuklası haline getirmeye çalışarak, petrol gelirleri ve yabancı desteği derken ulemanın kendi egemenliğini engellediğini düşünmeye başlamıştır. Süreç böyle devam ederken Başbakan seçilen Musaddık, İngilizlerin petrol imtiyazlarını kabul etmediğine dair yasa tasarısı sunmuştur. Yasanın onaylanması ile Rıza Şah'ın İngiltere ile arası açılmıştır. Musaddık'ın mecliste kazandığı destek üzerine Şah, Roma'ya kaçmış ve sonrasında Amerika ve İngilizlerin yönettiği bir darbe ile Musaddık hükümeti yıkılmıştır.³⁸ 1961'de ölen Ayetullah Burucerdî'den sonra darbeye de yerini sağlamlaştıran Rıza Şah, yöntemlerini daha da sertleştirmiştir. Humeyni'nin halk arasında ön plana çıktığı zamanlar bu döneme rastlamaktadır.

Muhammed Rıza bir yandan topluma karşı katılaşırken bir yandan da halkın gözünde yabancı kuklası izlenimini düzeltmek istemiştir. Bunun için tarihe Ak Devrim olarak geçen reform programı hazırlamış ve 1963 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Bu reforma göre topraksız köylüye toprak verilmesi, kadın seçme seçilme hakları ve ülke sanayileşmesi gibi çeşitli alanlarda yenilikler getirilmiştir. Fakat bu program hem batılı özellikler taşıması hem de laikliği kuvvetlendirmesi bakımından ulema ve sol kesimden tepki almıştır. Ulemanın özellikle toprak reformuna karşı olmasının sebebi, özel mülkiyetin korunmasını istemeleriydi³⁹ çünkü ulema büyük toprak sahipleri gibi arazilere sahipti.⁴⁰ Şah, ulemanın ekonomik özgürlüğünü ellerinden almak için onların sahip olduğu vakıf arazilerinin statüsünde değişiklik yapmayı hedeflemiştir. Burucerdî'nin Şah karşıtı net tavrı da burada karşımıza çıkar. Şah'ın niyetini anlayan Burucerdî, tasarıya karşı hareket başlatır ve bu olaydan sonra Şah ile ulema arasındaki ipler iyice kopar.

³⁵ M. Axworthy, **Aklın İmparatorluğu**, ss. 290-291

³⁶ Ervand Abrahamian, **Radical Islam The Iranian Mojahedin**, London, I.B. Tauris & Co Ltd Publishers, 1989, s. 15

³⁷ Ercan Çitlioğlu, İran'ı Anlamak, Yay. Haz. Başkent Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Bürosu, 2015, s. 30

³⁸ H. Dabashi, a.g.e, s.143

³⁹ E. Abrahamian, **Modern**, s.290

⁴⁰ Ahmet Cülük, "İran İslam Devrimi ve Ulemanın Zaferi", **Güvenlik Çalışmaları Dergisi/Turkish Journal of Security Studies**, C:20, 2018, s.94

Ulemanın tarihte rejimle aralarının açılması ilk olarak bu döneme rastlamaz. 1891 yılı Kaçarlar döneminde hükümet tütünde satış, üretim ve ihracat tekellerini İngilizlere vermiştir. Kaçarlar ise İngilizlerin kar payından belli bir miktar kazanacaktır. Bu antlaşma birçok İranlı tütün esnafına zarar vereceği için ulemaya başvurdular. Ulemanın İranlıların sigara içmemesine dair çıkardığı fetva üzerine halk sigara kullanmayı kesmiştir. Olay daha da ileri giderek Kaçar Şah'ının sarayı etrafında toplanılması işleri çığırından çıkar hale getirmiştir. Sonunda Şah İngilizlerin ayrıcalıklarını kaldırmak zorunda kalır. “Zafer, Ulema'nındı.”⁴¹ İlerleyen yıllarda Kaçar Hanedanı'nı meşrutiyet ile zorlayan ulema, 1979 İran Devrimi'nin küçük bir örneğini 1906 yılında anayasa kabul ettirerek yeniden göstermiştir. Belçika'yı örnek alan anayasada Şiilik resmi din haline gelir, şariat tanınır, dini idare de özel bir yer edinir ve beş kişilik dini komite meclisin kararlarının dine uygunluğunu kontrol etmek için oluşturulur.⁴² Ulemanın ve genele bakıldığında Humeyni'nin edindiği gücün temelinde İran tarihindeki bu gibi temel olaylar yatmaktadır. Pehleviler'e gelen süreçte ulemanın etkisi aşikârdır. Muhammed Rıza ise ulemanın girişimi sonunda Toprak Reformu tasarısı iptal etmek zorunda kalır. Şah'ın köye dair yürüttüğü eksik tarımsal faaliyetler köylülerin büyük şehirlere göçüne sebep olmuştur. İleriki yıllarda devrimin altyapısını oluşturan halkın daha çok kırsal kesimden olmasının sebebi de budur. Halk, Şah'ın köylere yardım adı altında ne zaman bir program yürütse asıl parayı kazananın zenginler olduğunu anlamıştı. Ekonomik yönden aradığını bulamayan insanlar kültürlerinin de İslami olmasından kaynaklanarak Burucerdî'den sonra daha da ön plana çıkan Humeyni'nin arkasında yer almaya başlamışlardır.⁴³ Humeyni, 3 Haziran 1963 tarihinde Fevziye Medresesi'nde verdiği derste Muhammed Şah ile Yezit⁴⁴ arasındaki benzerliklere atıfta bulunmuştur. Aynı zamanda bu konuşmada Şah hükümetinin Amerika ve İsrail ile olan yakınlığını önemli ölçüde eleştirmiştir. Bunun üzerine 5 Haziran'da Humeyni tutuklanmış ve bu haber yayılınca birçok insan protesto yürüyüşleri yapmıştır. Silahsız protestocular ‘İmam Hüseyin adaletsizlikten bizi koruyacak’ bağırışlarıyla Tahran, Kum, Meşhed, Şiraz ve İsfahan'da gösterilere katılmışlardır. Şah ise bu gösterileri bastırabilmek için zor kullanmak mecburiyetinde kalarak ve aynı oranda misilleme ile kutlamalara katılan halkın üzerine ateş açmıştır. Gösterilerde ölenlerin sayısının 100'e ulaştığı haberleri çıkmıştır. Katliamda ölenlerin sayısı kaynaklara göre farklılık arz etse de bu sayılar azımsanacak oranda değildir. Ülkede düzenin yeniden

⁴¹ A. Hüseyin, a.g.e, s.66

⁴² M. Axworthy, **Aklın İmparatorluğu**, s.255

⁴³ M. Axworthy, a.g.e, ss.93-94

⁴⁴ Yezit, Şia'da İmam Hüseyin'in ölümüne sebep olmasından dolayı çok kötü bir yere sahiptir.

tesisi altı gün sürmüştür.⁴⁵ Tarihe 15 Hordad Kıyâmı⁴⁶ olarak geçen olay ulemanın ve halkın rejim karşısında muhalefetine ve Humeyni'nin aktifleşerek önemli bir aktör olmasının önemli bir göstergesidir. Bu olay 1979 İran İslam Devrimi'nin de küçük örneği olarak kabul edilir. Humeyni artık Şah'a karşı muhalefetin tek adayıdır. Bunun üzerine Şah, ulema ve halk üzerinde etkisi büyük olan Humeyni'yi sürgüne göndermiş ve Tudeh'i de kapatmıştır. Bu kısıtlamalar uzun vadede Şah'a aksi yönde etki etmiştir. Humeyni, sürgüne gittiği ülkelerden İran'a kasetler ve yazılar göndererek halkı hükümete karşı kıskırtmıştır. Sol kesim ise İran'da Şah'a karşı çeşitli silahlı eylemlerde bulunmuşlardır. İran toplumu bu çalkantılı dönemde 1973 petrol krizinin getirdiği fiyat artışlarıyla bir kez daha hükümete karşı bilenmiştir. Şah, petrol gelirlerinin büyük orandaki artış payını askeriye harcayarak halkın kendi üzerine daha çok gelmesine sebep olmuştur.⁴⁷

1970'lı yıllar Muhammed Rıza için ibrelerin ters döndüğü zamandır. Modernleşmenin bedeli gittikçe keyfileşen bir siyasal sistemdir. Bütün muhalif eylemler bastırılmıştır. Bundan dolayı orta ve alt sınıflar⁴⁸ Şah'tan koparak yeni yönetim tarzlarına ilgi duymuşlardır. Kentte bulunan gençlerden ve orta sınıflardan gelen muhalefet zamanla radikalleşmiştir. Üniversitelerde komünist örgütler kurulmuş fakat çok destek bulamadıklarından bastırılmışlardır. Rıza Şah'ın yönetiminde olduğu zamanlarda yerleştirilen milliyetçilik kavramı artık Oğul Şah dönemine gelindiğinde faydacı bir yüze bürünmüştür. Bahsi geçen yıllar Muhammed Rıza'nın keyfi şahlık⁴⁹ yaptığı dönemlerdir. 1975 yılında Kum'da⁵⁰ bulunan Feyziye medresesine Şah'ın askerleri tarafından molla ve öğrencilere yapılan yayılım ateşi⁵¹ zaten halkla arası iyi olmayan Şahı biraz daha toplumdan uzaklaştırmıştır. Devrime yaklaşan yıllarda durum hiçte Şah'ın görmek istediği vaziyette devam etmemiştir. Özellikle ekonomik sahada 1977 yılına gelindiğinde İran, yüksek enflasyonla baş etmek zorunda kalmıştır. İran genişleyen endüstri için elverişli işgücüne sahip durumda değildi. Muhammed Rıza,

⁴⁵ A. Baylak, a.g.e, s.58

⁴⁶ E. Abrahamian, **Radical Islam**, s. 21

⁴⁷ Süleyman Erkan, "CIA Günlük Raporlarına Göre İran'da Şah'ın Devrilmesi", **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and the History of Turkish or Turkic**, C:12/12, t.y. s.99

⁴⁸ İran'da Pehlevi Dönemi halkın sınıfsal şeması için Bkz.: Moazami, a.g.e, s.83

⁴⁹ Farhad Khosrokhavar, Olivier Roy, **İran: Bir Devrimin Tükenişi**, Çev. İsmail Yerguz, 2.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013, ss. 22-23

⁵⁰ Kum şehri, İran tarihinde her zaman dini bir niteliğe sahiptir. Sasaniler zamanında Zerdüştiler için daha sonra 702'de ise Şiiler için önemli bir dini merkez olmaya başlamıştır. Şiiler, Kum'u kutsamak adına isminin Peygamber tarafından verildiğine inanır. 6.İmam Cafer Sadık'ın Kum'da yaşayıp ölenler için hayırlı ifadeler kullandığına inanırlar. Kum, Şii'ler için önemli bir eğitim yeridir. Birçok medreseleri vardır. Ayrıntılar için Bkz.: Fatih Topaloğlu, **"Şia'nın Oluşumunda İran Kültürünün Etkisi"**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010, ss.117-118

⁵¹ R. Woodsworth Carlsen, **İmam ve Onun İslam Devrimi: Cennetin ve Cehennemin İçine Bir Yolculuk**, Çev. Bedirhan Muhib, 2.bs., Ankara, Endişe Yayınları, 1990, s.91

yurtdışından uzmanlar ve işçiler getirtmiştir ve bu kişilerin maaşları İranlı çalışanlardan daha fazla olmuştur.⁵²

Humeyni'nin mercii taklit⁵³ olma yolunda ilerlemesini sağlayan etkenler 1962 ve 1963 yıllarında yaşanan krizler ve gönderildiği sürgün olmuştur.⁵⁴ Devrime giden yıllarda sürgün döneminde ülkesinden insanlara kaset ve vaazlarıyla ulaşan Humeyni, monarşiye son verilmesi gerektiğini savunur. İslam'ın insanı memnun edecek tüm hukuk ve prensipleri sağladığına inanır. İslam, Şah hükümeti yüzünden sömürgeci güçler tarafından yıkılmak istenmiştir. Ulema da dini kurtarmak ile yükümlüdür. Millete İslam'ın hem siyasi hem sosyal içeriklerini açıklamalıdır. Humeyni'nin bu düşüncelerini kapsayan sürgün yılları onu İran'a döndüren ve devrimin lideri konumuna getiren zamanlar olmuştur.⁵⁵

1978 yılı Şah için de toplum için de bir hayli hararetli olaylara sahiplik etmiştir. Humeyni'nin sürgündeyken Kerbela kutlamaları için halkı sokak gösterilerine çağırması ile Şah'ın sokağa çıkma yasağı vermesi ortalığı kızıştırmıştır. Sonrasında Kumlu medrese öğrencileri Humeyni'nin sürgünden gelmesi gibi çeşitli isteklerle yürüyüş yapmış fakat silahlı saldırılara maruz kalmışlardır. Bu olaydan sonra düzenli bir şekilde ölenlerin taziyeleri adına aralıklı yürüyüşler yapılmış, her yürüyüş bir başka taziye doğurmuştur. En sonunda aynı yılın Ağustos ayında Abadan'da Reks Sineması kundaklanmasında 374 kişi ölmüştür. Her ne kadar bu olayın faili olarak radikal İslamcı gruplar gösterilse de halk Şah'ın ajanlarının yaptığını düşünmüştür.⁵⁶ Muhammed Rıza Şah'ın, gösterdiği baskıcı politikalardan neyi umduğunu ya da gerçekten başarabileceğine inanıp inanmadığına karar verebilmek güçtür çünkü yaşanan ve biriken gerginlik kaçınılmaz devrimin habercisidir.

Toplumun ulema, köylü-işçi sınıfı, tüccarlar ve sol kesimler olmak üzere çeşitli alanlarında biriken olumsuzluklar Muhammed Rıza'yı devrimden kurtaramamıştır.⁵⁷ Şah, Ocak 1979'da ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Şubat'ta Humeyni sürgünden dönerek devrimi gerçekleştirmiştir. Devrim çok farklı kesimden insanların Şah'ın gitmesi konusunda

⁵² Daniel E. Harmon, **Spiritual Leaders and Thinkers: Ayatollah Ruhollah Khomeini**, Philadelphia, Chelsea House Publishers, 2005, s. 45

⁵³ Mercii Taklit, Şii inancına göre topluma Gaip İmam'ın gelmesine kadar ulema içerisindeki kişi ya da kişiler tarafından topluma rehberlik eden makamdır. Halk, kesinlikle Mercii Taklit'e uymak zorundadır. Ayrıntılar için Bkz.: Emin Gökalep, **"Devrim Sonrası İran İslam Cumhuriyeti'nde Siyaset"**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, ss.83-84 ve B. Moazami, **İran'da Devlet, Din ve Devrim: 1796'dan Bugüne**, s.225

⁵⁴ B. Moazami, a.g.e, s.228

⁵⁵ Z. Şartepe, a.g.e, s.68

⁵⁶ M. İlknur, a.g.e, ss.136-137

⁵⁷ Abdullah Yegin, **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Ankara, SETA Yayınları XXV, 2013, s. 28

hemfikir olmasıyla gerçekleşebilmiştir.⁵⁸ Devrim; halkın ekonomi, ideoloji ve toplumsal sebeplerden oluşan bir kurtuluş aracı olarak görülmelidir. Devrim sürecinde etkili olan İslamcı kesim, diğer gruplara baskın gelerek devrimi kendi amaçlarına yönelik istikamete yöneltmişlerdir ve devrimin adı İslam olmuştur. Zaten Humeyni'nin İran'a dönüşüyle halkın attığı sloganların devrimin gerçekten de İslami olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁹ Devrimin gerçekleşmesi birçok kesimin ortak paydada buluşmasıyla gerçekleşse dahi sonraki süreçte hem ulemanın içerisinde hem de toplumda muhalif sesler görülmüştür.

İran toplumundaki en önemli, önde gelen entelektüellerden ve İran'ı devrime götüren sürecin yaşanmasında büyük etkiye sahip kişilerden birisi de Ali Şeriatî'dir.

1.2. ALİ ŞERİATİ'NİN HAYATI

Ali Şeriatî, yaşamı boyunca belirgin ve zaman zaman da çevresindeki insanlardan farklı bir karaktere sahip olmuştur. Onun belirgin kişiliği ve sessizliği diğer yandan da konuşma ve anlatım kabiliyeti zaman içerisinde akademik camiada ve öğrencileri arasında kendisine önemli bir yer açmıştır. Bu sebeple Şeriatî'nin hayatını birkaç başlık altında incelemek gerekmektedir.

1.2.1. Çocukluk, Gençlik ve Paris Yılları

Ali Şeriatî'nin babası Muhammed Taki, soyu ulemaya dayanan bir kişiliğe ve karakter olarak eski geleneklere körü körüne bağlı olabilecek birisi değildir. Muhammed Taki'ye göre akıl ve mantığa uymayan bazı dinsel törenler Safeviler zamanında yerleşmiş ve aslı olmayan törenlerden ibarettir. Bu sebeple ulema tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Taki, imamların tasvirleriyle yas tutmaktansa İmam Hüseyin'in devrim hareketinin tarihi ve İmam Ali hutbelerinin tahlilini yapmayı tercih etmiştir.⁶⁰ Taki, öğretmenlik yapmış ve İslam üzerine ev sohbetleri yaptığı sırada birlikte İslami Hakikatleri Yayma Merkezi'ni kurma kararı alacağı Tahir Ahmet Zade ile tanışmıştır. Bu merkezde Taki'nin amacı İslam'ın hurafelerle dolmuş yanlarını temizlemektir. Merkez, zamanla Meşhed'de oluşan siyasi olaylarda da yerini almıştır. Musaddık'ın önderliğini çektiği Milli Cephe'de önemli roller edinmiştir. Şeriatî de yaşını aldıkça babasının yanında, Merkez'de dersler vermiştir. Hatta Oğul Şah'ın kurduğu istihbarat örgütü SAVAK, bu cepheye karşı yürüttüğü siyasette Merkez'den Şeriatî dâhil

⁵⁸ Hasan Onat, "İran İslam Devrimi ve Şiilik", C:VI/2, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, 2013, s.227

⁵⁹ H. Dabashi, a.g.e, s.161

⁶⁰ A. Rahnema, a.g.e, s.19

birçok kişiyi tutuklatmıştır.⁶¹ Şeriatî'nin kabul görmüş geleneklere eleştirel gözle yaklaşmasında babasının üzerindeki etkisi ve içinde yetiştiği kurumun etkisi kaçınılmaz olmuştur.

Ali Şeriatî 1933 yılında Meşhed'e bağlı Mazinan'da dünyaya gelmiştir.⁶² Şeriatî, aile üyeleriyle yakından bağlı olmuştur. Okul hayatında ise kişilik olarak her zaman arkadaşlarından farklı bir yerde durmuştur. İlkokul çağında sessiz kişiliği, girişken olmayışı, yaşlılarıyla oyunlar oynamayıyla sessizliği seven bir çocukluk geçirmiştir. Şeriatî her ne kadar okumayı, felsefe ve tasavvufu ilgilenmeyi sevse de okul hayatı boyunca ödev yapmaktan, derslerine düzenli olarak katılmaktan uzak durmuştur.⁶³ Babasının kütüphanesinde bulunan kitaplardan fazlasıyla faydalanmıştır. Okuma sahasının bu alanlar olması Şeriatî'yi ruhsal olarak hayli zorlamıştır. Genç yaşında dahi dünyaya zevk ü sefa yapmak için gelmediğinin farkına varmıştır.⁶⁴

Şeriatî, 18 yaşına geldiğinde bir köyde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Diğer taraftan da lisans öğrenimini tamamlayarak kazandığı eğitim bursuyla Fransa Sorbonne Üniversitesi'nde doktora eğitim hakkı elde etmiştir.⁶⁵ Fransa'ya gitmeden evvel okulda tanıştığı Puran Şeriat Rezavî ile 1958'de evlenmişlerdir. Şeriatî, doktora tezi olarak konusundan çok memnun kalmasa da Profesör Gilbert Lazardla Belh'in Faziletleri adlı Farsça eserin düzenlemesini yaparak Fransızcaya tercümesini yapmıştır. Paris yıllarında Şeriatî, birçok hocadan etkilenmiştir. Bunlardan bir tanesi de Fransız Katolik Massignon'dur. 1960 ile 1967 yılları arasında çeşitli farsça doküman temini sağlayarak birlikte eser çalışmaları yapmışlardır.⁶⁶ Massignon⁶⁷, Şeriatî'nin gelecekteki fikirlerinin oluşmasında çok büyük paya sahip olmuştur. Özellikle irfani ve mistik yönden fazlasıyla kendisini beslemiştir. Şeriatî, Fatıma ile ilgili yaptığı çalışmada Massignon'a yardım etmiştir. Massignon'un semavi dinlerden olan Yahudilik, Hristiyanlık gibi dinlerden sonra İslam'ı da bunlara ekleyerek hayata bakışındaki tevhidi yönü Şeriatî'nin bir sonraki bölümde ele alınacak olan tevhidi

⁶¹ Puran Şeriatî, **Gözetim Altında Özgürlük: Eşim Ali Şeriatî-Bir Hayat Hikâyesi-**, Çev. Mesih Ahışhalı, İstanbul, Ekin Yayınları, 2005, ss.11-15

⁶² Oliver Leaman, "Shariati Ali (1933-77)", **The Biographical Encyclopaedia of Islamic Philosophy, London: Bloomsbury Academic**, 2015, s.453

⁶³ A. Rahnema, a.g.e, s.53

⁶⁴ A. Rahnema, a.g.e, s.60

⁶⁵ A.H.H. Abidi, Doktor Ali Şeriatî'nin Yaşamı ve Düşünceleri, **Dünyada Ali Şeriatî içinde**, Çev. Yasin Demirkıran, İstanbul, Ekin Yayınları, 1998, s.27

⁶⁶ "Ali Şeriatî(1933-1977)", **Dairet'ül Mearif-i Teşeyyu**, C.9, 1961, Tahran, ss.571-572

⁶⁷ Louis Massignon (1883-1962): Daha çok sosyal ve siyasi meselelerin din eksenine ilgilendiği. Hristiyanların İslam ile ilişkilerinin başlamasında yeri büyüktür. Hayatının son dönemlerinde İslam Peygamberi'nin kızı Fatıma'nın hayatı üzerinde çalışmıştır. Ayrıntılar için bkz.: "Massignon, Louis", (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/massignon-louis>, erişim tarihi 11.08.2020

dünya görüşünde kendisini göstermiştir. Şeriati kendi sözleriyle de bu durumu açıklamış ve “Onu görmemiş olsaydım, ne yoksul bir ruhum, ne vasat bir kafam ve ne sönük bir bakışım olacaktı.”⁶⁸ demiştir. Paris yıllarında etkilendiği diğer önemli isimlerden bazıları sosyolog Gurevich, tarihçi Bergue, filozof Sartre olmuştur.⁶⁹ Militan Rus Yahudi olan Gurevich, Şeriati’nin gözünde, hem iyi bir profesör hem iyi bir aydın ve aynı zamanda adaletsizlik karşısında sağlam bir savaşıydı. Bu da onu Şeriati için ideal aydın yapıyordu. Gurvitch’in Stalin’e karşı tavrı Şeriati’nin aynı düşünceyi taşımasında etkili olmuş olabilir. İlerleyen yıllarda Şeriati’nin konuşmalarında ve derslerinde çok büyük öneme sahip olacak olan kavramların yeniden yorumlanması Bergue’den edindiği bir deneyim olmuştur. Simya ilmi sayesinde faydasız olan ilimler artık faydalı bir görünüme sahip olabileceklerdir.⁷⁰ Şeriati, İran toplumunda klasikler haline gelen terimleri Bergue’den öğrendikleri sayesinde büyük toplulukları harekete geçirebilecek kavramlara dönüştürmeyi başarmıştır. Bu süre zarfında Şeriati, Şah karşıtı hareketlerde de yer almıştır. 1962’de yeni kurulmuş olan İran-ı Azad adlı gazetenin editörü olarak seçilmiştir. Şeriati, yalnız İran değil, başka ülkelerin özgürlük hareketleriyle de ilgilenmiştir. Cezayir’de yayınlanan bir gazete için de makaleler yazmıştır.⁷¹ Şeriati’nin Marx, Engels, Lucacs gibi isimler hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmasında Gurevich’in etkisi vardır. Fanon ile tanışıklığı ise Fanon’un Cezayir Magazin’i Mücahidin’deki editörlük zamanına dayanır. İkisi daha çok İslam’ın Afrika ve Asya’da sömürgecilik karşıtı rol alıp alamayacağı üzerine tartışmışlardır. Paris, Şeriati için büyük değişimlerin, yeni fikirleri ve düşünüş tarzı edinmenin yeri olmuştur.⁷² Kazandığı bu yeni fikirler ilerleyen yıllarında onun konferanslarında kendisini çok açık göstermiştir.

1.2.2. Ali Şeriati’nin İran’a Döndüğü Yıllar

Şeriati’nin İran’a dönerken artık kafasında siyasi değişimin oluşabilmesi için iki farklı yöntemin varlığı mevcuttur. Bir tanesi Küba ve Cezayir’deki gibi başarılı devrimlerin etkisiyle İran rejimini devirmek için hazırlık yapmak diğeri ise yabancı ülkelerde yetişen, siyasi ve kültürel açıdan gelişmiş olduğunu düşündüğü İranlı öğrencileri yazıları ile bilinçlendirmektir. 1962 tarihli bir yazısında devrimin gerçekleşmesi için bir kıvılcımın yeterli

⁶⁸A. Rahnema, a.g.e, ss.169-170

⁶⁹ John L. Esposito, “Ali Shariati (1933-1977)”, The Oxford Encyclopaedia of the Modern Islamic World, C.4, New York, 1995, s.47

⁷⁰ A. Rahnema, a.g.e, s.176

⁷¹ J. Esposito, a.g.e, s. 47

⁷² Ashraf. K, “Who was Ali Shariati to us?”, (Çevrimiçi) <https://interactive.net.in/who-was-ali-shariati-to-you/>, erişim tarihi 06.07.2020

olabileceği fikrini taşımıştır.⁷³ Şeriati 1964 yılında İran'a dönmeye karar verdiğinde İran-Türkiye sınırı Bazergan'da tutuklanmıştır. Bu durumun sebebi olarak öne sürülen olay ise Şeriati'nin Fransa'da yürüttüğü Şah karşıtı aktiviteler olmuştur. 1965 yılında hapisten çıktığında ise Meşhed üniversitesinde ders vermeye başlamıştır. Müslüman bir sosyolog olarak Şeriati'nin derslerindeki maksadı İslami prensiplere göre Müslüman toplumlardaki problemlerin aydınlatılmasıdır. Şeriati, öğrencileriyle fikir alışverişini çok iyi seviyede tutmayı başarmıştır. Bu sayede çok kısa sürede sadece kendi öğrencileri arasında değil diğer sınıflardaki ve üniversitelerdeki öğrenciler arasında da büyük bir üne kavuşmuştur.⁷⁴ Şeriati'nin sahip olduğu, olayları kavrayış ve ele alış biçimindeki yenilik bazı ulema tarafından eleştiri almasına sebebiyet vermiştir. Buna rağmen Şeriati'nin etkilediği kitlenin eleştirenlerden fazla olduğu kesindir ki Şah hükümeti onun derslerinin hükümeti tehdit ettiği kanaatine varıp en kısa sürede Şeriati'yi sıkıştırmıştır.⁷⁵ Şeriati 'ye göre, Şah rejiminin siyasi, ekonomik ve kültürel kurumları devrimci ve tevhidi İslam kurumu ile değiştirilip adil, özgür ve eşit bir yaşama ulaşılabilirdi. Ulema ise onun gözünde uysallaştırıcı, gerici ve baskıcıydı.⁷⁶ Diğer yandan ulema Şeriati'nin gözünde, dünyanın her yerindeki Müslümanların üzerindeki baskıyı kaldırmakta pasif kalmıştır. Kurumsallaşan din adamlarının sessizliği, Şah'ın haksız hükümetini meşrulaştırmıştır.⁷⁷ Şeriati hayatının önemli bir bölümünde sahip olduğu bu gibi fikirlerden dolayı hem ulemanın hem de hükümetin odak noktası olmaktan kurtulamamıştır.

Şeriati'nin hayatının en verimli zamanları Hüseyiye-i İrşat zamanında verdiği ve ürettiği eserler dönemi olmuştur. Bu kurum, 1967 yılında Muhammed Hümayun, Nasır Minaçi ve Abdülhüseyin Ali Abadi tarafından kurulmuştur. Bir süre sonra Şeriati, bu kuruma konuşmacı olarak davet edilmiştir.⁷⁸ Hüseyiye-i İrşat, dini ve ilmi meselelerle alakalı konularda çalışma ve tebliğ yapan bir kurum olarak kurulmuştur. Şeriati'nin sınırları ve alışılmışlıkları zorlayan anlatımı burada da fark edilmiş, zaman zaman bu kurumla da sıkıntılar yaşamıştır. Bazen kurum onun faaliyetlerine son verme kararı almış bazen de Şeriati kendine yapılan eleştirilere dayanamayıp bırakmış ancak her ne şekilde olursa olsun kurum, rejim tarafından kapanana kadar Şeriati burada konferanslar vermeye devam etmiştir.⁷⁹ 1970'ler, Şeriati için harareti dönemlerdendir. Ulema ile arasında soğuk rüzgârlar esmesine

⁷³ A. Rahnema, a.g.e, s.145

⁷⁴ "A Brief Biography of Dr. Ali Shariati", (Çevrimiçi) <http://www.shariati.com/bio.html>, erişim tarihi 04.07.2020

⁷⁵ "Ali Shariati", (Çevrimiçi) <https://biography.yourdictionary.com/ali-shariati>, erişim tarihi 04.07.2020

⁷⁶ A. Rahnema, a.g.e, s.359

⁷⁷ Kasra Aarabi, "Who Was Ali Shariati?" (Çevrimiçi), <https://institute.global/policy/who-was-ali-shariati>, erişim tarihi 06.07.2020

⁷⁸ "Ali Şeriati(1933-1977)", s. 573

⁷⁹ P. Şeriati, a.g.e, ss.72-73

sebeup olan şey Weber ve Durkheim gibi kişilerden edindiği dinde sosyolojik kavramların işlevleri meselesi olmuştur. Marksizm fikirlerinden, tarihsel determinizm ve sınıf çatışmaları gibi kavramlar Şeriatî için Şia'da büyük sembolik özellikler taşımaya başlayacaktır.⁸⁰ Bu sayede İslam'ı yeniden yorumlama fırsatı edinen Şeriatî, o zamana kadar İslam'ın belki de hiç göze sokulmayan tarafını dile getirdiği için olumsuz yorumlara maruz kalmıştır.

Hüseyniye-i İrşat'ın 1972'de Şah rejimi tarafından kapatılmasından sonra Şeriatî çalışmalarına ara vermek zorunda kalır ve bir müddet saklanarak yaşar. Fakat sonrasında on sekiz ay sürecek olan hapis dönemine girer. Bu süreçte hem psikolojik hem fiziki zorlamalara maruz kalan Şeriatî, toplumsal baskı ve uluslararası protestoların rejime yüklenmesiyle 20 Mart 1975 tarihinde hapisten çıkarılmıştır.⁸¹ Şeriatî için asıl ve en zor hapis dönemi o andan itibaren başlamıştır. Rejim ona çalışma alanı sağlamamış hatta öğrencileriyle görüşmesi bile kısıtlanmıştır. Bir süre sonra bu eğreti özgürlük Şeriatî'ye fazla gelmeye başladığı için yurtdışına gitme kararı almıştır. Şeriatî'nin yurt dışına çıkarken SAVAK'ın elinde bulundurduğu Şeriatî'ye dair bilgilerde Ali Şeriatî ya da Ali Şeriatî Mezinani olarak yer almaktadır. Şeriatî'nin eşi, Puran Şeriatî'nin kaleme aldığı kitapta yurtdışına gizlice çıkmasını sağlamak için bu durumu şu şekilde hallettiklerini açıklar: "Nüfus kütüğünde, aile soy isimleri ne 'Şeriatî' ne de 'Şeriatî Mezinani' idi. ...Arkadaşları onu üçüncü seçeneği denemesi noktasında ikna ettiler."⁸² Bunun için de Ali Mezinani ismiyle pasaport alarak önce Belçika'ya⁸³ daha sonra da İngiltere'ye gitti. Üç hafta sonra 19 Haziran 1977 tarihinde ise kaldığı odada ölü olarak bulunmuştur. Ölüm sebebi her ne kadar kalp krizi olarak rapor edilse dahi bazı kesimler onun SAVAK tarafından öldürüldüğü kanaatini paylaşmaktadır.⁸⁴ Şeriatî'nin ölüm haberi o dönemin önemli gazetelerinden olan Keyhan Gazetesi'nde de yer almıştır. Bu gazete ise Şeriatî'nin ölüm sebebini kalp krizi olarak göstermiştir.⁸⁵ Şeriatî'nin kabri Şam'da bulunan Hz. Zeynep Türbesi'nin yanındadır.⁸⁶

Ali Şeriatî'nin hayatında karşılaştığı zorluklar ve verdiği mücadele dönemin dini ve siyasi aktörü olan Humeyni'nin hayatının da bir dönemini kapsamıştır. Humeyni yaş itibarıyla

⁸⁰ Mir Suheel Rasool, "Ali Shariati, Forgotten Sociologist of Islam", (Çevrimiçi) <https://globaldialogue.isa-sociology.org/ali-shariati-forgotten-sociologist-of-islam/>, erişim tarihi 06.07.2020

⁸¹ "Iranian Personalities: Dr. Ali Shariati", (Çevrimiçi)

http://www.iranchamber.com/personalities/ashariati/ali_shariati.php, erişim tarihi 06.07.2020

⁸² P. Şeriatî, a.g.e, s.133

⁸³ P. Şeriatî, a.g.e, s.137

⁸⁴ P. Şeriatî, a.g.e, s.152

⁸⁵ "Doktor Ali Şeriatî Vefat Etti", Keyhan Gazetesi, 21.06.1977, s.y

⁸⁶ R. İhsan Eliaçık, **Ali Şeriatî: Yenilikçi Müslüman Düşünürler Dizisi-4**, 2.bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 2016, s. 14

Şeriatî'den hayli büyük de olsa dönemin şartları iki şahsın da özdeş sıkıntı ve arzularla boğuşmasına sebebiyet vermiştir.

1.3. HUMEYİNİ'NİN HAYATI

Humeyni'nin hayatına bakarken üç evreyi göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Hayatının ilk evresini, irfan ile ilgilendiği ve politik olaylarının başlaması oluşturur. İkinci dönemi ise Baba ve Oğul Şah hükümetine karşı giriştiği mücadele sürecidir. Son dönemini de İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve devrimin ilk on yılından müteşekkildir.⁸⁷

1.3.1. Çocukluk ve Eğitim Dönemi

Humeyni, 24 Eylül 1902 tarihinde Humeyn'de doğmuş ve Haziran 1989'da Tahran'da vefat etmiştir. Humeyni'nin babası Musevi-i Humeyni olarak tanınır ve gerçek adı Ruhullah Mustafavi'dir. Humeyni'nin babası da kendi döneminin bilinen ve saygı gören ulemasındandır. Fakat Humeyni daha bebekken babası hükümet taraftarı kimseler tarafından öldürüldü. Bu sebeple Humeyni'nin çocukluk yıllarını annesi ve halası ile geçirdi. Halası ise Humeyni 15 yaşında iken vefat etti.⁸⁸

Annesinin de vefatından sonra Humeyni, abisi Murtaza ile kaldı. Humeyni, 19 yaşına geldiğinde eğitiminin devamı için ilmi merkezler arasında önemli olan Erak kentine gitti. Ayetullah El Uzma Şeyh Abdülkerim Hairî ile burada eğitim aldı. Hairî, burada önemli bir ilahiyat okulu açmıştı. Hairî'nin ulemanın siyasete karışmaması gerektiğine dair görüşleri her ne kadar Humeyni'nin politik hayatındaki fikirleri ile uyuşmasa da Hairî'nin dini kişiliği ve çileli hayatı Humeyni'yi etkilemiştir. Hairî, daha sonra Humeyni'de de görüldüğü gibi kolunda abası ile yalnız başına dolaşan bir şeyti. Maddi dünya ile alakası çok yoktu. Gözleri görmeyen eşinin bütün ihtiyaçlarını gidermekle ilgilenirdi.⁸⁹ Daha sonra Hairî'nin Kum ilim merkezine davet edilmesi üzerine önce Hairî daha sonra Humeyni Kum'a yerleşti.⁹⁰ Humeyni, farklı İslami okullarda eğitim gördü. İranlı Şii entelektüeller için büyük öneme sahip Kum

⁸⁷ Hamid Algar, "İmam Humeyni'nin Hayat Hikâyesi", **İmam Humeyni içinde**, Daru't Takrib Yayınları, Siyasal Araştırmalar Dizisi 1, İstanbul, s.9

⁸⁸ İran Kültür Evi, "İmam Humeyni'nin Hayatı", (Çevrimiçi) <https://tr.irna.ir/news/3469085/%C4%B0mam-Humeyni-nin-hayat%C4%B1>, erişim tarihi 10.07.2020

⁸⁹ Baqer Moin, **Son Devrimci Ayetullah Humeyni**, Ed. M. Fatih Topaloğlu, Haz. Zuhal Uzsuz, Çev. Osman Cem Önerioy, Elips Kitap, Ankara, 2005, s.28

⁹⁰ Humeyni, **İmam Humeyni'nin İlahi ve Siyasi Vasiyetnamesi**, Alp Ofset, Ankara, 1989, s.9

şehrine yerleşmesi 1922 yılına tekabül eder. Humeyni'nin Humeyni olarak anılması 1930'lu yıllara ve Kum'da edindiği üne dayanır.⁹¹

Humeyni eğitim hayatı boyunca farklı dallarda çok sayıda araştırma ve çalışma yapmıştır. Arap Edebiyatı, fıkıh, usul dersleri yanında Kazvini'den de matematik, geometri, astronomi, felsefe gibi fenni dersleri de aldı. Yazdi'den ise irfan dersleri aldı. Muhammed Ali Şahabadi ise Humeyni'nin 6 sene pratik ve teorik irfan derslerini aldığı isimdir. Humeyni'ye hocalık yapan diğer isimler arasında İsfahani ve Tebrizi de yer aldı. Hairî'nin vefatından sonra Humeyni, Kum'da artık derslerini aldığı alanlarda ileri bir müçtehit olarak kabul gördü.⁹² Şiilik'te mercii taklit olmak için müçtehit olabilmek şarttır. Müçtehit olmak ise Şii ilahiyat okullarında üç bölümden oluşan eğitim süreci ile gerçekleşir. Bu süreçlerin her birisi dört yıldan fazla sürebilmektedir. Humeyni de ilk döneminde Arapça dilbilgisi, mantık ve ilahiyatta temel konular çalışarak ikinci safhaya yani 'sorunların açıklayıcısı'⁹³ kademesine gelmiştir. Bu aşamada birinci kademedeki öğrencilere dersler verilmeye başlanır. Bu aşamayı da geçen öğrenciler fıkıh ve dinin prensiplerini tam manasıyla anlamış olurlar. Son aşama ise öğrencilerin kendi fikirlerinin ön planda olduğu bir kademedir. Öğrenciler hocaları tarafından kendilerine verilen hukuki konularda düşüncelerini ortaya koyarak çalışma sunarlar. Son kademedeki öğrencinin çıkarımlarını beğenirse, kaynaklarını belli standartlara uydurduğuna inanırsa onlara kendi yargılarını yapma şansı verir. Böylece bu öğrenciler o hukuk alanında içtihat yani yorum yapma yetisine sahip olurlar. Hukukun tüm dallarında kendisini yetiştirebilen öğrenci hocadan icazet alırsa bütün insani değerlerle ilgili içtihat hakkını kazanır. Bu sayede öğrenci tam anlamıyla müçtehit olabilir. Humeyni'nin müçtehitliği ise 32 ya da 33 yaşında olmuştur.⁹⁴ Humeyni, 1925-1937 yılları içerisinde daha çok tasavvuf üzerine eserler ortaya koymuştur. 27 yaşına geldiğinde irfan ve tasavvufa yoğunlaştığı Misbahül Hidaye adlı kitabını yazmıştır. Humeyni, Molla Sadra⁹⁵ ile özdeşleşen daha sonra kendi entelektüel ve manevi hayatında etkin olan irfan konusuna yoğunlaştığını belirtmiştir.⁹⁶ Tebrizi ve Şahabadi, Humeyni'nin nefis terbiyesi ve Allah'a ulaşmak için

⁹¹ Adam Zeidan, "Ruhollah Khomeini: Iranian Religious Leader", (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Ruhollah-Khomeini>, erişim tarihi 10.07.2020

⁹² Hamid Ensari, "İmam Humeyni'nin (r.a) Hayatı", (Çevrimiçi) <https://www.islamkutuphanesi.com/turkcekitap/online/imamhumeynikimdir/index.htm>, erişim tarihi 10.07.2020

⁹³ B. Moin, a.g.e, s.39

⁹⁴ B. Moin, a.g.e, ss.39-40

⁹⁵ Molla Sadra, 1571 veya 1572 yılında Şiraz'da doğmuştur. Sufizm çalışır. Klasik mistisizmi yaşama uyarlayarak adını irfan vermiştir. Fikirleri İslam felsefesinde büyük yer almıştır. Ayrıntılar için Bkn.: M. Axworthy, **İran Aklın İmparatorluğu: Zerdüş'ten Günümüze İran Tarihi**, s.176

⁹⁶ A. Baylak, a.g.e, s.27

eğitim aldığı hocalarındandır. Aynı zamanda Şahabadi'nin Humeyni üzerindeki etkisi dini eğitimsel olmakla beraber siyasi yöndeydi. 26 yaşındayken evlenen Humeyni'nin iki tane erkek ve üç tane kız çocuğu oldu. Humeyni'nin aile ilişkileri her zaman güçlü oldu.⁹⁷

Humeyni, bir din adamı olarak çalışmalarının ilk süreçlerinde daha çok din adamlarının düşünce ve genel eğilimlerine uygun çalışmalar yaptı. Felsefe ya da tasavvuf gibi çelişkili, sözüm ona insanı yanlışla sürükleyecek konulardan uzak durdu. Hukuk, Kuran bilimleri ya da yasa gibi alanlarda çalıştı. Ancak 27 yaşındayken Humeyni artık tasavvufta belli bir kademeye geldi. Bu alan onun için dini kurumların çöküşünü görmüş karakterine karşı bir çıkış yolu oldu. Bu sayede hayatında önemli yer tutan 'Kamil İnsan' kavramının kökenlerini İbn Arabi, Molla Sadra, Hafız ve Rumi gibi kaynaklarda buldu.⁹⁸

Humeyni'nin çocukluk ve yetişkinlik yılları Rıza Han'ın hükümeti dönemine denk gelmiştir. Humeyni, Kum'da önde gelen bir kişilik olarak ortaya çıkmadan önce Hairi, Burucerdî gibi isimler vardır. Hairi Kum'da düzeni kurarken Rıza Şahla anlaşma ve orta yol bulmayı tercih etmiştir. Fakat bu durum Humeyni açısından kabul edilebilir olmamıştır çünkü öğrencilerin politikaya katılma isteği önünde set oluşturmaktadır. Yine de Hairi 1937'de öldükten sonra Humeyni 1960'lı yıllara kadar aktif siyaset yapmamıştır. Onun yerine derslerinde öğrencilerine Rıza Şah'ın yürüttüğü laik ve ulemayı kısıtlayan uygulamaları eleştirilere yer vermiştir. Hairi'den sonra merci olan Burucerdî, hem Rıza Şah'ın uygulamaları hem de II. Dünya Savaşı'nın İran'a getirilerinden dolayı ciddi ekonomik sıkıntılarla karşılaşmıştır. Humeyni, Burucerdî'nin temsilcisi Felsefi'ye mektup yazarak Tahran tacirleriyle ekonomik anlaşma yapmaları için gücünü kullanmasını talep etmiştir.⁹⁹ Humeyni, ulemanın pazarla yakın ilişkide olmasının önemini farkındadır.

Humeyni, aktif siyaset yapmamasına rağmen Hasan Müderris gibi Şah hükümetine karşı olan ulema ile birlikte hareket etmekten de kaçınmamıştır. 1944 yılında artık ayetlerde geçen kıyam¹⁰⁰ kelimesini siyasete uyarlamaya ve İran'ı düzeltme manasında kullanmaya başlar. Böylece ulemayı harekete geçirme niyetini ortaya koyar. Humeyni, eleştiri niteliğinde yazdığı ve isimsiz yayınladığı Keşfül Esrar isimli eserinde Şia'ya yapılan yorumlar ve yas törenleri, türbe ziyaretleri gibi konuların ehemmiyeti üzerinde durur. Ayrıca bu eserde

⁹⁷ "İmam Humeyni(ra)'nin Hayatı", (Çevrimiçi) <https://www.islamidavet.com/imam-humeyniranin-hayati/>, erişim tarihi 10.07.2020

⁹⁸ B. Moin, a.g.e, ss.49-51

⁹⁹ Vanessa Martin, **Creating An Islamic State: Khomeini and the Making of a New Iran**, 2.bs., I.B.Tauris & Co Ltd, New York, 2003, ss. 50-51

¹⁰⁰ Kıyam kavramı bir sonraki bölümde Humeyni söylemleri içerisinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

saltanatla ilgili görüşleri de vardır. O zamanda hükümet yönetim tarzının değişmesinden ziyade yetki sahibi müçtehitlerin oluşturduğu meclis ile Allah'ın kuralların hâkim olduğu ve baskıya karşı duran bir şahın olması gerektiğini savunmuştur.¹⁰¹ Bu kitabında Humeyni açıkça laikliğe karşı tavrı alır. Şah'ın 'efendi' İngilizlere yaranmak için din adamlarını sindirmeye çalıştığını dile getirmiştir¹⁰² Bu eserle birlikte Humeyni'nin devrimin ana noktasını oluşturan Velayeti Fakih kavramı arasındaki ilişki ilerleyen süreçlerde kendisini daha net göstermektedir.

Humeyni'nin Kum'da verdiği dersler zaman içerisinde büyük ilgi toplayarak farklı yerlerden insanların gelmesiyle Şah için tehlikeli bir hale dönüşmeye başlar. Böylece hitap edilen ve etki altına alınabilen kesim genişlemektedir. Rıza Şah'ın güç kullanarak derslerini sabote etmesi üzerine Humeyni geri adım atmaya gerekirse ders vermekten zorla men edilebileceğini belirtmiştir. Rıza Şah, Humeyni'nin gözünde, maksadı İslam'ı İran'da her açıdan zayıflatmak olan bir politikacıdan başkası değildi. Rıza Şah'ın da bunu yaparken emperyalistlerden emir aldığını dile getirir.¹⁰³

1.3.2. Sürgün Yılları

Musaddık rejimini dış güçlerin yardımıyla deviren Oğul Şah'ın yürüttüğü 1963'te gerçekleşen Beyaz Devrim gibi ulemayı sıkıştıran, kadınlara eşit haklar ve modern reformları içeren uygulama, Humeyni'nin Feyziye Medresesi'nde Şah'ı tahtından indirmek için konuşmalar yapmasını sağlamıştır. 1960'lı yıllar Burucerdî'nin de vefatıyla Humeyni için aktif siyasetin yapılacağı zamanlar olmuştur. 15 Hordad Kıyâmı ile Humeyni'nin sürgüne gönderildiği zaman aralığında Humeyni'nin Şah'a karşı aldığı tavır daha fazla sertleşir. Muhammed Rıza 1963'te Humeyni'yi hapse attırdıktan¹⁰⁴ sonra halkın ayaklanması üzerine Humeyni'nin cezası ev hapsine döner. Bu dönemde Şah, Humeyni ile antlaşmaya vardıklarına ve ulemanın siyasetten uzak durmasına onay verdiğine dair açıklamada bulunur. Ancak 7 Nisan 1964 tarihinde tutukluluk süreci biten Humeyni, bu açıklamaların hepsini yalanlar. "Humeyni'yi assalar bile işbirliği yapmayacaktır... İslam tamamıyla siyasettir."¹⁰⁵ Humeyni

¹⁰¹ Hamid Algar, "Humeyni: İmam Ruhullah Musevi Humeyni (1902-1989)", (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/humeyni>, erişim tarihi 11.07.2020

¹⁰² B. Moin, a.g.e, s.64

¹⁰³ H. Algar, "Hayat Hikâyesi", ss.20-21

¹⁰⁴ "Ayatollah Khomeini Returns to Iran", (Çevrimiçi) <https://www.history.com/this-day-in-history/ayatollah-khomeini-returns-to-iran#:~:text=On%20February%201979%20the,Islamic%20government%20under%20Khomeini's%20leadership.>, erişim tarihi 11.07.2020

¹⁰⁵ A. Baylak, a.g.e, s.60

için durumun bu raddeye gelmesinde kalabalıkları arkasında toplama yeteneği yatar. 1962 itibarıyla Kaşani önderliğindeki İslam Mücahitleri ve Nevvab Safavi öncülüğündeki İslam Fedaileri gruplarıyla yakın ilişkiler yürütmüştür. Bu gruplar Şah hükümetine karşı muhalefeti oluşturan ulema dışındaki cenahı meydana getirmekteydi. Diğer yandan bu grupların da yakın ilişkide oldukları Pazar esnafı Humeyni'nin yanında olmasını istedikleri arasındaydı. Humeyni artık tüccarlara cihadın Peygamber görevi olduğunu dile getirmeye başladı.¹⁰⁶ Humeyni'nin yayınları halkın gözünde onu Merci-i Taklit olarak kabul ettirdi. Şah'ın 1962 de seçimle gelen kişilerin Kur'an'a yemin etme zorunluluğunu kaldırması Humeyni için uzun vadede devam edecek ayaklanmanın başlangıcı niteliğindedir. Şah'ın eğer İran'a hükmetme tarzını değiştirmeyecekse, toplumun onun İran'dan gidişini mutlulukla izleyeceği konuşması, Humeyni'yi önü kesilmesi gereken bir kişilik olarak ortaya koymuştur. Şah'ın Amerika ve İsrail yanlısı tavırları Humeyni'nin konuşmalarında iğneleyici bir şekilde bolca yer alır. Hükümet Ekim 1964 tarihinde Amerika ile silah antlaşması yapmıştır. Humeyni'ye göre ise bu antlaşma İran'ın özgürlüğüne vurulan bir damga niteliğindedir. "İran dolarlar için özgürlüğünü sattı ve bizi sömürge seviyesine düşürdü... hükümetin talebine uygun davranarak meclis İran milletinin kölelik senedini imzaladı..."¹⁰⁷ Bunun üzerine Humeyni, 4 Kasım 1964'te sürgüne Türkiye'ye gönderilir.¹⁰⁸

Humeyni, Türkiye'de bir yıldan az bir süre Bursa'da kalmıştır. Daha sonra Necef'e gitmesine izin verilmiştir. 1965'ten 1978 yılına kadar Necef'te kalan Humeyni, orada İran hükümetine karşı yürüttüğü çalışmalardan ve İran'a el altından götürülen ses kayıtlarından dolayı Fransa'ya gitmek zorunda kalır. Humeyni, Necef'te kaldığı süre boyunca verdiği derslerin toplamından oluşturduğu Velayeti Fakih kitabı aracılığıyla İran'daki süregelen monarşiyi kabul etmediğini açık açık dile getirir. Belçika'dan ithal edilen İran Anayasası'nı ve genel olarak da İran monarşisini kabul etmedi. Humeyni, Şah hükümetinin İslami olmadığını ve dini liderin meşru yetkisini de gasp ettiğine inanmıştır. O dönemde büyük yankı getiren, Humeyni'yi devrime taşıyan Velayeti Fakih kavramına göre, meşru olan kanun yalnızca Allah'ın kanunlarıdır. Bu kanunlar insan hayatının her alanını kapsar. İslami Devlet, olması gereken yönetim biçimini temsil ettiğinden dolayı ülke fakih tarafından yönetilmelidir. Bu yönetim biçimi Humeyni'ye göre adaletsizliğin önlenmesi için gereklidir. Adaletsizlik

¹⁰⁶ B. Moin, a.g.e, ss.82-83

¹⁰⁷ A. Baylak, a.g.e, s.60

¹⁰⁸ "Ayatollah Ruhollah Khomeini(1902-1989)", (Çevrimiçi) <https://www.biography.com/political-figure/ayatollah-ruhollah-khomeini>, erişim tarihi 11.07.2020

kavramı ise yolsuzluğu, ezilmişler üzerindeki baskıyı, İslami olmayan yönetim biçimini kapsar.¹⁰⁹ Humeyni'nin bu kavramı sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Humeyni sürgündeyken İran'da içeride öğrenciler, Şah rejimine karşı etkilendikleri Marksist söylemlerle özgürlük çağrısı yapmışlardır. Sola yatkın yazarlar, şairler, gazeteciler fikirlerini ortaya koyarken Şah'ın sınırlarını zorlamayı başardılar. Ancak Mücahidin ve İslam Fedaileri gibi gruplar silahlı eylemlerde bulunsalar dahi o dönemde rejim için çok ciddi tehdit oluşturamışlardır.¹¹⁰ Humeyni, kafasındaki yeni yönetim biçimi için mücadelesini verirken aceleci tavırlar sergilememiştir. 1977 yılına gelindiğinde dahi Şeriatî'nin eleştirel çevresinden Humeyni'ye iletilenler üzerine o, Şeriatî hakkında, yaptığı ve söylediği şeyler için daha vakit olduğunu ve uygun zamanın gelmediğine dair geri dönüş yaptığını dile getirmiştir. Humeyni, kolay kolay silahlı saldırılara olumlu yaklaşmaz çünkü zamanının gelmediğine inanmıştır. Böylece Şeriatî 'ye verdiği tavsiyeyi kendi hayatında da uyguladığını görürüz. Halkın Mücahitleri, Humeyni Necef'teyken ziyarete gidip kendilerine destek istediklerinde, onun cevabı silahlı direnişten ziyade tüm din adamlarının aynı emelde birleşebilmeleri idi. Humeyni'ye göre rejimin yıkılmasının tek yolu buydu.¹¹¹ Ancak Humeyni'nin orta yolcu hali uzun sürmemiştir.

1978 yılı artık İran için Şah'ın Batılı politikalarının ayyuka çıktığı zengin fakir ayrımının hat safhada olduğu, çarşı esnafı ile tüccarların kredilerinin Şah tekelinde olduğu, İran sokaklarında kumarhanelerin, barların bulunduğu bir zaman olmuştur. Tüm bunlar İran devriminin gelişinin habercisi konumundaydı. Ekonomik sebepler devrimin oluşumunda büyük önem arz eder. Ulemanın parası her ne kadar devletten gelmese de onlara para sağlayan pazar halkının vergileri sertleşmiş, gelirleri ithal mallar dolayısıyla hissedilir derecede düşmüştür. 1974 yılında Irak Başbakanı'nın oğlunu Humeyni'ye destek için gönderme talebini reddeden Humeyni uygun zamanın oluşmadığını düşünmüştür. Humeyni için uygun zaman oğlu Mustafa'nın Eylül 1977'de öldürülmesiyle ve 1978 yılında gelişen olaylarla gelir. Humeyni artık Necef'ten İran'a gönderdiği mesajlarda feryat etmenin zamanının geçtiğini, hareket vaktinin geldiğini dile getirir. Yapılması gerekenlerde; hükümetin her kurumunun boykotu, onların herhangi bir işine yarayabilecek ortaklıktan kaçınılması, İslami kurumların

¹⁰⁹ "Imam Khomeini's Biography", (Çevrimiçi) <https://english.khamenei.ir/news/2116/Imam-Khomeini-s-Biography>, erişim tarihi 12.07.2020

¹¹⁰ B. Moin, a.g.e, s.161

¹¹¹ B. Moin, a.g.e, ss.171-172

oluşturulması yer alır. Ulemanın fetva vermesi o andan itibaren çok büyük önem arz etmiştir.¹¹² Bu süreçten sonrasında ise Şah için tahmin edemediği devrim süreci başlar.

1.3.3. İran’a Dönüşü ve Vefatı

Oğul Şah, sürecin işleyişinden rahatsız olmuştur. Bu sebeple Humeyni’nin etkisini en aza indirebilmek için yollar aramıştır. Humeyni’nin girişimlerinden korkan Şah, onun Irak’tan çıkarılması gerektiğini düşünür. Fransa’ya giden Humeyni, oradan da İran’daki toplulukları yönlendirirken bir yandan da tüm dünyaya düşüncelerini açıklama fırsatı bulur. 14 yıl sonra devrime hazır kıvama gelen İran toplumunun davetiyle 1 Şubat 1979’da İran’a geri dönen Humeyni çok büyük kalabalıkla karşılanmıştır. Humeyni’nin İran’a gelişi ve Muhammed Rıza’nın İran’ı terk edişi İran’daki gazetelerde farklı başlıklarla yer almıştır. Ettelaat Gazetesi “İmam Geldi”, “Rejim Düştü”, başlıklarına, Keyhan Gazetesi “İran’ın Şahı Tutuklamak İçin Küresel Eylemi”, “İmam’ın Vatanda İlk Sözü”, “İmam Humeyni: Zafer Henüz Tam Değildir” ve “Şah Gitti” başlıklarına yer vermiştir.¹¹³ Humeyni’nin ilk işi geçici başbakan olarak Mehdi Bazergan’ı atamak olmuştur. Kısa süre içerisinde hava kuvvetlerinden personeller Humeyni’nin tarafını seçmişlerdir. Şah’ın birlikleri, saf değiştiren hava kuvvetleri mensuplarına saldırmışlardır. Bunun üzerine halk çeşitli devlet binalarına saldırır. Tahran’dan gelen sokağa çıkma yasağı Humeyni’nin halkı ayaklanmaya ve sokaklara dökülme çağrısı karşısında bir anlam ifade etmez. Humeyni’nin gelişinden iki ay kadar sonra halk oylamasıyla İran İslam Cumhuriyeti halka sunulur ve %98’lik oranla kabul alır. 1 Nisan 1979 tarihinde ise İran İslam Devrim’i ilan edilmiş olur.¹¹⁴

3 Ağustos’ta yeni anayasa üzerinde çalışmalar yapılması için Meclis-i Hobregan kurulmuştur ve çoğunluğu ulemadan meydana gelmiştir. Bazergan hükümeti ise daha çok liberal kesimin temsilcisi konumundadır. İlerleyen süreçlerde Humeyni ile arasında yetki sıkıntıları doğan Bazergan ile işlerin sınıra dayanması Tahran üniversitesinde okuyan öğrencilerin Amerika büyükelçiliğini işgal ederek çalışanların alıkonulmasıyla

¹¹² A. Baylak, a.g.e, ss.77-79

¹¹³ “Devrimin Önemli Başlıklarına Göz Atış: Şah Gitti, İmam Geldi”, (Çevrimiçi)
<https://www.isna.ir/news/95111610530/%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%B1-%D8%AA%DB%8C%D8%AA%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D8%B2-%D8%B4%D8%A7%D9%87-%D8%B1%D9%81%D8%AA-%D8%AA%D8%A7-%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85-%D8%A2%D9%85%D8%AF> , erişim tarihi 14.12.2020

¹¹⁴ H. Ensari, a.g.e, (Çevrimiçi)

sonuçlanmıştır. Hazırlanan yeni anayasa Aralık 1979'ta halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Böylece Humeyni'nin Velayeti Fakih kavramı resmîyet kazanır.¹¹⁵

Humeyni'nin hüküm sürdüğü yıllara 1980-88 yılları arasında devam eden İran-İrak savaşının etkisi büyük olmuştur. Humeyni, bu durumu İran toplumunu kendi içinde birleştirebilmek adına kullanabilmiştir. Humeyni'nin devrimden sonra sertleşen tavırları ve görece despot ve antidemokratik uygulamaları tepki görür. Tezin üçüncü bölümünde, beklenen devrim ile karşı karşıya kalınan devrim arasında mukayese yapılacaktır. Humeyni 11 gün hastanede yatmasının ardından kanserden dolayı 3 Haziran 1989 tarihinde 89 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi için ülkenin her yerinden on milyondan fazla insan törene gelir. Ertesi gün Merci-i Taklit olarak Humeyni'nin yerine Ali Hamaney geçmiştir.¹¹⁶

Humeyni, İran tarihinde hayatı ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gereken karakterdir. Hayatına dini sahada başlamış daha sonra derin bir eğitimden geçerek müçtehitlik ünvanını almıştır. Halkın gözünde Şah'ın ülkeyi sömürgecilere pazarlayan politikalarının karşısında duran saygın ve güçlü tek adam olarak belirmiştir. Onun bu sivrilişi uzun yıllar sürgün hayatı yaşamasına neden olsa da Humeyni, inandığı değerleri gittiği yerlerden yine savunmuş ve İran'da ciddi bir topluluğu arkasına almıştır. Böylece uzun yıllar süren İran yönetim tarzı monarşi sona ererek İran İslam Devleti kurulmuş olur.

¹¹⁵ Hamid Algar, "İmam Khomeini: A Short Biography", **The Institute for the Compilation and Publication of the Works of İmam Khomeini**, t.y. , ss.25-26

¹¹⁶ "İmam Khomeini's Biography", (Çevrimiçi) <https://english.khamenei.ir/news/2116/İmam-Khomeini-s-Biography>, erişim tarihi 12.07.2020

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ VE HUMEYİNİ ESERLERİNDEKİ DİNİ VE SİYASİ SÖYLEMLER

Ali Şeriati ve Humeyni'nin eserlerinde en belirgin olan dini ve siyasi söylemler birçok ortak kavramda karşımıza çıkar. Kavramlara yüklenen anlamlar dahi ortak özelliklere sahip sahiptir. Bu bölüm ise iki karakterinde ele aldığı temel dini ve siyasi kavramlardan oluşmaktadır.

2.1. Ali Şeriati Eserlerinde Geçen Dini ve Siyasi Söylemler

Ali Şeriati, kitaplarında ve konferanslarında birçok konu üzerinde derin açıklamalar yapmıştır. Temelde, ele aldığı konulardaki kavramları, dinleyicilerinin ve okuyucularının beyninde belirginleştirmek ve gerçek manalarını onlara öğretebilmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple eserlerinden edinilen temel dini ve siyasi söylemlerde, nelerin üzerinde durduğu ve bunları nasıl incelediği açıklanmıştır. Alt başlıkların birden fazla kavramdan oluşmasının sebebi kavramların iç içe geçmişliğinden kaynaklanmaktadır. Şeriati, eserlerinde kavram açıklamaları yaparken çok fazla anlatıma yer vermiştir. Bu durum hem kavramların ayrıştırılmasını hem de anlatımda kısaltmaya gitmeyi zorlaştırmaktadır.

2.1.1. İslami Öze Dönüş ve Ümmet

Şeriati, ele aldığı konularda temel olarak bir noktaya varmayı arzulamıştır. O da yaşadığı dönemdeki İran toplumunu bozulan Şia'dan kurtarıp Ali dönemindeki asıl Şia'ya kavuşturmadır. Bu çerçevede bu konuyu birçok kitabında defalarca ele almış, verdiği konferanslarda çok kez aynı meseleye değinmiştir. Dünya üzerindeki Müslümanların birliğini ifade eden ümmet kavramı İslami Öz ile yakından ilişkilidir çünkü Şeriati için kabul gören gerçek ve doğru yol İslam ve Şia'dır. Bu bakımdan tüm Müslümanlar gerçek özlerine döndüklerinde doğruyu bulur ve bu durum Müslümanların birleşmesini sağlayarak ümmet haline gelmelerini sağlar.

Şeriati için kendi toplumu derin İran kökleri ve kültüründen uzaklaşmıştır. Değerler artık anlaşılmamaktadır. Bundan kurtulmak içinse topluma düşen görev kendini bilmek ve tanımaktır. Her insan önce kendi tarafını seçmelidir. Toplumu yerinden kaldıran şey “kendi tarihi kökleri, sıkıntıları, hayat serüvenleri ve kendi toplumlarının çöküş nedenlerine eğilmiş,

bilinç ve uyanıklığa erişmiş bir topluluğun bilgi ve bilincidir.”¹¹⁷ Şeriati, inandığı İslam’ı açıklarken şu sözlerle yer vermiştir: “Eğer benim dine dayandığımı iştirseniz, biliniz ki ben İslam’a dayanıyorum, benim dayandığım İslam; yenilenmiş, bilinçli olarak yeni bir bakış açısı kazanmış ve İslami bir Rönesans hareketine dayalı bir İslam’dır.”¹¹⁸ Tarih der Şeriati, Peygamberin gelişiyile yalnızca tek bir akıma şahitlik yapmıştır. “İslam! Tek toplum: Ümmet. Tek ayrıcalık: Takva! Tek sınır ve tek milliyet: İman! Tek sınıf: Mümin!”¹¹⁹ Şeriati’nin gözünde gerçek özü temsil eden İslam, tüm Müslümanlar için ortak değerleri oluşturur. Bu Müslüman toplum tüm dünyada ümmeti temsil eder.

Şeriati, bozuk düzeni anlatırken geçmişten beri süregelen bozuk Şia anlatılarından bahseder. Yanlış öğretilen ve bu sebeple çocukları yanlış sürükleyen durumlardan şikâyetçi olur. Şeriati’nin kabullenemediği, eleştirdiği en belirgin noktalardan bir tanesi, din olarak topluma sunulan İslam ve Şia’nın; insanları uysallaştırıp, mayıştırap, ahiret yaşamını unutturan bir dine bürünmesidir. Savunduğu İslam ve Şia açıklamaları sebebiyle sıkıntılar çeken Şeriati, durumunun farkında olarak inandığı İslam’ı açıklarken “İslam bildiğiniz gibi değil. Benim din ile irtibatımı sağlayan ve sağlamlaştıran tek şey ilmi düşüncem ve insani sorumluluğumdur. Yoksa ben ne dinden besleniyorum ne haysiyetimi dinden alıyorum ne de sahip olduğum sosyal statüyü dine borçluyum. Aksine dine inancım sebebiyle bütün bu özelliklerim zarar görüyor. Ancak buna rağmen ben işim gereği ya da toplumsal ve ekonomik maslahat icabı değil; bilakis hakikat bu olduğu için inandım ve mümin oldum.”¹²⁰ sözlerini sarf eder. Aslında Şeriati İslam ve Şia inancına olan bağlılığını anlatırken, olması gerektiğini düşündüğü İslam’ı da açıklamış olur. Keza, Şia, ilk zamanlarından beri İslam’ın sosyal aşamalarının, ruhunun, istikametinin ve gerçek yaklaşımının değiştirilmesini önlemek için uğraşmıştır.¹²¹ İçinde bulunduğu dönemi geleneksel dinden ibaret olarak gören Şeriati, Safevi devletinin saltanat, milliyet ve tasavvuf öğelerini alıp bunları Şia adı altında toplayarak asıl Şia’ya bambaşka bir görünüm kazandırdıklarını eleştirir. Safevi Şahlarından olan Şah Abbas’ın bir günü Aşura¹²² günü olarak kutlanmasını diğer günü Nevruz günü olarak kutlanmasını istediğini açıklar. Aşura, Şia mezhebine mensup kişiler için dik durmanın, mücadelenin ve savaşın temsilcisidir. İmam Ali’nin oğlu İmam Hüseyin, Yezit karşısında

¹¹⁷ Ali Şeriati, **Öze Dönüş**, Çev. Ejder Okumuş, Ankara, 7.bs, Fecr Yayınları, 2017, ss.13-15

¹¹⁸ A. Şeriati, **Öze**, s.18

¹¹⁹ Ali Şeriati, **Âdemin Varisi Hüseyin**, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 3.bs, Fecr Yayınları, 2015, s.33

¹²⁰ Ali Şeriati, **Dine Karşı Din**, Çev. Doğan Özlük, Ankara, 12.bs, Fecr Yayınları, 2018, s.111

¹²¹ A. Şeriati, **Dine**, s.113

¹²² Aşura Kıyamı olarak Şia kaynaklarında geçen bu kavram Humeyni’nin eserlerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

giriştiği savaşta şehit edilmiştir. Hüseyin'in sağlam duruşu tüm Şia'lar için bir örnek teşkil etmektedir. Diğer yandan İran milletinin ana karakterlerinden birisi olan İslamiyet öncesi inançlardan Zerdüştlüğe bağlı Nevruz kutlamaları da Şah Abbas tarafından desteklendiği için Şeriati'nin söylemlerinde karışık hale bürünen Safavi Şia'sı eleştiriye maruz kalır. Safavi Şia'sında din adeta 'macun' kıvamına getirilerek 'bir tek ruh olan milliyet'¹²³ kavramı ortaya çıkar. Milliyet ise ümmetin önünde bir engeldir.

Şeriati, ümmete giden yolda büyük öneme sahip 'ideal toplum' kavramına ideolojiyle ulaşabileceğini savunur. Onun için ideoloji, inanç bilimi, ideolog ise kendine has inanca sahip kişi demektir.¹²⁴ İdeoloji, ideal toplumu ortaya çıkarır. Toplumun idealize olması için insanı ideal olmaya davet eder. Durumu aydınlatmak isteyen Şeriati, toplumun ideal olmasının nesi önemlidir sorusunu sorar ve cevap olarak ise "İdeal insanı inşa ettiği için"¹²⁵ der. Şeriati, "ideal toplumun adı ümmettir."¹²⁶ açıklamasını yapar.

Şeriati için insanın kendini bilmesi önünde engel teşkil eden dört zindan vardır. Bu zindanlar insanın insan olmak için atması gereken adımlardır. Zindanlara geçmeden evvel insan Şeriati'nin gözünde "olmayan ama olması gereken özelliklerden ibarettir. Dolayısıyla beşerin hedefi insan olmaktır. ...İnsan sürekli olmak halindedir ve sonsuza doğru daimi ve ebedi bir gelişim süreci içerisinde."127 İlk zindan olan tabiattan insan bilimle, ikinci zindan olan tarihten yine bilimle, toplumsal düzen zindanından sosyolojiyle kurtulabilen insan dördüncü ve en çetin zindandan ise ancak din ve aşk ile kurtulabilir.¹²⁸ Şeriati' nin tabiat, tarih, toplumsal düzen gibi kavramları zindan olarak ele almasının sebebi onların insan üzerinde oluşturduğu baskıdır. Bu baskı insana kalıplaşmış bilgiler, eleştirilmeyen değerler sunar. Bu durum insanın gelişimi engeller. İnsan ise sahip olduğu bilinçle bilimi kullanarak bu zindanları aşar. Böylece özgür insan olabilir ve en yüce insan olma özelliğine ulaşır.¹²⁹ Zindanlardan kurtuluş Allah'a yaklaşmanın aşamalarıdır. Bu durumu Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesiyle de bağdaştıran Şeriati, insanın Allah ile yakınlaşabilmek için insanın en sevdiğinden, onu gerçekten uzaklaştırıp refaha ve sorumsuzluğa en çok ne itiyorsa ondan uzaklaşması gerektiğini savunmuştur.¹³⁰ Nasıl ki Hz. İbrahim, Allah için en değerlisinden

¹²³ Ali Şeriati, **Dünya Görüşü ve İdeoloji**, Çev. Kenan Çamurcu, Ankara, 3.bs, Fecr Yayınları, 2016, ss.73-74

¹²⁴ A. Şeriati, **Dünya**, s.66

¹²⁵ A. Şeriati, **Dünya**, s.195

¹²⁶ A. Şeriati, **Dünya**, s.198

¹²⁷ Ali Şeriati, **Kendisi Olmayan İnsan: İnsanın Dört Zindanı**, Çev. Ejder Okumuş, Ankara, 9.bs, Fecr Yayınları, 2017, ss.122-123

¹²⁸ A. Şeriati, **Kendisi**, s.151

¹²⁹ A. Şeriati, **Kendisi**, s.123

¹³⁰ Ali Şeriati, "Hacc", **Haksöz Dergisi**, S. 74, Mayıs 1997

vazgeçmeyi göze almıştır o zaman insan da en sevdiği dünyevi zevklerini feda etmeyi bilmelidir.

Şeriati 1971’de verdiği İslam Bilim konferanslarında da ideal insan, ideal toplum, ideoloji gibi kavramları ayrıntılı olarak ele almıştır. Onun için ideoloji İslam’dır. İslam bilimsel, çözümlemeli ve karşılaştırmalı tanımlama yoluyla bulunabilir. Bu aşamada başvurulacak yerler Allah, Kur’an, Muhammed, örnek sahabe ve Medine’dir.¹³¹ İslam’ı tanıyan insan ideal insan olur. İdeal insan ideal toplumu meydana getirir. Şeriati, ideal toplumu ‘ümme’ olarak açıklar. “Ümme kelimesi ileri bir ruhu, dinamik, yükümlü ve ideolojik bir toplumsal görüşü anlatır. ...Ümme, ortak bir inanç ve hedef taşıyan ve ortak hedeflerine ulaşmak için yola koyulan bir toplumdur.”¹³² Şeriati’nin açıklamalarına göre ümme’yi oluşturan toplumlar durağan değil daima hareket halindedir.

Şeriati, meseleleri anlatırken tarihten bir hayli faydalanmıştır. Hicret, ümme ve İslam konularını birbirine bağlamada Ashabı Kehf olayını örnek vererek eğer insanın bulunduğu yerde yapacak bir şeyi kalmadıysa ve uzlette çürümeye girecekse hicret etmelidir çünkü “İslam’da ülke, tüm yeryüzünden ve millet, imandan ibarettir.”¹³³ İslam’da mescidin ümme’yi oluşturmaktaki önemine işaret eden Şeriati, Hz. Muhammed’in ‘ümme’yi yetiştirdiğini savunarak “Peygamber, bir devrimle böyle bir iş yaptı, böyle bir toplum kurdu. İşte kurduğu bu toplumun adı ümmedir.”¹³⁴ açıklamasını yapar. Şeriati, ümme’nin bugün kendi bildiklerimizden farklı manaya sahip olduğunu açıklar. Müslüman kişilerin birleşerek toplum ve milleti meydana getirebileceğini fakat ümme’yi oluşturamayacağını ekler. Onun için “ümme’yi bilmek, İslam’ın hedefini, maksadını ve gayesini bilmektir.”¹³⁵ Şeriati için topluluğun ümme’yi kabul edilmesi için hareket halinde olması şarttır. Ümme’yi oluşturan bireyler bir araya rahat bir yaşam sürmek ve dingin hayata sahip olmak için değil tam tersine, olmak ve yürümek için gelmişlerdir. Şeriati, Peygamberin ümme’yi olarak adlandırılmasının okuma yazma bilmemesinden değil ümme’ye mensup Muhammed olmasından kaynaklandığını savunur. Yani Muhammed insanların içindendir.¹³⁶

Şeriati, ümme kavramını açıklarken evrenselliğe vurgu yapmıştır ancak bu kavrama milli ve ırkçı duygular yüklenmemesi gerektiğini aksine uluslararası olmayı, dünya görüşüne

¹³¹ Ali Şeriati, **İslambilim I**, Çev. Hicabi Kırilangıç, Ankara, 3.bs, Fecr Yayınları, 2016, s.82

¹³² A. Şeriati, **İslambilim I**, s.82

¹³³ Ali Şeriati, **İbrahimle Buluşma**, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 3. bs, Fecr Yayınları, 2016, s. 184

¹³⁴ A. Şeriati, **İbrahimle**, s.192

¹³⁵ A. Şeriati, **İbrahimle**, s.193

¹³⁶ A. Şeriati, **İbrahimle**, ss.198-199

sahip olabilmeyi ve insani duygular barındırmayı kastettiğini açıklamıştır. “Ümmet; belirgin ve doğru hareket yolu demektir. Dolayısıyla İslam’da ümmet; ‘inancı bir, hedefi bir ve hareketi bir bireylerin Allah’a giden doğru ve belirgin yolda birlikte hareket etmek ve yürümek için ortak olmalarını’ kurduğu toplumun temel ölçütü olarak belirlemiştir.”¹³⁷ Ümmet kavramı açıklanırken bu kavrama yüklenen manada ön plana çıkan unsur evrensel görevdir. Şeriatî için ümmetin sorumluluğu küresel boyuttaki görevleridir. Bu konuyu açıklarken Kur’an’daki “Doğu’da Batı’da Allah’ındır. (...) İnsanlara birer şahit ve örnek olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık.” (2/Bakara Suresi 142-143) ayetiyle açıklamıştır. İdeolojiyi İslam kabul eden Şeriatî, evrensel ve insani görevi¹³⁸ ise marufu emredip münkiri engellemek olarak açıklamıştır.¹³⁹

Öze dönüşmesi gerektiğini derin derin açıklayan Şeriatî, İslami özde insanı harekete geçirecek birçok öğenin barındığını açıklar. Birey, ilk olarak insan olabilmeli, bilinç sahibi olabilmeli, anlam ve düşünce yetisine sahip olmalıdır. Öze dönüşmesinin gerekliliğini şu cümleyle açıklar: “İşte bu yüzden kendi kültürümüze; bilinci, bağımsızlığı, ayırt etme gücünü, değerlendirme, karar, yükümlülük ve cihat gücünü oluşturan bu öğelerle dolu yere dönmeliyiz.”¹⁴⁰ Şeriatî, içinde bulunduğu zamanda gençlerin sahip oldukları özden neden uzaklaştıklarını anlamaya çalışmıştır. Diğer yandan, bir doğrulunun kendisini hümanizme ve batı insancılığına ortak kılmak isterse, kendisini fantezi ve vehim içinde ortadan kaldıracığına ve asıl özünden koparacağına inanır çünkü onun gözünde batı, kendisini insan, doğruluyu yerli olarak görür. Konuya açıklık getirmek isteyen Şeriatî büyük bir özgürlükçü olarak belirttiği Bertrand Russel isimli kişinin petrol örneğini verir. Russel’e göre, petrol tüm insanların malıdır. Tek bir milletin, kişinin ya da grubun ürünü değildir. Peki, bu petrolü biz kullanabiliyor muyuz sorusuna hayır cevabını veren Şeriatî Batı ile ilişkilerinin bu minvalde olduğunu ortaya koyarak hangi öze dönelim arayışına girmiştir. Kendisini sorgularken ırkı öze dönmek istemediğini açıklar. Dikkat edilmesi gereken nokta, İslam’ı, çöküşün sebebi olan, bilgisiz ve bilinçsiz geleneklerin tekrarı biçiminden çıkarıp bilgi ve bilinç veren, ilerici, mücadeleci, uyandırıcı ve aydınlatıcı bir ideoloji haline getirmektir.¹⁴¹ Bu sözlerden de anlaşılmaktadır ki Şeriatî, İslam’ın yeni bir yüzünün olması gerektiğine inanmaktadır. Köklerine dönmek için ümmet toplumu “bünyesinde yükümlülük, hareketlilik ve tekâmül

¹³⁷ Ali Şeriatî, **İslam’ı Tanıma Metodu**, Çev. Hicabi Kırlangıç, Ankara, 3. bs, Fecr Yayınları, 2017, ss. 412-413

¹³⁸ A. Şeriatî, **İslam’ı Tanıma Metodu**, s.414

¹³⁹ Ali Şeriatî, **Şia**, Çev. Hicabi Kırlangıç, Ankara, 2.bs, Fecr Yayınları, 2013, s.51

¹⁴⁰ Ali Şeriatî, **İslambilim II**, Çev. Hicabi Kırlangıç, Ankara, 3. bs, Fecr Yayınları, 2017, s.167

¹⁴¹ A. Şeriatî, **Öze**, ss.32-33

barındırır.”¹⁴² İslami özü ve ümmet kavramlarını büyük sorumluluklar bağlamında ele alan Şeriatî, hitap ettiği kitleye mücadele ve yolda olma görevini yükler. Onun gözünde beşer, insan olmak yolunda ilerlemelidir. Fakat yolda ilerlerken de dikkat etmesi gereken meseleler vardır. “Bilgisiz ve bilinçsiz ibadet edenler, değirmen taşını döndüren eşeğe benzerler. Yol, yol için değildir, bilakis hedefe ulaşmak içindir; din, din için değildir bilakis hedefe giden bir yoldur.”¹⁴³

Şeriatî, konuşmalarında Hz. Ali’ye büyük önem vermiştir. Hz. Ali tüm Şiiiler için olduğu gibi Şeriatî için de bazı anlamlar yüklüdür. Bunlardan bir tanesi ‘eylem’dir. Onun için Ali’nin mirasına sahip olmak kurtuluşa varmaları için en büyük umut kaynağıdır. Ali Şia’sı olmak için onu sevmekten öteye geçip tanımak gerektiğini savunur.¹⁴⁴ Şeriatî için asıl olan düşüncede kalmak değil eyleme geçmek olmuştur. “Ali Şia’sı olmak zihinsel bir mesele ve kelami bir konu değil; fiili bir hakikattir. Zira Şiilik takipçi olmak anlamındadır ve bu bir eylemdir, yönü belli, somut, nesnel bir harekettir.” “Şii, kurtuluşa Ali’yi överek değil, Ali yolunda yürüyerek ulaşır.”¹⁴⁵ Şeriatî’nin kabul ettiği İslam ve Şii anlayışındaki değerler kendisini “sloganlarda, duygu gösterilerinde değil; anlayış biçimlerinde, dünya görüşünde, toplumsal düzende, siyasi konumda, önderlik tarzında, ekonomik alt yapıda, sınıfsal tavırlarda ve toplumsal, insani, tarihi ve ahlaki değerlerde”¹⁴⁶ gösterir. İran toplumu da kendi özüne dönerken tüm bu değerlere ulaşmayı hedef almalıdır. Keza İslam dininde kullanılan çoğu terimin manası hareketliliğe tekabül eder. Örneğin; mezhep, süluk, şeriat, tarikat, sırat ve hac gibi kavramlar yol ve hareket manalarını barındırır.¹⁴⁷ Bunlara icabet eden ümmetin bir parçası haline gelir.

Şeriatî, tüm dinlerde bir bekleyişin, kendi deyimiyle intizarın var olduğunu savunur. İnsanlar, bekleyiş içerisinde fakat Şeriatî’nin vurgu yaptığı nokta, bekleyişe yüklediği manadadır. “Benim dediğim ve bütün dinlerin özelliklerinden farklı olan bekleyişte, çürümüşlükten kaçış halinde bir hareket vardır.”¹⁴⁸ Tüm anlatılanların sonucu olarak Şeriatî’nin ‘Öze Dönüş’ ve ‘Ümmet’ açıklamaları birbirine bağlı kümelenmiş kavramlardır. Bekleyiş, hareketi, hareket ümmeti yani ideal toplumu getirir ki ideal topluma ulaşan ümmet zindanlarından kurtulan insanlardır. Şeriatî için “değerler ve hakikatler sadece eylemlerden

¹⁴² A. Şeriatî, **Şia**, s.41

¹⁴³ A. Şeriatî, **Şia**, s.198

¹⁴⁴ Ali Şeriatî, **Ali**, Çev. Alptekin Dursunoğlu, Ankara, 6. bs, Fecr Yayınları, 2017, s.183

¹⁴⁵ A. Şeriatî, **Ali**, s.207

¹⁴⁶ A. Şeriatî, **Ali**, ss.292-293

¹⁴⁷ A. Şeriatî, **Ali**, s.437

¹⁴⁸ Ali Şeriatî, **Dinler Tarihi I**, Çev. Ejder Okumuş, Ankara, 7. bs, Fecr Yayınları, 2018, s.130

sonradır.”¹⁴⁹ Kişi, eğer dinle savaşa girerse “batı kapitalizminin hilekâr ellerine”¹⁵⁰ esir düşmekten kurtulamaz. İslam toplumları bu durumun bilincinde olup İslami Öze dönmek için çaba sarf etmelidir.

2.1.2. Tevhit, Şirk ve Vahdet

İslam dini göz ele alındığında öne çıkan kavramlardan en önemlileri olanlar arasında tevhit, şirk ve vahdet yer almaktadır. Kavramların temelinde Allah’ın birliği teması vardır. Diğer yandan Şeriatı, bu kavramlara daha geniş bir boyut kazandırarak onları somutlaştırmıştır. Allah’ın tekliğini ifade eden tevhit ve bu birliği kabul etmeyenlerin işlediği günah olan şirk kavramları Şeriatı anlatılarında insanların birbirini ayrıştırması, sınıf eşitsizlikleri, ezilenler ve ezenler gibi kesimleri ortaya çıkarmıştır.

Şeriatı’ye göre tevhidin ve imanın gelişmesine engel olanlar; “kendini insanların efendisi gören, Allah’ın kullarına karşı üstünlük sağlayan, ruhanilik adıyla insanları körü körüne itaate, ibadete ve taklide zorlayan ve Allah’a kulluk etmenin yanında, başkana kulluğu, Firavun’a kulluğu ve din âlimine kulluğu yaygınlaştıran –Kur’an bunlara mele (ileri gelenler), mütref (zengin, kibirli) ve rahiplerdir der-”¹⁵¹ kişilerdir. Tevhit, Şeriatı’nın sözleriyle “adalet, eşitlik, özgürlük, Allah’tan başka bir ilaha tapmanın, Allah’tan başka bir ilaha yapılan meth-u senanın, Allah’tan başka bir umudun, dayanağın, korkunun reddi!”¹⁵² anlamlarına gelir.

Şeriatı’nın gözünde İslam Peygamberi, hikmetini adaletin ve kitabın son öğreticisi olarak gelmiştir. Onun dünyaya bakış açısı tevhididir. Bu sayede tüm insanlık tarihini ırk, soy ve sınıfsal farklılıklarından arındırıp birleştirmek için çabalamıştır. “İslam’ın tevhit çağrısı bir özgürlük sloganıydı.”¹⁵³ Bu sebeptendir ki bu slogan ilk olarak aşağılanan, ezilen, hakları yenen insanların dikkatini çekmiştir. Şeriatı’nın tevhide geniş anlamlar yüklemesinin sebebi insana bir hedef vermesinden, kişinin hayata tutunmasında itici güç olması gibi nedenler olabilir. Keza, ona göre kâinat, bir tek biçim, irade, yönetime sahiptir. Böylece insanlık eş değerlere, net bir hedefe sahip olan ve aynı türden oluşan topluluktur. Bu sebeple tevhit inancına sahip olan kişi için hayatın bir anlamı vardır. Tüm bunlar insanın hedefe ulaşması için mücadele ve hareket gerektirir. Kişi, bu hedefe ulaşması için sorumluluk sahibi olur.

¹⁴⁹ Ali Şeriatı, **Muhtelif Eserler I**, Çev. Kenan Çamurcu, Ankara, 2. bs, Fecr Yayınları, 2018, s.157

¹⁵⁰ Ali Şeriatı, **Yalnızlık Sözleri II**, Çev. Okan Sevinç, Ankara, 2.bs, Fecr Yayınları, 2012, s.295

¹⁵¹ A. Şeriatı, **Âdemin**, s.25

¹⁵² A. Şeriatı, **Âdemin**, s. 32 ve A. Şeriatı, **Dünya**, s.55

¹⁵³ A. Şeriatı, **Âdemin**, s.113

Hedefini bilen insan ona ulaşmak için peşine düşmelidir. Gerekirse her şeyden vazgeçmelidir çünkü asıl olan tevhide ulaşmaktır. Bu durum insanların içine düştüğü ayrılıklardan kurtulmalarını sağlar. “Tevhitten feodalite, tefrika ve varlığın parçalanmasına karşı evrenin birliği ilkesi doğar.”¹⁵⁴

İnsanların ezen ve ezilen olarak ayrıştırılmasını, sınıfsal farklılıklar içerisinde sömürülmelerini ve herhangi bir gruba ya da küçük insan topluluklarına karşı durabilmelerini sağlayan güç tevhittir. Bu inanca sahip olmak bireye bölünmüşlüklere karşı yek vücut olmayı sağlar. “Nasıl ki Allah’ı birlemenin koşulu alemleri birlemek ise; alemleri birlemenin koşulu da insanı birlemektir.”¹⁵⁵ İnsan, yaratıcının birliğine inanıyorsa bunun neticesi olarak beşerin de tek ve eşit şartlara sahip olduğunu kabul etmelidir. İnsan yüklendiği bu sorumluluktan dolayı ayağa kalkmalı ve içinde bulunduğu durumu kabul etmemelidir. Tüm peygamberler geldikleri dönemlerde insanları Allah’ın tek iradesi ve yaratılışın tek gayesi olan sünnetullahı uymaya davet etmişlerdir. “Tevhit dininin olmazsa olmazı, sünnetullahın dışındaki her kuvvet ve kudrete karşı isyan etmek, onu inkâr etmek ve ona ‘La’ demektir.”¹⁵⁶

Mele ve mütefren kesimini oluşturanlar tarihte din adına hüküm sürmüşlerdir. Bu din ya kendi adı altında ya da Allah’ın ve insanların dinine bürünerek yaşamıştır fakat İbrahim’in dini olan tevhit tarihte hâkim olamamıştır. ‘Kölelik ve zillet putlarına davet eden tağuta’¹⁵⁷ karşı tevhit dini her zaman kıyam etmiştir. Tevhidin kendine muhatap olarak aldığı kesim halktır. Varmak istediği nokta ise adaletin sağlanmasıdır. “Tevhit dini, bilincin, aşkın kulluğun ve halkın en mükemmel biçimde uyanışının bir ürünüdür.”¹⁵⁸

Şeriatî, insanlık tarihinde tevhidin yıkımını ele alırken Habil ve Kabil kardeşlerin ilişkilerini örnek göstermiştir. Habil’in yaşam sahasını tekelleşimin olmadığı, yaşamın avlanma ve hayvanların evcilleştirilmesi üzerine olduğu sonuç olarak üretim temelinde doğanın yer aldığını ifade etmiştir. Buna karşın Kabil ise Allah’ın yarattıkları üzerinde tekelleşmeye gitmiş, toprak işgal etmiş, üretim kaynağına ismini vermiş, insanları köleleştirerek ekonomik boyunduruk altına sokmuştur. “Açıkça görülmektedir ki ilk kardeş katli, insanın bireysel ve tekelleşim aşamasına girdiği, insanların birliğinin insanların tefrikası haline geldiği, beşeri

¹⁵⁴ A. Şeriatî, *Âdemin*, 297

¹⁵⁵ A. Şeriatî, *Dine*, s. 22

¹⁵⁶ A. Şeriatî, *Dine*, 34

¹⁵⁷ Tağut, hem Şeriatî hem Humeyni’nin çokça kullandığı bir terimdir. Halkı ezen, yönetme hakkı olmadan hükmeden insan tipidir.

¹⁵⁸ A. Şeriatî, *Dine*, ss.35-36

kardeşlik ilişkisinin katil-maktul ilişkisine dönüştüğü devrede başlamıştır.”¹⁵⁹ Böylece tarih sahnesinde ayrımcılık baş göstermiştir. Kabil’in kardeşini öldürmesiyle dünya üzerinde iki din birbiriyle savaşa girmiştir. Kabil’in dini, kendi çıkarlarını temel alan, Habil’in dini ise hakikat ve erdemlerin diniydi. Habil’in ölümüyle diri kalan, Kabil’in birliği bozan tevhit karşıtı dini olmuştur.¹⁶⁰ Habil ve Kabil’in tarihsel savaşı “toplumsal şirki, sınıfsal farklılaşmayı yaymaya çalışan şirk diniyle, sınıfsal ve sosyal birliği yaymaya çalışan tevhit dininin savaşıdır.”¹⁶¹ İnsanlığın Kabil tarafında kalan yönü egemen kutbu oluştururken Habil’in yanında olanlar mahkûm kutup olmuşlardır. Bu iki kutupta yıllar boyunca bitmeyen savaş vermektedirler. İnsanlık tarihi işlenen bu cinayet sebebiyle intikam ile başlar. Âdem’den sonra halkın ayrıldığı iki kabile tağuti ve ilahi olmuştur.¹⁶²

Şeriatî’nin anlatmak istediği toplum medeni değerlere sahip olan insanların toplumdur. Medeni toplumu anlatırken modernleşme ile arasında fark olduğunu dile getirir. Medeniyet, Musa’nın, Muhammed’in yaptığı iştir. Kendi deyimiyle “yenilik, modernlik, bir eşya veya mal gibi dışarıdan ithal edilebilir. Medeniyet ise ülkeye getirilebilecek bir ithal malı değildir. Medeni olmak sömürgeciliğin, askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel tüm boyutlarıyla ölümü demektir.”¹⁶³ Medeniyetin kaynağı insan da kendisini medeniyete götürecek ilahi ruhta vardır, tevhitten uzaklaştıracak şeytani ruhta vardır. İslam’a göre insan, iki zıddın toplamıdır.¹⁶⁴ “Eğer medeniyet, kudret kölelerinin ve paragözlerin emrinden çıkıp şuurlu insanların emrine girerse insani tekâmüle vesile olur, bozulmaya değil.”¹⁶⁵ Tüm bu anlatılanların ortasında tevhit sahibi insan durmaktadır. Tevhit, insanların nefsanî duygularının kurbanı olmasını engeller¹⁶⁶ ve manevî açıdan korku, çıkarıcılık ve cahilliğinin önüne geçer.¹⁶⁷

Şeriatî, tevhit meselesini anlatırken kendi zamanı âlimlerinin girdiği temel mantıkî açıklamaları kabul etmekle birlikte Peygamber zamanındaki tevhidi anlamada onun yetersiz kalacağına inanmıştır. Günümüz âlimleri tevhidi açıklarken bir ülkeyi iki padişah yönetse nasıl olurdu? Bir sınıfta iki hoca olsa ders anlatılabilir miydi gibi açıklamaların doğruluğunu kabul etse de tevhidin asıl manasını anlamak için kölelerin ve yalın ayaklıların hayatlarına

¹⁵⁹ A. Şeriatî, **Dünya**, s.26

¹⁶⁰ A. Şeriatî, **Dünya**, s.27

¹⁶¹ A. Şeriatî, **İslambilim I**, s.73

¹⁶² A. Şeriatî, **Âdemin**, s.101

¹⁶³ A. Şeriatî, **Öze**, ss. 45-46

¹⁶⁴ A. Şeriatî, **Dinler I**, s. 197

¹⁶⁵ A. Şeriatî, **Dinler I**, s.213

¹⁶⁶ A. Şeriatî, **Dinler I**, s.247

¹⁶⁷ Ali Şeriatî, **İslam Nedir Muhammed Kimdir**, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 6. bs, Fecr Yayınları, 2017, s.100

bakmak gerektiğini savunur. Bu kişileri kıyama kaldıran tevhit, dünyevi, tarihi ve sosyal yaşamın bütününe kapsamaktadır. Böylece bu tevhit, şirkin karşısında bir antitez olmuştur.¹⁶⁸ Tevhidin anlaşılması için putperestliğin anlaşılması gerektiğine inanan Şeriati, tarihteki putperest inanın kökeninde statükonun meşrulaştırılmasını amaçlayan din temsilcilerinin olduğunu açıklar. İnsan, putperestlikle girdiği savaşta, toplum içerisindeki ayrımı, zulmü ve köleliği meydana getiren alt yapıyı yıkmak ister. İbrahim¹⁶⁹, girdiği savaşta putları yıkarken zulme karşı kıyam etmiştir. “Putperestlik, heykele tapmak değildir... Putperestlik, sosyal durumu tanrılar ve din aracılığıyla meşrulaştırmaktan ibarettir.”¹⁷⁰ İbrahim Peygamber, Şeriati’nin anlatılarında insanlığın sapmasıyla savaşmıştır. İbrahim’in eşitsizlik anlamına gelen putperestlikle girdiği mücadele anlaşılırsa, tevhidin sadece kelami ve felsefi manası olan Allah’ın birliği değil, dünyevi anlamda insanların eşitliği de anlaşılır.¹⁷¹

Tevhit, zorba ve zenginlerin sapık dini öğretiler olarak oluşturdukları sapıklıktan insanlığın kurtulmasını sağlayan insani fikirlerin verdiği savaştır. “Tevhit, başkaldırı ve hareket alanı, mahrum toplumun ve kitlelerin, hatta tarih boyuna art arda gelecek bütün nesillerin içine çizilmiş bir harekettir.”¹⁷² Şeriati, tevhidi iki boyutlu olarak incelemiştir. İlki felsefi boyuttur. Bu yaklaşımda tevhit, doğa ile fizikötesini, insan ile doğayı ve Tanrı ile dünya arasındaki birliği temsil eder. Bu sebeple, “tevhitte varlık dünyası; bilinçli, iradeli, duygu ve hedef sahibi bir uyum düzeninden ibarettir. Bu düzen, hissedilen bütün çokluk ve tezatlar altında ruh, ahenk ve hedefin birliğini gösterir.”¹⁷³ Tevhidin ikinci boyutunu oluşturan insani, sosyal ve ahlaki boyut ise insanın yaşamındaki her türlü birliğin temsidir. Tevhidi İslam dininin temel taşlarından birisi olarak kabul eden Şeriati, “Tanrı bizzat varlıktır. Yani Onsuz varlık, anlamsız bir kelime, kof bir varlık, güzel fakat ahmak bir çehredir”¹⁷⁴ açıklamasını yapar. Tevhit, insana net bir inanç, umut, ferahlık, sorumluluk verir. Hayata anlam katar. Bu açıdan yegâne bir inanç biçimidir.¹⁷⁵ Şeriati açısından tevhit, dini düşünürler tarafından yeterli biçimde anlaşılmamıştır. Düşünürler, tevhidi bahsi geçen iki boyutta ele almışlar ancak asıl önem teşkil eden evrensel yönüne gerekli değeri vermemişlerdir. Tevhidin evrenselliği yaratıcı amaca sahiptir. Tevhidin açıklamasına girişen kişiler, tarih

¹⁶⁸ A. Şeriati, **İslam Nedir**, s.312

¹⁶⁹ A. Şeriati, eserlerinde, konuşmalarında peygamberlerden bahsederken ‘Hz’ kelimesini kullanmaz. Burada da kastettiği Hz. İbrahim’dir.

¹⁷⁰ A. Şeriati, **İbrahimle**, ss.30-31

¹⁷¹ A. Şeriati, **İbrahimle**, s.38

¹⁷² A. Şeriati, **İbrahimle**, ss.57-58

¹⁷³ A. Şeriati, **Medeniyet Tarihi I**, Çev. Ejder Okumuş, Ankara, 4. bs, Fecr Yayınları, 2017, s.150

¹⁷⁴ A. Şeriati, **İslam Nedir**, s.87

¹⁷⁵ A. Şeriati, **İslam Nedir**, s.92

sosyologlarının ve filozoflarının çalışmalarına da dikkat etmelidir.¹⁷⁶ Şeriati, sahip olduğu dünya görüşünde tarihten her zaman alıntılar yapmış, karşılaştırma yöntemini kullanarak manevi bilgileri daha görünür kılmıştır.

Şeriati, vahdeti ele alırken İslam mezhepleri arasında kurulması gereken birliği de ele almaktadır. Bu konuda âlimlerin ve eski ilim merkezlerinde eğitim görmüş kişilerin bu konu hakkında olumlu düşünmediklerini eleştirmiştir. Şeriati, bu kesimlerin İslami gruplar arasındaki vahdetin mümkün olmadığını olursa da makul olmadığını düşündüklerini dile getirmiştir. Bu durum “batıldır, hakkın ve hakikatlerin çiğnenmesidir.”¹⁷⁷ Şeriati, bu görüşleri karşısına almış, Şii ve Sünni birlikteliğini kendi üzerlerinde görev bilmiştir. “Şii ile Sünni arasındaki vahdet hem mümkündür hem makuldür hem de bizim temel sorumluluğumuzdur.”¹⁷⁸ Şeriati, Batı’nın İslam mezhepleri arasında ikilik çıkarmak istediğini savunur. Dış emperyalistlerin mezhebi ayrılıklara dayanma sebebi olarak milli duygular ve ırkçılığın artık zayıfladığını öne sürer.¹⁷⁹ Vahdetin kurucusu Ali, bu birliği sağlamak için çok uğraşmıştır. Bu sebeple vahdetin kurucusu olmak şuna dayanır: “Şiilik ve Sünnilik arasında vahdet mümkün değildir; ancak Şii ve Sünni Müslümanların düşman karşısında vahdet oluşturması farzdır.”¹⁸⁰ Şeriati’nin İran-ı Ferda dergisinde yayınlanan ve Mehdi Bazergan’ın kendisini bir toplantıya davet için yazdığı mektuba cevaben yazdığı mektupta, kendisi Şii ve Sünni mezhepleri arasında bir taraf olmaktan uzak tutmuştur. Bulunduğu yerin tek başına ne Sünni ne de Şii olduğunu belirterek belki de her ikisinden de olduğunu belirtmiştir. Sünni ve Şia mezhebine bağlı halkların birlikte ortak bir yol bulabileceklerini savunmuştur.¹⁸¹

Bugün küfre yüklenen dinsizlik manası, Şeriati için ortaçağın insanlara dayattığı bir anlamdır ve aslı yoktur. Şeriati, dinsizliğin olduğuna inanmaz. Onun gözünde küfür de bir dindir. İster ilahi bir din olsun isterse Doğu ya da Batı dinlerinin esaslarına sahip olsun insanın herhangi bir şeye inanması durumu küfrün dinsizlik manasını ortadan kaldırır. Küfür, insanın iç hakikatlerinin üstünü cehalet ile örter. Küfür, din gerçeğinin üstünü başka bir din ile kaplar. Bu sebeple şirk dendiği zaman bunu ‘Allahsızlık’ olarak algılamamak gerekir. “Zira müşriklerin birden daha fazla ilahları vardır! Müşrik, Allah’a inanmayan, Allah’a tapmayan kimse değildir.”¹⁸² Bu manada şirkte bir din ifade eder. Yanlış dine sahip olmak dinsizliği

¹⁷⁶ A. Şeriati, **Muhtelif I**, ss.178-179

¹⁷⁷ A. Şeriati, **Ali**, s.155

¹⁷⁸ A. Şeriati, **Ali**, s.167

¹⁷⁹ A. Şeriati, **Ali**, s.169

¹⁸⁰ A. Şeriati, **Ali**, s.180

¹⁸¹ Name Be Mehdi Bazergan, (Çevrimçi) <http://drshariati.org/?p=15900> , erişim tarihi 16.12.2020

¹⁸² A. Şeriati, **Dine**, ss.17-19

ifade etmez. Diğer yandan şirk dini halka içinde bulunduğu durumu kabul ettirir. Kendisinin ilahı diğer ilahlar arasında daha düşük seviyede olan kişiler kendilerini toplumda alt tabakadan kabul ederler. Bu sebeple şirk dininin kaynağı ekonomiktir. Şeriatı, şirk dinini kullananların halkı uyuttuğunu¹⁸³ ve onu bir meşrulaştırma aracı olarak kullandıklarını savunur.¹⁸⁴ Şirk dini adeta yönetenlere insanların kıyama kalkmalarını engellemek için fırsat sunar. “Müşrik dindarlar, yani şirk dininin tebliğcileri; halkın uyanmasından, bilinçlenmesinden, âlim olmalarından ve vaziyeti fark etmelerinden korkuyorlar.”¹⁸⁵

Şeriatı, şirk dininin getirilerinde olan ikircikliğin aynı Zerdüşt dininin Ahura ve Ehrimen isimli iki kutuplu savaşları arasındaki savaşa benzediğini söyler. Zerdüştlükte de iyi ve aydınlığı temsilen Ahura, kötü ve karanlığın temsilen Ehrimen vardır.¹⁸⁶ Kurulan bu düzen ayrıma düşmüş toplumun durumunu kabul edilir hale getirir.¹⁸⁷ Şeriatı için, bozuk Kabil düzeninden tevhidin kuracağı Habil düzenine geçiş Şia’nın üstlendiği bir sorumluluktur.¹⁸⁸ İnsanın sahip olduğu tekâmül süreci hem Allah’ı hem insanı birleme felsefesi olan tevhide varmasına bağlıdır.¹⁸⁹ Fakat tevhide ulaşmanın “tüm şirk putlarının reddedilmesinden sonra gerçekleşir. Zira öne yıkmak (La), sonra inşa etmek (İlla) gerekir. ‘İlla’sız La yıkıcılıktır, anarşizmdir. ‘La’sız ‘İlla’ da hayalperestliktir.”¹⁹⁰ Sonuç olarak Şeriatı, dünya üzerindeki eşitsizliklerin, sınıfsal ayrımların tevhit inancından yoksun olmak ve şirk dininin öğretilerine duçar olmaktan kaynaklandığını savunur.

2.1.3. Züht Kavramı

Bu kavram, Şeriatı’nın âlimler, Müslümanlar ve din adamları üzerinde en çok eleştirdiği meselelerden bir tanesidir. İnsanın kendisini din ve tasavvufa gereğinden fazlaca kaptırıp dünya işlerinden sıyrılmak istemesini eleştirir. Zühdün fazlası gereksiz kanaat doğurur ve bu da insanı hareketinden ve kıyamından alıkoyar. İnsan, Şeriatı’nın gözünde eski dinlerin etkisi altında kalarak dünya nimetlerini elinin tersiyle itip kendisini pasifleştirmektedir. Bu konuya Kur’an’dan ayetlerle örnek vererek İslam’da dünyadan el etek çekmenin onaylanmadığını açıklamaya çalışır. “De ki: Bana mal sevdireldi. (38/Sad Suresi

¹⁸³ A. Şeriatı, **Dine**, ss.27-30

¹⁸⁴ A. Şeriatı, **Dünya**, s.53

¹⁸⁵ A. Şeriatı, **Dine**, s.33

¹⁸⁶ Zerdüştlük diniyle alakalı daha geniş bilgilendirme için bakınız: Nimet Yıldırım, **İran Mitolojisi**, İstanbul, 2.bs, Pinhan Yayıncılık, 2015

¹⁸⁷ A. Şeriatı, **Dünya**, s.54

¹⁸⁸ A. Şeriatı, **Dünya**, ss.58-60

¹⁸⁹ Ali Şeriatı, **Kendini Devrimci Yetiştirmek**, Çev. Ejder Okumuş, İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s.68

¹⁹⁰ A. Şeriatı, **Ali**, s.196

32)” İslam, bireyin bedensel ihtiyaçlarına ve isteklerine değer verir. İnsanın bu arzularını gereğinden fazla törpülemesi beklenmez. İçgüdü ve eğilimlerini gerçekleştirmesi için Kur’an’da birçok ayet mevcuttur.¹⁹¹ Şeriatî, hac zamanında güzel elbiseler giyip et yemeğini haram kabul edenlerin Kur’an’da açık bir şekilde reddedildiğini açıklar.¹⁹²

Züht, dini eşekleştirmenin¹⁹³ çeşitlerinden bir tanesidir. “Eşekleştirme, zihnin, insani ve sosyal bilinçten saptırılıp uzaklaştırılmasını ve bu iki bilincin hak ve batılla süslenmesini sağlayan bir etkidir.”¹⁹⁴ Büyük peygamberler dönemi haricinde din güç sahiplerinin eline geçti. Böylece din, ruhani, sufi, zahit ya da keşişler için din, insanları uysallaştırma aracı haline döndürüldü. Bu durum İslam’ın peygamberden sonra en büyük faciaya uğramasına sebep olmuştur çünkü zühdün fazlası bireyin hem insani hem de sosyal bilincinin körelmesine sebebiyet vermiştir. Eşekleştiren dinde insanlara örnek gösterilen, doğruluğu kabul ettirilen söylemler insana görevlerinin ölümden sonra olduğuna dairdir. İnsana işlerini ertelemeyi ve dolaylı olarak boş vermeyi öğütler. Bu durum kişinin zulüm ve zorba yönetimler altına girmesine sebep olur. Bu eşekleştiren din, insanı gereksiz sabra ve susmaya zorlar. Bu türden bir zühde kapılmak insanın topluma karşı yaptığı yanlışları telafi etmesinin yolunu da bozar. Keza kişi hırsızlık, cinayet ya da daha da ötesinde milletin geleceğini başkalarına satmak gibi suçlar işlediğinde affedilmek için cezasını çekmek yerine “şu duayı kıbleye dönerek altı kez oku, işin tamamdır”¹⁹⁵ bakış açısıyla sorumluluklarından kaçır.

Şeriatî için zühdün bu hali insanı hayvan mertebesine indirir çünkü kişisel ihtiyaçları üzerindeki isteklerini açgözlülük olarak yansıtarak onlardan uzaklaştırır. Bu züht, hem dünyanın bütün imkânları önüne serilmiş insanın bilincine zarar verir hem de bireyleri asıl açgözlüler ve yağmacılar karşısında durağanlaştırır, kıyamdan uzak tutar.¹⁹⁶ Şeriatî’nin gözündeki İslam, yoksulluğu yücelten ve ona olumlu yaklaşan diğer dinlerden farklılık gösterir. Buna dayanak olarak İslam Peygamberine ilk inananlardan olan Ebu Zer’in şu sözünü örnek gösterir: “Ne zaman ki yoksulluk bir eve girer, din öteki kapıdan çıkıp gider.” Şeriatî Peygamberin sözüyle devam eder: “Maaşı olmayanın meadı olmaz.”¹⁹⁷ Şeriatî’nin zühtle ilgili yaptığı açıklamalar toplumun ekonomik refahıyla yakından ilgilidir. Maddi olarak eksik kalan

¹⁹¹ 7/Araf Suresi 31, 32

¹⁹² A. Şeriatî, **İslam**, s.66

¹⁹³ Eşekleştirme kavramı Şeriatî’nin Fecr Yayınevi tarafından basılan 186.dipnotta geçen kitabında İslam dininin yanlış yorumlanıp yanlış uygulanmasını eleştirmek adına kullandığı terim olarak geçmektedir.

¹⁹⁴ Ali Şeriatî, **Ne Yapmalı: Rum Suresi’nin Tefsiri, Bilinç ve Eşekleştirme**, Aydın, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 5. bs, Fecr Yayınları, 2016, s. 186

¹⁹⁵ A. Şeriatî, **Ne**, s.187

¹⁹⁶ A. Şeriatî, **Ne**, s.188

¹⁹⁷ A. Şeriatî, **Ne**, s.248

toplumda manevi huzurun azlığı olacaktır. Yoksul toplumlardaki ahlak ya da din değerlerinin içi maneviyatla değil, gerçekçi olmayan hayali gelenekle doludur.

Şeriati, züht kavramını açıklarken bu kelimeyi kullanmaktan zaman zaman çekinmiştir. Özellikle gençlerin kafasında bıraktığı izlenimin iyi olmadığını düşünür çünkü züht dendiği zaman çağrışım yapan şeyin eski zamanlardan zahitler olduğunu açıklar. Bu sebeple züht yerine aslında onun tam olarak ifade ettiğini düşündüğü ‘kendini devrimci yetiştirmek’ ve ‘inkılapçı arınma’¹⁹⁸ terimlerini kullanır. Kanaat kelimesi de Şeriati’nin gözünde devrimci nitelikleri açıklayan en güzel kelimelerden bir tanesidir. Şeriati, kavramlar üzerinde yapışıp kalan yanlış anlamlardan gençlerin kurtulması gerektiğini savunur. Devrimci züht gibi kavramlar devrimci kişilerden değil, Kur’an’dan öğrenilebilir. Yapılan araştırmaların odak noktasının kavramdan ziyade hedef olması gerekir. Kur’an’da kişinin ahlaki değerlerinden ve ruhani zühtten bahsedildiğinde anlaşılması gereken sınıfsal katmanlara karşı oluşturmaktır. “Yani mal yağma ile mücadele edilen yerde takvadan, Firavunlar veya daha kuvvetlilerden söz edilen yerde zühtten, faizcilerden söz edilen ve Allah’ın düşmanları olarak tanımlandıkları yerde kanaatten ve dünyadan el etek çekmekten bahsetmektedir.”¹⁹⁹ Şeriati’ye göre Müslümanların kaderinin başkalarının elinde olmasının sebebi dünya işlerinden kendilerini çekmeleri, Müslüman olmayanların dünyayı yağmalaması ve ekonomik gücü elinde bulunduranların onlar olmasıdır.²⁰⁰ Şeriati, insanların gözünde zühdün, arzuladığı şeyi elde etmede yoluna engel çıkmaması adına ve zaaf göstermemesi için ‘istememek’ fiili olarak yanlış anlaşıldığını eleştirir. Onların ortaya koyduğu zühdün dini zillet ve dini çöküş getirdiğini açıklamaktadır. Ali’nin ise çarpıtılan bu züht anlayışını ayırt ettiğini, Allah’ın helal kıldıklarını insanların kendilerine haram kılmaması gerektiğini açıklar.²⁰¹ Şeriati, tarihte olayların incelenirken eksik ve dar bir bakış açısıyla ele alındığını savunur. Örneğin; Zeynep’in Kerbela katliamından sonra ne yaptığı nasıl bir yol izlediği, kimse tarafından araştırılmamış ve Zeynep’in sadece yas tutan birisi olarak ortaya konulmuştur. İnsanların bu durumla sadece işin ehli olan âlimlerin ilgilenmesini normal karşılamasını eleştirir. Bu durumun bireye faydasının olmadığına inanır. “İşte senin insanı uyuşturan dinin bundan ibaret. ...Cennette elmas ve yakuttan köşkler elde etmek için burada bana ve sana evsizliği telkin eden bir din!...”²⁰²

¹⁹⁸ Ali Şeriati, **İslam ve Sınıfsal Yapı**, Çev. Doğan Özlük, Ankara, 5. bs, Fecr Yayınları, 2017, s.20

¹⁹⁹ A. Şeriati, **İslam**, s.28

²⁰⁰ A. Şeriati, **İslam**, s.31

²⁰¹ A. Şeriati, **Dine**, ss.167-168

²⁰² A. Şeriati, **Dine**, s.107

Dinin ahiretle sınırlandırılması Şeriatî için kabul edilebilir bir durum değildir. Başını mezara koyduktan sonra faydalı olacak bir dinin yaşarken ki sıkıntılara faydası nasıl olacaktır? Şeriatî, insanın hayatını düzene neyin koyacağını arar. Hayatını sahte zühde adayan kişi tanrı adına zillete düşmüştür. Bu insan ‘yeryüzündeki tanrıların binme aracı’ haline gelir. Güç sistemlerinde “insanı Tanrı karşısında insan adına zillete düşürmeli, dalkavukluğu adet haline getirmeli; insanın özgürlük, değer, bilgi, şahsiyet, dileme ve iradesinin inkârına götürmelidirler.”²⁰³ Şeriatî, kişinin züht içinde sorumluluklarından kaçtığını düşünür. İnsan, dine dayandığını söyleyerek yeterli bir iş yapmış olmaz. Kastedilen din hangi dindir? Kimin dinidir? İslam’a dayandığını söyleyen kişi de yeterli iş yapmaz. Hangi İslam’a dayandığına karar vermelidir. Dayandığı din sahte züht üzerine kurulu olan kişiye Şeriatî şu soruyu yöneltir: “Sen, bir insan vicdanı olarak, dini, insan iradesinin zaafına etken olarak görmeye utanmıyor musun?”²⁰⁴ Şeriatî, insanların aklına ve kalbine yerleşen Kur’an anlayışını da sorgulamıştır. Kur’an’daki surelerin büyük çoğunluğu insanı hareket ve cihada yönlendirirken ibadete ayrılan kısmın aynı oranda yer kaplamadığına dikkat çeker.²⁰⁵ Kur’an’ın içinden ziyade dışı dikkat çektiğinden beri gerçek manasını yitirmiştir. Kur’an, özü itibarıyla anlaşılıysaydı halkların ruhi ve fikri sorunlarına cevap verir nitelikleri fark edilirdi. Fakat özünden ve İslam’ı anlamaktan uzaklaşmayı seçen günümüz insanı için Kur’an’ın bu gibi etkilerini özümsemek bir hayli uzakta kalmıştır.

Ali’nin örneğini gösterdiği devrimci zühde dayalı yaşamı, Şeriatî’nin anlatılarında büyük öneme sahiptir. Ali’nin züht sahibi olmasının sebebi yalnız kendi ahireti için değildir. Onun toplumsal bir hedefi vardır. Dünya üzerinde zahit diye bilinen kişiler sadece kendi ahiretleri için dünya malından uzaklaşmayı seçerler. Bunun halka bir faydası yoktur. Ali, fakirlikle savaşmak için fakir olmuştur. Açlıkla giriştiği savaşta açlığa tahammül etmiştir. İnsanlara yiyecek sağlamak için kendi yemeğinden feragat etmiştir. “Kanaatkâr olması, halkın adaletinin temini ve ekonomik durumunun düzeltilmesi yolunda kaybetmekten endişe duyacağı ve onu korumak uğruna muhafazakârlık yapacağı bir şeyinin olmaması içindir.”²⁰⁶ Züht, adeta insanın aldanmışlığıdır. Bakacağı yeri ve nasıl bakacağını bilmemesidir. “...takipçisi olmak yerine sadece tapıcısı olmak, Kur’an’ı tanımak ve tefsir etmek yerine takdis etmek, aşk ve mana yerine lafız, içerik yerine kalıp, hakikatler yerine sloganlar...”²⁰⁷ Züht üzerinde eleştiriler yapan Şeriatî’nin vurgu yaptığı nokta; Şiiliğin geldiği konumun

²⁰³ A. Şeriatî, **İnsanın Dört Zindanı**, s.292

²⁰⁴ A. Şeriatî, **İslambilim II**, s.163

²⁰⁵ Ali Şeriatî, Hangi Kur’an, **Haksöz Dergisi**, S.64, Temmuz, 1996

²⁰⁶ A. Şeriatî, **Ali**, s.97

²⁰⁷ A. Şeriatî, **Ali**, 281

insanların toplumsal sorumluluklarından uzaklaşma aracı olduğu halidir. Şeriatî, gençlerin Şia'nın bu yanlış yüzünü görmesinden dolayı Ali ve Şiilik adına doğru olmayan değerleri savunduklarını dert edinir. Gençlerin sorumluluklardan kaçır hali içinde bulunulan zamanın normalî olmuştur.²⁰⁸ İnsan, İslam dininde çok önemli bir yere sahiptir. Sahip olduğu değerin farkında olmazsa tekâmül sürecini tamamlayamaz. “Bu hayatta kendine rol biçmeyen kimse, hayatın kendisine biçtiği rolü yaşamaya mahkûmdur.”²⁰⁹ Sahte züht insanın sahip olduğu değerin farkına varmasını engeller. Bu durum onu hareketsizliğe duçar kılar. Sonuç olarak özelde tek birey genelde ise toplum gerçekte İslam'a eremez.

2.1.4. Aydın ve Sorumluluğu

Aydınlar, Şeriatî'nin eleştirdiği dünyada toplumu ayağa kaldıracak kişilerdir. Şeriatî, verdiği mücadelede halkı harekete geçirecek kişilerin aydınların olduğunu savunmuştur. Aydın ve entelektüel kavramlarının kapsamlarını açıklamakla işe başlayan Şeriatî, temel iş araçları beyinsel güç olan kişileri entelektüel olarak nitelendirmiştir. Akıllı insanın entelijansiyadani olduğunu ancak bizim aydın olarak açıkladığımız şeyin farklı olduğunu belirtir. Batı'dan entelektüelin karşısı olarak Farsçaya çevrilen aydın tanımı, yanlışın başladığı yerdir. Şeriatî aydın derken, “Sınırlı ve durgun olmayan, donuk düşünmeyen, aydın ve açık düşünen, kendi zaman ve konumlarını, ülkelerinin durumunu ve toplumlarında gündeme gelen meseleleri ayırt eden, analiz edebilen, akıl yürütebilen ve başkasına anlatabilen insanlardırlar.”²¹⁰ Şeriatî, buradan şu sonuca varır. Ferdin düşünsel açıdan sıfatı olan aydın, meslek bakımından sıfatı olansa entelektüeldir. Birey, aynı zamanda hem aydın hem entelektüel olabilir fakat entelektüel olan kişi aydın olmayabilir. Burada Şeriatî aydının omuzlarına toplumun gözünü açması konusunda ağır sorumluluklar yüklemiştir.

Şeriatî için Doğu aydınının yaptığı yanlış kendi tarihine sahip çıkmaktan ziyade Batı'nın tarihine odaklanıp kendisi olmayan, kendi kültür ve değerlerine uymayan özellikleri benimsemesidir. Hâlbuki Avrupalı aydın sınıf, kendi ihtiyaçlarının çözümünü kendi tarihinde bulmuştu.²¹¹ Şeriatî, kendisini silip merkeze başka millet ve değerlerini koyanları eleştirir. En iyi aydın, yazar, mütercim gibi kişilerin kendi kimliklerini gizleyenler olduğunu açıklar. Şeriatî'nin özellikle vurgu yaptığı konu tarihte her zaman en başarılı oldukları değildir. Onun yerine “Hayır! Geri kalmıştık ama asildik. Bu ne demek? ‘Kendimizdik.’ (Geri kalmış ama

²⁰⁸ A. Şeriatî, **Ali**, s.355

²⁰⁹ A. Şeriatî, **Yapı**, s.61

²¹⁰ A. Şeriatî, **Öze**, ss.59-60

²¹¹ A. Şeriatî, **Öze**, s.75

insandık) ‘kendimiz seçim yapıyorduk’...”²¹² Bu vakitten sonra aydın, ‘dallarıyla Batı’ya kökleriyle Doğu’ya bağlı olan İran toplumunu uyandırmakla görevlidir. Bu görevde iki tür taklit karşımıza çıkar. Bir tanesi kölenin efendisini ettiği gibi körü körüne sorgusuz taklittir. Diğeri ise efendinin efendi olan yola hangi davranış, hangi dünya görüşü, hangi çalışma ve geçmişiyle geldiğini öğrenip öyle taklit etmektir.²¹³ Aydın, Avrupalı olmaya özen gösterdiği gün, din ile siyasetin birbirinden ayrılması gerektiğini de zannetmiştir. Avrupa’da ruhaniyetin siyasetten ayrılmasının sebebi akla karşı olan kilisenin yaşam ve hareket sahasından elini çektiirmek içindi. Bu durumu okumayı bilmeyen aydın, İslam toplumundan da aynısını bekledi. Hâlbuki siyasi olmayan birey, kendine has en güzel becerisinden kendisini muaf kılmış demektir.²¹⁴ Şeriatı aslında burada hem topluma hem toplumdaki aydınlara metodu göstermeye çalışmıştır. Aynı zamanda İslam, yalnızca dini sahada değil siyasi alanda da etkindir.

Şiilik, bireyin amelini dininin önemli bir parçası sayar. Sadece imana sahip olsan, inanıp inandığını dile getirsen fakat eyleme dökmesen bunun bir anlamı olmaz. Şeriatı, Şia’da böyle bir imanın tamamlanmadığını açıklar. Burada aydının amel yükümlülüğü de ortaya çıkar. “...toplumuna öz bilinç kazandırması, muhatabına karşılarında bilinçli bir insanın sorumluluk taşıdığı kimselere insani, toplumsal ve sınıfsal bilinç vermesi.”²¹⁵ Şeriatı, İran’da çok yaygın olan yas törenlerindeki ağlamaları da eleştirilerine dâhil etmiş olacaktır ki “sorumluluk duygusu taşımayan, bilinçten yoksun, uğrunda döküldüğü mahbubu tanıma ve anlamaya yöneltmeyen ya da iman hissini ve ruhunu taşımayan bir ağlama eylemi gözde birikmiş sokak tozlarını temizlemekten öte bir anlam ifade etmez.”²¹⁶ İran’ın imandan noksan olmasının sebebinin İslam, Muhammed, Ali’nin yolu ve Muhammed’in eylemlerini tanımamaktan kaynaklandığı savunur. “Onlara karşı bir aşkımız var ama şuurumuz yok. Muhabbet var ama marifet yok.”²¹⁷

Şeriatı, aydının sorumluluklarını anlatırken her bir bireye ayrı ayrı seslenir. Bu yolda aydınları içindeki bulundukları yanıltan döndürmek gerektiğine inanır. “Kendi ihtiyaçlarını ters gösterilmiş İslam’da görmeyen, bizden uzaklaşan, kültürel, felsefi, sosyal ve itikadi ihtiyaçlarını başka değişik ekollerde bulan, gören ve iyileşen aydınlarımızı geri

²¹² A. Şeriatı, **Öze**, s.101

²¹³ A. Şeriatı, **Öze**, ss.107-108

²¹⁴ A. Şeriatı, **Kendini**, s.122

²¹⁵ A. Şeriatı, **İslambilim II**, ss.152-153

²¹⁶ Ali Şeriatı, **Kadın (Fatıma Fatımadır)**, Çev. Esra Özlük, Ankara, 9. bs, Fecr Yayınları, 2017, s.32

²¹⁷ A. Şeriatı, **Kadın**, s.49

döndürelim...”²¹⁸ Bunun başarılı olabilmesi için eski kurumuş ve durağanlaşmış dine hayır deyip başkaldırılması gerekir. Böylece kişi kendisini arındırır ve canlandırır. Bu yol, her şeyi baştan inşa edebilmek için eskiyi yıkmaktır. Ali’nin asıl özellikleri olan halklara özgürlük, gerçeğin sevgisi, hakikatin idraki ve İslam’ın ruhunu gösteren özü tanıtmak gerektiğini savunur. Şeriatı, verdiği konferanslarda dinleyicileri İslam’ı tebliğe davet eder. Bu davette görev sadece aydına düşmez, tüm bireyleri ellerinden geldiğince İslam dinini anlama ve tanıma devrimi için mücadeleye çağırır. “Kalemimiz varsa yazmakla görevliyiz. Dilimiz varsa tercüme etmekle yükümlüyüz. Neyi tercüme edelim? Maalesef İslam’ı.”²¹⁹ Aydın, edebiyatın zehre ve uyuşturucuya, toplumun avam ve kırsala dönüştüğü yerde insanları eşekleşmiş dinden uyandırıp bilinçlendirmekle yükümlüdür. “Başucunda bağırmalı, onu uyandırmalı ve kültürel, ruhsal ve insani bağımsızlığını kazandırmalıdır ona.”²²⁰ Bu sorumluluklar yerine getirilirken herkes yeteneğine göre iş yapmalıdır. Çıkılan yolda; ressam, fırçasıyla, şair, kelimesiyle, yazar, kalemiyle savaşını vermelidir. Asıl yükümlülük budur.²²¹

Âlimler, dinin ihya edilmesi için yine din ile savaşmakla yükümlülerdir. Yerleştirilmesi gereken din, tarihte görülmemiş bir dindir. Şeriatı, Peygamberin “Ümmetimin âlimleri, İsrailoğulları’nın nebilerinden üstündür”²²² hadisini yorumlarken zamanında peygamberlerin yüklendiği işi kendi çağlarında âlimler yani aydınların yükleneceğine dikkat çekmiştir. Orta Çağ Avrupası’nda kiliseye başkaldıran Avrupalı aydınlar ve özgürlükçülerin verdiği savaş, tarihimizde peygamberlerin yürüttükleri mücadele ile aynıdır. Dolayısıyla hareketin amacı geriye dönük irtica yolu değil, peygamberler tarafından başlatılan hak dinin devamını sağlamaktır. Aydın’ın sorumluluk sahibi olmasının sebebi, bilinçli bir ideolojisi olmasındandır. Yükümlülüğün ağırlığı aydını, bireyselliğinden uzaklaştırır, ideoloji aşığı yapar. Bu da aydının imanının bir göstergesidir. “Aydın, insanlık tarihinde, kendine özgü bilincinin toplumun hareketine ve kendi zamanındaki kitlelerin kılavuzluğuna dönüştüğü herkestir.”²²³ Nübüvvet yani peygamberlik döneminde halka kılavuzluk eden hareketler meydana gelmiştir. Bu dönemdeki liderler hep ümmi idi. Yani halkın arasındaki ‘en mahrum sanayi işçilerindendi.’ Yine de bu kişiler halkın kurtarıcısı, kendi sınıflarının gözünü açan kişiler oldular. Sonuç olarak o dönemde peygamber olarak karşımıza çıkan kişiler günümüzde aydınlardır. İdeoloji sahibi aydınlar halk kitlesine hitap ettikleri için “eğitilmişler iyi

²¹⁸ A. Şeriatı, **İbrahimle**, s.297

²¹⁹ A. Şeriatı, **İbrahimle**, s.300

²²⁰ A. Şeriatı, **İslambilim I**, s.189

²²¹ A. Şeriatı, **İslambilim I**, s.190

²²² A. Şeriatı, **Din**, s. 53

²²³ A. Şeriatı, **Dünya**, ss.89-90

başlangıçların insanı olabilirler ama son verenler ve eylemciler daima ideolojilerde, kitlelerin içindedirler.”²²⁴

Aydın kişilikler toplumu dinden uzaklaştıranlar olmamalıdır. Keza Avrupa’da da aydın nitelikli kişiler kendi toplumlarının gözlerini açarak medeniyete ulaşmışlardır.²²⁵ Şeriatî, aydının görevlerini ele alırken toplumların değişime uğradıkları orta çağdan yeniçağa ilerledikleri süreçte karşılaştıkları geçiş dönemine dikkat çeker. Bu dönemde kişide bazı özellikler belirebilir. Örneğin; halkın geçmişiyle bağının zayıflaması, karakterine yabancılaşması, kendine nefret duyması, başkalarını daha iyi görmesi ve şahsiyetlerde bozulma.²²⁶ Kişinin benliğine, tarihine ve aslına olan bu bozulmalar bilinçli aydının nazarında ilerlemenin alametleri olarak kabul edilir. Sorumlu kişi bu özellikleri çağın gereklerine, tarihin getirilerine ve kendi toplumlarının ihtiyaçlarına göre değerlendirerek geçiş dönemi insanlarını aydınlatır. Burada dikkat edilmesi gereken ve aydının düşmemesi gereken hata lider olmak için uğraşmamasıdır çünkü “liderlik aydının görevlerinden değildir.”²²⁷ Aydın da insanlığa faydalı olması için özünü bilmesi gerekir. Sömürünün kültürel boyutu ezilirse diğer sömürü çeşitlerinden olan ekonomi ve siyasi ayakları halledilebilir. Toplumun kültürel değerleri korunursa her şeye ulaşılabilir.²²⁸ Aydın eğer kendini bilmezse savunduğu değerlerde yanlış düşebilir. Şeriatî, İslam’a ve Kur’an’a ithaf edilen kötü yakıştırmaların âlimler tarafından bertaraf edildiğini de savunur. Mevcut Kur’an’ın gerçek olmadığına ve asıl Kur’an’ın Kayıp İmam olduğuna dair yakıştırmaların âlimler tarafından ortadan kaldırıldığını açıklamıştır. Böylece bu durumu aydınlara bir mesaj niteliğinde veren Şeriatî, İslam karşıtlarının Kur’an’dan korktuklarını ve aydının, toplumun onun anlayacak olmasından çekindiklerini dile getirmiştir.²²⁹

Aydının düştüğü hatalardan bir tanesi, kurtuluşu teknoloji ve bilimsel araçlara bağlamasıdır. Ancak toplumların ilerlemesinin kökeninde bilim ve ilimlerin sahip oldukları itikadi ve ideolojik kaynaklardır. Toplumda inanç ve ideoloji yoksa bu yerlere teknolojik çözümler sokmaya çalışmak uygunsuz toprağa uygunsuz meyve ekmek gibidir.²³⁰ Ali’yi tanımak bu yolda aydına yol gösterici en büyük kaynaklardan birisidir. Hatta “bugünün insanı ve özellikle İslami toplumlardaki sorumlu aydınlar, Ali’yi tanımaya her zamankinden daha

²²⁴ A. Şeriatî, **Dünya**, ss.92-93

²²⁵ Ali Şeriatî, **Yeni Çağın Özellikleri**, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 2.bs, Fecr Yayınları, 2015, s.117

²²⁶ A. Şeriatî, **Yeni**, ss.162-165

²²⁷ A. Şeriatî, **Yeni**, s.180

²²⁸ A. Şeriatî, **Yeni**, s.383

²²⁹ Ali Şeriatî, Kur’an, **Haksöz Dergisi**, S.64, Temmuz, 1996

²³⁰ A. Şeriatî, **Ali**, s.109

çok muhtaçtırlar.”²³¹ İslam milletleri hangi mezhepten olursa olsun eğer özgür olmak istiyorlarsa, sömürü ve ayrımcılık karşıtı oldukları kadar Ali’ye muhtaçtırlar. İslam toplumu, hedefini şaşırdığı, itikadi canlılığını yitirdiği ve inancını kaybettiği için öğretiyeye ihtiyacı vardır. Bu öğretiyeye Ali’nin öğretisidir.²³² Şeriatî’ye göre dünyada aydın olarak kabul edilen kişilerin ortaya attıkları ‘insani ve toplumsal sorumluluk’ kavramları, İslam’da yerini ‘emr-i bi’l ma’ruf ve nehy-i ani’l münkere bırakır. Bu kavram iyiliğin emredilip kötülükten sakınmaktır. İslam toplumunda aydının insanlar karşısında yapması gereken budur. Aydın ve aydının hitap ettiği topluluk daima hareket halindedir. İlerleme sürekli ve değişim kaçınılmazdır. Aydın ise eğer bunun bilincinde olmazsa ya akan zamanın gerisinde donuk bir şekilde kalır ya da kendi kurduğu sabitliğe toplumu mahkûm edip ilerlemesini engelleyecektir. Bu sebeptendir ki aydın, sorumluluklarının neler olduğunu, tarihin neresinde olduklarını, kimliklerinin özelliklerini bilmeli ve toplumu net olarak tanımalıdır ki reçeteyi doğru yazabilsin.²³³

Şeriatî için hayati sorumluluklar İslam’ın saf kaynağına dönmek için dine bakış açısının tasfiye edilmesi, dine karışan yabancı kaynakların arındırılmasından oluşmaktadır. Aristokrasi, istibdat, sınıfsal çelişkiler, güç ve mevki gözetenler, bunların hepsi “cehaletin verimli toprağında yetişen kötülük tohumlarıdır.”²³⁴ Aydının temel yanlışlarından başkası da Batıdan ve onun modernizm hastalığına bulaşmalarıdır. Bundan kurtulmak için onların hakiki benliklerini bilmekten başka çare yoktur. “Zira insanı tanımalarının niteliği meydana getirir. ...Akrep sokmasının ilacı, akrebin zehridir.”²³⁵ Eğer toplumda aydın diye nitelenen kişiler kendi toplumunu değil de Batı’yı temel almışsa o insanlar Avrupalılar tarafından ‘asimile’ olarak kabul edilirler. Bu asimile denen kişiler Avrupa eğitimlerinden sonra memleketlerine dönerek aydınlık tasladılar. Bu asimile kişilerin Doğuya dönünce tek emelleri halkları arasında taassubu²³⁶ kaldırmak oldu. ²³⁷ Asimile kişi entelektüel gibi toplumda doğru düşünenler ve aydınlatıcılar arasındadır fakat asimile kendi toplumunu aydınlatmak yerine o topluma dışardan girenlerin yolunu aydınlatmaya yarar. “Yani asimile, Avrupalı entelektüelin körü körüne taklitçisidir.”²³⁸ Asimile kisvesinde nitelenen aydın, gerçek aydına dönmek için halkın içinden çıkıp gelen İslami özü kullanacaktır. “Tek kelimeyle söylüyorum: Bizim

²³¹ A. Şeriatî, **Ali**, s.127

²³² A. Şeriatî, **Ali**, s.143

²³³ A. Şeriatî, **Ali**, ss.190-191

²³⁴ A. Şeriatî, **Ali**, s.415

²³⁵ A. Şeriatî, **Ali**, ss.220-221

²³⁶ A. Şeriatî taassubu “Ferdin kendi grubuna bağlılığı ve bağlılığını göstermesinden ibarettir.” cümlesiyle açıklar.

²³⁷ A. Şeriatî, **Ali**, s.457

²³⁸ A. Şeriatî, **Yeni**, ss.239-240

dayanağımız İslami kültürel özümüzedir ve bu öze dönüşü kendimize şiar edinmeliyiz. ...Bu toplumda bir şeyler yapmak isteyen aydına hayat ve dinamizm verecek olan bu özdür. Fakat İslam'ı, çöküşün sebebi olan, bilgisiz ve bilinçsiz geleneklerin tekrarı biçiminden çıkarıp bilgi ve bilinç veren, ilerici, mücadeleci, uyandırıcı ve aydınlatıcı bir ideoloji haline getirmeliyiz.”²³⁹ Bu sözlerden de anlaşılmaktadır ki Şeriati, İslam'ın yeni bir yüzünün olması gerektiğine inanmaktadır. Bu yeni devrimci yüz, toplumu bilinçlendirecek ve aydın bir görüş sağlayacaktır. Şeriati'nin gözünde aydın, dünyayı değiştirebilecek fikirlere sahip, mantıksal tahlil yeteneği, milli ve insani duyguları, sosyal görüşü olan ve tüm bunlardan ötürü kendisinde sorumluluk hisseden bir düşünürdür.²⁴⁰ Aydın'ın tüm bu özellikleri onu Şeriati'nin gözünde toplumun gelişmesini sağlayan unsur olarak görmesini sağlamıştır. Şeriati, kendisinin dine dayanma şeklini iman ve toplumsal sorumluluk temelinde açıklar. Bu sebeple aydın dine yaklaşırsa dahi toplumsal sorumluluk çerçevesinde kendisiyle birleşebilir. “Öze dönüş meselesi gündeme geldiğinde dindar olan ben ile dindar olmayan sen için mesele, ‘öze dönüşten’ ‘öz kültüre dönüşe’, bizi ifade eden, bizi biz yapan özü tanımaya dönüşüyor. Çünkü her ikimiz de toplumumuzun sorumluluğu noktasında müşteregiz ve ortak bir anlayışa varmışız. Yani buradaki öz biziz.”²⁴¹ Aydın'ın sorumluluğu ve toplumu sürekli hareket haline sokma durumu Şeriati'nin gözünde, ‘hikmet’, ‘kutsal akıl’ ve ‘peygamberane aydınlık’ tır.²⁴² Şeriati, bozulan toplumu düzeltmede izlenmesi gereken yolun iki yönlü olduğunu açıklar. Bir yönü ideolojik boyut oluştururken diğer bir yönü ise teknik ve uzmanlık alanları oluşturur. Burası icra makamıdır. İdeolojik boyutta, yön tayin edilir ve bu külli yoldur. Konu ideolojik kurtarmaya geldiğinde gerekli olan insan tipi mücahittir. Güvenilir ve bilgili bir mücahit. Diğer yandan teknik mesele olduğunda ise mücahidin rehberliği altında iş yapan bir teknisyen getirilmelidir.²⁴³ Şeriati, toplumunun gözünü açmak ve savunduğu değerleri açık açık ortaya koymak için çıktığı yolda her bir insana sorumluluk yüklemiştir. Aydınlar ise sadece yüklenen bu görevlerden daha fazlasını taşımak zorunda kalmıştır.

2.1.5. Kadın

İran'ın devrime giden yıllarında kadın, mevcut siyasetin yürüttüğu politikalar aracılığıyla günümüz alışılmış İran kadınından çok daha farklı simalara bürünmüştür. Şah zamanlarında ve devrim öncesinde kadını sokakta açık gezebilen daha aktif bir pozisyonda

²³⁹ A. Şeriati, **Öze**, s.35

²⁴⁰ A. Şeriati, **Öze**, s.132

²⁴¹ A. Şeriati, **Öze**, s.19

²⁴² A. Şeriati, **Öze**, 135

²⁴³ A. Şeriati, **Öze**, s.81

görebilmekteyiz. Daha sonra devrime yakın yıllarda özellikle Humeyni'nin değişen yaklaşımıyla kadını siyasi protestoların eşiğinde görürüz. Ali Şeriatî de verdiği konferanslarında kadın dinleyicilerine yer verdiği için ve özellikle kısa kıyafetler giyen kızlara da müsaade ettiği için eleştiriler almıştır. Şeriatî, kadınlara Peygamberin kızı Fatıma'nın hayatını temel alarak yaşam şekli sunmuş ve bu yaşam tarzında kadın mücadele eden bir karaktere bürünmüştür.

Şeriatî, İran kadınının modernlik ve Avrupalılık adı altında imrendiği kadın modelini eleştirir. Kendilerine Avrupalı kadın diye tanıtılan kesimin güzellik kraliçeleri, kapitalizmin uşağı, tüketim çılgını ve metaından ibaret olduğunu açıklar. İranlı kadınlar, üniversitelere giden, vakitlerini uzun süre kütüphanede harcayan, 2500-3000 yıllık eserleri araştıran kızlardan haberdar değildirler. Toplumun eşekleştiricileri, bu gibi kızları ellerinde bardakları kafelerde oturan, erkekler tarafından fark edilmeyi bekleyen kızlar olarak yansıtır ki İranlı kızlar modern kadınların durumunun bu olduğuna inansınlar. “Aksine kadın, bunların ötesinde bir milletin ideallerinin, bir toplumun iftiharının, gururunun, kurtuluşunun sembolüdür.”²⁴⁴ Şeriatî, sömürge güçlerinin İranlı kızların asıl Avrupalı kadını görmesini istemediğini savunur. Sebep olaraksa kendi kızlarının fikir üretici, özgür olmalarını istemediğini belirtir. Onlar, kendilerinden olmayan ülkelerde, geleneksel toplumlarda iki amaç güderler. Bu amaçlara ulaşmak için de ilk yolları cinsel özgürlüğü toplumda yaymaktır. Böylece toplumun dini ve milli benliklerini yıkabilirler. Diğer yol ise kadının tüketiciye çevirmektir. Kadın hem kendisi tüketirken hem de tüketimi başkaları için cazip hale getirir. İran kadını iki kısılcacın arasında kalmıştır. “Din eşittir çarşaf. Medeniyet eşittir ‘bar kadını’”²⁴⁵ Şeriatî'nin Avrupalı kadın olarak İranlı kadınlara tanıtılan kişilerin ‘bar kadını’ndan öteye geçmediğini savunur. Fransa’da günün kadınları, kendi özgürlükleri için büyük savaş verdikleri Nazilerin Paris’i işgaline karşı verdikleri savaşta kayıplarını hatırlarlar. Daha çok erkeklerin tekelinde olan müzisyen, yazar, sosyal ya da siyasal savaşımçı gibi alanlarda olmaya çalışırlar. Ona karşın İran’da durum ise satışı artan makyaj malzemeleri, süslenme araçlarıdır.²⁴⁶

Şeriatî, İslam’da kadına verilen değere vurgu yapar. Kadın, birçok hakka sahiptir. O dönemin Fransa örneğini vererek, orada boşanan bir kadının çocukları üzerinde hak talep edemediğini dile getirir. Diğer yandan gerçek İslam’da kadın, hukuksal ve kişilik olarak son

²⁴⁴ A. Şeriatî, **Kadın**, s.84

²⁴⁵ A. Şeriatî, **Kadın**, s.85

²⁴⁶ A. Şeriatî, **Öze**, ss.62-63

derece bağımsızdır. Çocuğuna süt verirken erkekten para talep etme hakkına sahiptir. “Eşinin müdahalesi olmaksızın ticarete girişebilir, çalışabilir, kendi sermayesiyle yatırım yapabilir.”²⁴⁷ İslam, kadının ekonomik bağımsızlığını sağlar. Modern çağın kadına getirileri Şeriatî için eleştiri sebeplerinden olmuştur. Rönesans’tan sonraki süreçte ekonomik bağımsızlığı kazanan ve çağın bir diğer getirisi olan olaylara akılcı bakış açısıyla yaklaşma eğilimi, kadını fazla ve görece bağımsız yapmıştır. Ekonomik özgürlüğün getirdiği sosyal özgürlük, kadını eşinden ve çocuğundan da bağımsız kıldı. Kadın, akıl rüştünü kabul ettirdiğinde çevresindekilerle ilişkileri manevî duygular yerine daha çok akla dayalı hesaplamalara dönüştü. Kadının bu sahip olduğu benlik tavırları, onu sayısız dini, toplumsal ve ailesel bağlardan kopardı.²⁴⁸

Modern zamanların kadın ve erkeğe biçtiği roller, aile kurmada önem verilen değerlerde değişime sebep olmuştur. Artık evlilik söz konusu olduğunda iki insanın birbirine bağlanmasını sağlayan unsurlar dostluk, aşk, muhabbet gibi maneviyattan ziyade maddiyatçı, hesaba dayalı ve çelişkiler üzerine kuruludur. Şeriatî, eğer toplumun temelleri üretim ve tüketimden ibaretse o toplumun kadına bakış açısının ekonomik bir metadan ibaret olduğuna inanır. Kapital düzende kadın, sadece o düzenin işine yarayacak şekle bürünmüştür. Buna örnek olarak, reklamlarda, resim, şiir, sinema, tiyatro, roman gibi mecralarda kadınların bir seks aracı olarak oynatılmasını örnek gösterir. “Seks aşkın yerini aldı ve Orta Çağ’ın ‘maşuk kölesi’ olan kadın, modern çağın özgür kölesine dönüştü.”²⁴⁹

Şeriatî, Hz. Havva üzerinden kadına verilen değeri açıklar. Havva, günümüz kadınının tezahür ettiği ilk kaynaktır. Kur’an, Havva’nın Âdem’den yaratılarak aslında kadın ve erkek arasında ırksal birlikteliğe vurgu yapar. Diğer yandan 19.yy’da bu birlikteliğe inanmayanlar da mevcuttu. Kur’an ise, bu inançların zıddı olarak, kadının ve erkeğin eşit ırk ve fitrattan olduğunu açıklar. Kadın, aciz, güçsüz, acınası ve akli az olmuşsa bunu erkeğin suçu olarak kabul eder. Havva’nın temsil ettiği diğer bir değer ise aşktır. Şeytan da aklın simgesidir. Sadece akıl ile Âdem’e ulaşamaz. İnsan tekâmül seviyesinde ilerleyebilmek, Cehennemden Cennete varabilmek için aşk ve aklın birlikte hareket etmesi gerekir.²⁵⁰

Şeriatî, kadının İran’daki durumuna, dine bakış açısına açıklık getirmek için bir kadının ağzından açıklamalar yapmıştır. Bu kadın annesiyle şu konular üzerinde konuşur: Annesi bir gün kızını dini bir meclise götürür. Bu mecliste kötü kadınlardan birisinin örneği

²⁴⁷ A. Şeriatî, **Öze**, s.90

²⁴⁸ A. Şeriatî, **Öze**, s.93

²⁴⁹ A. Şeriatî, **Öze**, s.101

²⁵⁰ A. Şeriatî, **Dinler I**, ss.302-303

anlatılır. Bu kadın yas merasimlerinde dahi kötü kadınlığını yapar. Ancak kadın tam da vaizin Hz. Hüseyin’ in katliamının gerçekleştiğini anlattığı vakitteki konuşmasına denk gelecek şekilde sönen bir ateşi yakarken kendi gözünün de yaşarıp aktığını dile getirir. Bu sebeple öldükten sonra aslında çok çetin hesap vermesi gereken kadın bir anda hesap gününün şefaathçisi Hz. Hüseyin’in gelerek kadını kurtardığı anlatılır. Kız vaaz edilen bu olay üzerine annesine dert yanar. Bu olay yüzünden dinden uzaklaştığını ve onlardan kaçtığını açıklar. Anlatımına devam eden kadın, İran’da yaşanan dinde kadının eziyetlere ve baskılara maruz kaldığını açıklar. Eğer bütün zevklerinden feragat etse, kendisini dine adasa, erkeklerden uzak köşelere otursa yine de konuşmacıyı görme hakkı olmadığından yakındır. Dini derslere de katılsa, tesettürlü de olsa hatta din adamlarının küçük düşürücü hareketlerine de maruz kalsa ve tesettüre ek olarak siyah perdeler arkasına da otursa konuşmaya hakkının olmadığını söyler. “Zira ben zatım itibariyle affedilmesi ve temizlenmesi mümkün olmayan bir mahlûkum... Evet, ben bir ‘kadın/dişi olma’ cürmüne sahibim. Oysa cahil, bilinçsiz ve okuryazarlığı olmayan, dinlemesini bile bilmeyen bir erkek; doğuştan mutlak olarak elde ettiği ‘erkek olma’ üstünlüğünden (!) dolayı istediği yerde oturabilir, istediği yere bakabilir, istediğini söyleyebilir ve sorabilir.”²⁵¹

Şeriatî’ ye göre din, erkek ve kız çocukları üzerinde küçüklüklerinden itibaren farklı uygulamalara sahiptir. Erkek çocuk zorla sabah namazına kaldırılır, abdesti doğru alıp almadığı, namazı doğru kılıp kılmadığı kontrol edilir. Çocuk kızın ise işi daha zordur. Evde erkek kardeşi varsa gülmesi hoş karşılanmaz. Derslere gitmez. Yazı yazması haram kabul edilir. Bu kız süslenme araçlarını gözlerden uzağa koyar. Siyah çarşafını giyip uzaklarda, kendisi olabilecek yerde modern kadına bürünür. Bu kısıtlamalara maruz kalan kadının özgürlük arayışının Avrupa’daki kadından farklı şekillendiğini savunur. Oradaki kadın düşünsel, fikri ve seçme özgürlüğü gibi köleleştirildiği zamanın geleneklerinden sıyrılmayı amaçlar. İran’daki kadının özgürleşmesinden anlaşılan ise “elbiseden, örtüden ve geleneksel süs ve takılardan kurtulması ve kadının sömürgeci mallarının satıldığı bir tüketim pazarı olması demektir.”²⁵²

Şeriatî, Şia için Fatıma’nın “Peygamber’in varisi, ‘mazlum halk’ın mazharı ve aynı zamanda, hâkim düzende mahkûm milletlerin ve mazlum kesimlerin şiarı olan ilk ‘itiraz’ ve ‘adalet sistemi’nin güçlü ve açık tezahürüydü.”²⁵³ açıklamasını yapar. Zeynep ise devrim

²⁵¹ A. Şeriatî, *Dine*, ss.100-103

²⁵² A. Şeriatî, *Öze*, ss.254-255

²⁵³ A. Şeriatî, *Ali Şiası*, s.14

mesajının sembolüdür. Güçsüz esirlerin şahidi ve şehadet sonrası dönemdeki elçidir. Ancak kadının bu tezahürleri dogmacı gelenekler arasında yitip gitmiştir. Hz. Ali'nin zulümde iki türlü suç olduğunu buyurur. Birisi zulmü yapan zalimdir. Diğeriyse bu zulmü görmezden gelen ve rıza gösteren mazlumdur. Buna dayanarak Şeriatî, gününün kadınının durumunu açıklar. Kadın eğer kendisini Avrupa'nın oyuncağına dönüştürmüşse, kendini unutmuşsa bunda hem sömürgecilerin, kapitalist beyinlerin hem de onlarla işbirliği yapan İranlıların suçu vardır. Kadın, kendisine verilmeyen değer sebebiyle kendisini güçsüz ve aciz hissetti. Kadın, eğitilmeye değer görülmedi. Okuma yazma öğrenip öğrenmemesi tartışma meselesi olarak görüldü. Kadını engellemenin yolu ise kafese tıkmaktı. "Sanki onun namusu, güneşi gördüğünde yok olan bir şebnemdi. Kadın tıpkı bir mahkûm gibi, ne okula gidebilir, ne kütüphaneye gidebilir ne de topluma karışabilirdi."²⁵⁴ Kadın, dini merasimlerde dahi sadece ağlamak için bulunurdu. Onun meseleleri idrak gücünün olmadığı düşünülürdü. Tüm bunlar kadını her şeyden eksik bıraktı. Hatta İslam dininden bile. Bu şekilde yetişen kadın, Hz. Fatıma'yı kendisine örnek alabilir miydi? Bu Fatıma, Zeynep'i doğurmuştur. Zeynep, oğullarının katlinden sonra gaddar, vahşi ve katil Emevi hükümdarına karşı "Tüm bu rahmet ve iftihar ailemize nasip eden Allah'a hamd olsun."²⁵⁵ sözleriyle kıyam etmiştir. Şeriatî, Zeynep'i cesaretin örneği kabul eder ancak kendi zamanında kadınlar artık fareden korkar hale gelmişlerdir. Şeriatî'nin dikkat çektiği noktada suçlu olan kadınlar değildir. Suç kadınları bu hale getiren İranlılardır.

Şeriatî, kadının önemini başka açıdan da ele alır. İslam Peygamber'inin hayatta kalan üç çocuğu da kızdır. Bu sebeple peygamber kendi zamanında kısır ve soysuz olarak da adlandırılır. O kızlardan da varis olarak tek bir tanesi kalmıştır. Fatıma. Onun tek varisi Fatıma olmuştur. "Bu, zamanın derin vicdanında oluşan büyük bir devrimdir!"²⁵⁶ Fatıma, babasından kalan değerlerin sembolüdür. Devam ettirdiği soy, Âdem'den başlar, bütün insanlık âleminin özgürlük ve diriliş sembollerini içerir. İlahi adalet zincirindeki son halkanın timsalidir Fatıma. Allah, sadece bir tek insanı Kâbe'de defnedilmesi için seçmiştir. O kişi hem köle hem de kadın olan Hacer'dir. "İbrahim'in Rabbi, bu ümmetin içinden adsız, sansız birini, bir kadını seçiyor. Köle olan bir anneyi. Yani beşeri sistemlerde, her türlü üstünlükten mahrum olan bir insanı."²⁵⁷ İslam, kadının değerini yüceltir. Peygamber, kızının ellerini ve

²⁵⁴ A. Şeriatî, **Kadın**, ss.105-106

²⁵⁵ A. Şeriatî, **Kadın**, s.107

²⁵⁶ A. Şeriatî, **Kadın**, s.128

²⁵⁷ A. Şeriatî, **Kadın**, s.129

yüzünü öpmüştür. Şeriatî, Peygamber'in sözünden kadınlara verdiği değeri açıklar: "Dünya kadınları: Meryem, Asiye, Hatice ve Fatıma'dır."²⁵⁸

Şeriatî, kadının maruz kaldığı bu durumdan kurtulması için yapılması gerekenin gerçek İslami değerlere sahip çıkmak olduğunu savunur. Eğer insanlar İslam'ın kadına verdiği değeri, önemi ve vazifeyi idrak ederlerse Batı kıskacına düşen, eğitimden, iletişimden uzak ya da sessiz sedasız ve pasif bir şekilde yaşamına devam etmek zorunda kalan kadın bizzat kendisi ayağa kalkar ve direniş gösterir. "Eğer kadına, İslami ve insani haklarını verirsiniz onu bu hücumla mücadelede en önemli unsur kılmış olursunuz."²⁵⁹

2.1.6. İmam ve İmamet

Şia'yı oluşturan temel unsurlardan iki tanesi imam ve imamet kavramlarıdır. Şeriatî, derslerinin önemli bir kısmında imamın, imametın ve bu iki kavramı tanımanın öneminden bir hayli bahsetmiştir. İmam, Şia için halkın tanınmasının zorunlu olduğu, toplumun önderi olma hakkını elinde bulunduran bir kişiliktir. Bu kişi sadece dini vasıflar üstlenerek insanlarla ilgili din işlerine bakmaz aynı zamanda toplumsal olaylar üzerinde de söz söyleme hakkına sahiptir.

Şeriatî nazarında İmamiye ve onun engin ekolü, hükümet dini ve kurduğu kültürü karşısında en büyük fikir ve düşünce akımını oluşturmuştur. Bu akımın en önemli çağrısı adalet ve imamettir. Bu akımın insanları davet ettiği fikirler ise; halkları mevcut durum karşısında itiraza çağırarak, Mehdi'nin beklenmesi, 'ahir zaman' alametlerinin eleştirisi çerçevesinde ele alınması, intikam ve devrim, baskı ve zulüm sahibi yöneticilerin döneminin biteceği, adaletin kılıç ile sağlanacağı ve tüm adalet arayanların, zulümle yaşayanların devrim için hazırlıklı olmalarını içerir.²⁶⁰ Şeriatî, hilafetin karşısında bir tutum izlemiştir. Hilafet, onun için gerçek ve adil bir yönetim tarzı olmamıştır. "Hilafetin alnına batıl damgasını, hakikat örtücülüğü ve gasp mührünü vurmak için: 'İmamet'"²⁶¹

Şeriatî, Safevî ve Ali Şia'sını karşılaştırırken vesayet kavramı üzerinden hareket eder. Ali Şia'sında İslam Peygamberi; rehber ve öğreti sahibi olarak Risalet'in devamı için en iyi ve layık gördüğü kişi olan Hz. Ali'yi halka tavsiye eder. Bu sistem vesayettir. Bu tavsiye ise insanların onu kabul etmeyebileceği bir durum değildir. Halk, bu en temiz ve bilgili olan kişinin rehberliğini kabul etmekle yükümlüdür. "Böylece bu yol (vesayet esası) ile İslam

²⁵⁸ A. Şeriatî, *Kadın*, s.131

²⁵⁹ A. Şeriatî, *Kadın*, s.229

²⁶⁰ A. Şeriatî, *Ali Şiası*, s.18

²⁶¹ A. Şeriatî, *Ali Şiası*, s.14

toplumu on iki nesil süresinde kurulmuş olur.”²⁶² Şeriatî, imametın sürekli bir düzen olmadığını, on iki imamla sınırlı kaldığını açıklar. Eğer süreklilik olsaydı bu silsiledeki imamların belirleyiciliği kalmazdı.²⁶³ Şeriatî, imamın başa gelmesi durumunu açıklarken tayin ve verasetle gelemeyeceğini savunur. Ali’nin imam olmasını ise Peygamber damadı ya da Peygamberin amcasının oğlu olduğu için değil, sahip olduğu kişisel özellikleri sebebine bağlar. İmamı, halka birinin işaret etmesi gerekir. Bu kişinin ise herkesten daha temiz ve tarafsız karar veren birisi olması gerekir. Şeriatî’nin nazarında bu kişi Ali’dir.²⁶⁴ Bu sayede toplum, rehberler aracılığıyla ümmet bilincine ulaşabilir. İmamet ise, ümmeti oluşturan devrimci düzene olan inançtır. Ali Şia’sına sahip olanlar ‘velayet’ unsuruyla birlikte Ali’nin hükümetine tüm kurallarıyla bağlı olurlar. İmametın amacı ise Ali’den sonra gelen Şia imamlarına duyulan gereksinim karşısında insanların onları kabul etmesidir. Bu imamlar, rehberliğe sahip oldukları kişilik özellikleri sebebiyle sahip olurlar. Ali Şia’sında imamete inanmak için bireyin inandığı düzen karşısındaki her düzene başkaldırması gerekir. Bu durum imamın kayıp olduğu dönemde Şia’nın kabul gördüğü hükümetlere olan inancı da beraberinde getirir. Bu hükümetler, Şia imamından aldığı naiplikle aynı kural ve amaçlara göre yönetirler.²⁶⁵

Ali Şia’sında gaybet dönemi, toplumsal ve siyasal açıdan büyük öneme sahiptir. Ali Şia’sına göre insanlık dört dönemden oluşur. İlkini, Âdem’den İslam Peygamberi zamanına kadar olan süreçtir. Bu zamanda önderliği peygamberler yürütür. İkinci dönemi, Ali’den başlayıp Küçük Gaybet’in sonuna kadarki dönem oluşturur. Bu süreçte on ikinci imam gözlerden uzaktır ve kendi naipleri olan dört kişi aracılığıyla Şiilerin önderliğini yapar. Üçüncü dönem ise asıl gaybetin başladığı Hicri 319 yılından başlayarak günümüze kadar gelir. Bu süreçte son imam kesin olarak halkla ilişkisini keser. Son dönem ise kayıp imamın geldiği, tüm dünyadan gerçekleşen inkılaptan sonra adaletin insanlara tahsis edildiği zuhur dönemidir. Bu sebeple son dönemde imamın gıplığı meselesinden dolayı rehberlik görevi insanların üzerine düşer. Halk, mevcut en iyi, bu işe yaraşır, bilgi ve bilinç sahibi, temiz kişiyi teşhis ederek kendi içlerinden birini rehberlik için imamın yerine ki bu yer İslam Peygamber’inin yeridir, seçer. “İmamın yerine geçen kimseyi –ki imamın görevini omuzlamaktadır- halk ‘seçmek’ durumundadır. Yani gaybetten önceki dönemde (nübüvvetle

²⁶² A. Şeriatî, **Ali Şiası**, s.202

²⁶³ A. Şeriatî, **Dinler II**, s.50

²⁶⁴ A. Şeriatî, **Dinler II**, ss.55-57

²⁶⁵ A. Şeriatî, **Ali Şiası**, s.202-203

imamet) Allah'ın belirlediği kimseyi, gaybet döneminde halk belirlemelidir.”²⁶⁶ Şeriati'nin yaptığı bu açıklamalardan, imamın yeryüzünde olmadığı süreçte rehberlik görevini üstlenecek kişinin belirlenmesinde halkın ön planda olduğunu görürüz.

Şeriati, Ali'nin Peygamber'den sonra imam seçilmemesi için halifenin halkın oyuyla seçilmesi meselesinin ortaya atıldığını açıklar. Hak olarak görülen bu durum aslında başka bir hakkın yenmesi içindir. Peygamberin vesayetini ortadan kaldırmıştır. Şeriati için halifelerin sıralamasında “birincisi seçim, ikincisi atama, üçüncüsü yaygaradır.”²⁶⁷ Şia, tarihin imamet aracılığıyla devam ettiğini savunur. On iki imamın imametinin sonunda, gaybet döneminde tarihin işlevsiz kalmadığına inanır. Beşeriyet ve öğreti devam eder. Şia'ya göre tarih, Âdem ile başlar ve son devrim olan ezilenlerin, işkence görenlerin son ayaklanmasıyla biter.²⁶⁸ İmamın sorumluluğunun, büyük gaybetle beraber halka teslim olmasıyla imam olacak kişide ne gibi özellikler olması gerektiği merak konusu olabilir. Şeriati bu konu hakkında İmam Sadık²⁶⁹,tan alıntı yaparak meseleye açıklık getirir. İmam Sadık'a göre bu kişi halkın nefesine sahip çıkmalı, dini korumalı, nefsin kötü eğilimlerine karşı durabilmeli ve Allah'ın emrine itaat eden fakihleri taklit etmelidir. Şeriati gaybet döneminde yeni bir seçim sisteminin oluştuğunu açıklar. Lider açısından demokratik bir seçim olsa da bu seçim özgür demokrasi değildir. Seçilen kimseyi halk seçse dahi bu kişi imama karşı sorumludur. Halka karşı ise klasik demokrasiden farklı olarak sadece kendisini seçen insanlara karşı sorumluluğu vardır. Halkta seçilen kişiyi imamın vekili olarak kabul eder. Seçilen imam klasik demokrasinin aksine kendisini seçenlerin ihtiyaçlarına ve isteklerine göre değil, rehber ve yönlendirici olan imamın öğretilerine göre gerekirse halkı değiştirip eğitmekle görevlidir. Şeriati, imamı seçme görevinin halkta olduğunu açıklarken her bireye aynı sorumluluğun düşmediğini de ilave eder. İlmi ve sosyal açıdan ciddi bir donanım gerektiren imamlık görevinin seçimini yine akıl, bilgi, bilinç, uzmanlık açısından en âlim olanların seçime katılabileceğini açıklar. Âlimi seçmek için âlimden anlayanlar gereklidir.²⁷⁰ İmamı halkın her kesiminden insanın seçmemesi gerektiğini savunan Şeriati, Peygamberlerin de insanlar tarafından seçilmediğini, Allah tarafından insanlara gönderildiğini açıklar. Öyle ki peygamber bir kişiden dahi onay almasa onun peygamberliği yalan olmaz. Bu sebeple peygamberin yolunun devam ettirilebilmesi için bizzat onunla aynı hükümet tarzından ve amaçtan olan kişi gereklidir. Bir hoca ya da

²⁶⁶ A. Şeriati, **Ali Şiası**, ss.212-213

²⁶⁷ Şeriati, **Âdemin**, ss.159-160

²⁶⁸ A. Şeriati, **Âdemin**, ss.211,212

²⁶⁹ İmam Sadık, Şia'da kabul gören on iki imamdan altıncısıdır. Ayrıntılar için Humeyni'nin Vasiyetname adlı eserine bakılabilir.

²⁷⁰ A. Şeriati, **Âdemin**, ss.239-241

öğretmeni de halk seçmez. Onu da kendi camiasından en iyi öğretmen görüşüne sahip kişi atar. Bu sebeple Şia'nın inandığı mesele, peygamber öldükten sonra onun rehberliğini üstlenecek kişiyi de peygamberin belirlemesi gerekir.²⁷¹ İslam dini tüm zamanların dinidir. Peygamber öldükten ve on iki imam dönemi bittikten sonra da din durağan olmamıştır. Bu süreçten sonra daimi olan dinin teşekkülü için imam seçilmesinde yeni yol olan biat ve şura ilkesine uyulmalıdır. Vesayet dönemi imamların vefatları ile bitmiştir. Vesayet ile halife rehber ve peygamber tarafından seçilirken biat ve şura sisteminde ise halk tarafından tayin edilir.²⁷² Şeriati'nin bu açıklamalarından, imamın seçiminin dönemin önemli âlimleri üzerine ciddi bir görev olarak verilmesi anlaşılabılır. Halk ise bu imamı tanımakla yükümlüdür. Şeriati gaybet dönemini yorumlarken ümmetin mücadelesinin insanlığı iyiliği emredip kötülükten alıkoymak için en adil rehberi seçmek olduğunu savunur. Bu sayede seçilen rehberler, halkı zorba, ikiyüzlü ve zengin hale gelen egemen kişiler karşısında uyandırır ve harekete geçirirler.²⁷³

Şia'da devrimci bakış açısının etkisi büyüktür. Bu sayede dini terimlerin içleri devrimsel anlamda oldukça fazla doldurulmuştur. Şeriati, imametın özünde adalet, kitap, kültür, ilim ve ekonomi ile savunma gücüne dayalı toplumun kurulması için insanın devrimci önderliği olarak açıklar. İmamet, peygamberlik temelinde adalet ile zulüm, hak ile batıl, sıradan insan ile ileri gelen insan arasındaki tarihin her safhasında meydana gelen savaştan ibarettir.²⁷⁴ Şeriati, toplum yapısını Allah ve tağut tarafındakiler olmak üzere ikiye böler. İmamın önderliğindeki toplum en güzel halkı meydana getirir. Bu düzeni sağlayanda imamet düzenidir.²⁷⁵ İnsan içinde barındırdığı 'balçık' özünden 'ilahi' özüne doğru mecburi ve doğal gidişini gerçekleştirir. Bunu yapmak ise yol yani istikamet ve bilgi gerektirir. Bilginin adı 'hikmet'tir. İstikamet ise 'imamet'tir. Yolun adına da din denir. İmamet, ileriye yürüyüşteki istikamettir. Buradan imama tapınma anlamı çıkarılmamalıdır. Keza imamet, öne çıkma ve rehberlik etme manasındadır. Şeriati, insanın balçıktaki özünden ilahi özüne götürmesini ihlas kavramıyla açıklar.²⁷⁶

Şia, Şeriati için saf İslam'dan başka bir şeyi ifade etmez. Şia; hilafet, Arapçılık ve aristokrasiden temizlenmiş İslam anlamına gelir. Ehl-i sünnet ile Şia arasında yaşanan gerilim

²⁷¹ A. Şeriati, **İbrahimle**, ss.263-264

²⁷² A. Şeriati, **İbrahimle**, ss.269-270

²⁷³ A. Şeriati, **İbrahimle**, s.136

²⁷⁴ A. Şeriati, **Âdemin**, ss.313-315

²⁷⁵ A. Şeriati, **Dünya**, s.198

²⁷⁶ A. Şeriati, **Dünya**, ss.226-227

imamet ve adalet mücadelesinden ibarettir.²⁷⁷ Şeriatî, İslam peygamberinin ölümü ve halife seçimi zamanlarını anlatırken peygamberinin kızı Fatıma'nın ikinci şok olarak Ebubekir'in halifelğe geçişini gösterir çünkü halifelğe geçmesi gereken Ali'dir. Şia mezhebinin Ali'nin imamlığına dair kanıt olarak gösterdikleri Gadir-i Hum olayına rağmen Peygamber'in ölümünden sonra yerine Ali geçmemiştir. Oysaki İslam Peygamberi veda haccı dönüşünde Gadir-i Hum denen yerde kendisinden sonra Ali'nin imamlığını açıklamıştı.²⁷⁸ Bu durum karşısında Fatıma, “siyasi bilinciyle, dakik bilgisiyle, mantık gücü ve güçlü delilleriyle Ali'nin hakkını ispata çalışıyordu. Yapılan seçimin batıl olduğunu ve aldatıldıklarını kanıtlamak için uğraşıyordu.”²⁷⁹ Şeriatî için o zaman bozulan düzen, Şia'nın sahip olduğu imamet inancı sayesinde tekrar yerine getirilebilir.

Şeriatî, İslam'da imamın olduğunu ve imamında mükemmel insan olması gerektiğini açıklar. “İmam, İslam esası üzere ortaya çıkmış bir örnek ve modeldir. Müslüman imama doğru sahip olduğu hareket içinde, kendi ideal çehresine yaklaşıyor.”²⁸⁰ Şeriatî imamın, canlı ve hareket halinde olma özelliklerini vurgular. İmam, halkın modeli olması sebebiyle idealdir. İmamın rol ve görevleri arasında ‘yol işaretleri’ olmakta vardır. “İmam, somut, canlı ve aynı bir şekilde ırklar arasında İslam'ın meydana getirmek istediği ırkın nasıl olduğunu gösteren bir çehredir. ...İmamet, ne demokratik rejim, ne veraset rejimi, ne istibdat rejimi ve ne de sınıf ve hanedan rejimidir.”²⁸¹ İmamet, toplumun rehberliği anlamına geldiği için eğer doğru şekilde yürütülmezse halkın amelleri yanlış olacaktır. Bu durumu sadece İslam'a indirgememek gerekir. Sosyoloji gibi diğer çeşitli bilim dallarında da aynı durum geçerlidir. İmamet, yapılan tüm ibadetlerin kabulü için bir ölçüttür. Bunun sebebi ise “çünkü eğer toplum doğru bir liderliğe, imamete sahip değilse, kendi yolunda gitmiyorsa ve kendi yörüngesine oturmamışsa bütün eylemleri faydasızdır. Sadece faydasız olmakla kalmaz, bizzat ibadete, insana ve dine de zararlıdır.”²⁸² Şeriatî nazarında ümmetin hareket halinde ve bir amaç uğrunda yolda olan bir toplum olduğu açıklanmıştı. Buradan hareketle Şeriatî, ümmetin temel ilkesinin imamet olduğunu savunur. İşi gitmek ve olmaktan ibaret olan toplum iki unsura ihtiyaç duyar. Nasıl olacağının tarifi için örnek ve nereye gidileceğini göstermek için de rehber. İmam, İslam ümmetindeki insanın mevcut halinden olması gereken haline doğru

²⁷⁷ A. Şeriatî, **Kadın**, ss.25-26

²⁷⁸ A. Şeriatî, **Kadın**, s.182

²⁷⁹ A. Şeriatî, **Kadın**, ss.197-198

²⁸⁰ A. Şeriatî, **Dinler I**, s.129

²⁸¹ A. Şeriatî, **Dinler II**, ss.48-50

²⁸² A. Şeriatî, **İbrahimle**, s.89

yürümesinde kişiye model olan örnek bireydir.²⁸³ Şeriatî, Şia'da imamın önemini açıklamak için çobanını kaybeden koyun benzetmesi hikâyesini kullanır. Şia için önemli kaynaklardan olan Usul-i Kâfî adlı eserde imamını kaybeden kişinin, çobanını kaybeden koyun gibi dağlarda başıboş, yönünü bilmeyen ve sonunda da bir taraftan gelen koyun sürüsüne katılan en nihayetinde ise o sürünün de kendinden olmadığını anlayınca biçare olarak gezindiğine benzetir.²⁸⁴ Şeriatî'nin buradan varmak istediği sonuç, imamsız İslam toplumunun istikametsiz kalacağıdır.

Şeriatî, İran'da imamet kavramının geldiği hali eleştirir. Şia'da hem İslam, imamet inancı altında gizli kalmıştır hem de imamlara melekler gibi muamele edilmiştir. Bu sayede insanın imama olan inancının içi boşalmıştır. Bu inanç biçiminde eski dinlerdeki meleğe verilen değerle bir kaynaşma söz konusudur. İmam, meleklerin önünde secde edeceği karaktere dönüşür. Bu karakterin artık çağın insanı için bir anlamı olmadığını öne süren Şeriatî, sorularına cevaplar bulabilmek için başka felsefeler ve öğretilere eğilmek zorunda kaldığını açıklar.²⁸⁵ İmam, tapınmak için değildir. Ümmetin hareket yönünü kaybetmeyen önderidir.²⁸⁶ Bunun karşısında Ali'nin imameti, en güzel örnektir. Ali'nin özel bir karakteri vardır. O, kılıç, söz ve aynı zamanda bir devlet adamıdır. Duygu ve bilgisel sağlamlığı mevcuttur. Kur'an'a bağlı oluşu herkes tarafından bilinir.²⁸⁷ Peygamber bu sebepten dolayı onu kendisinden sonraki imam olarak göstermiştir. Şeriatî, İslam Peygamber'inin halka Ali'nin imameti ile ilgili olarak "Ben kimin mevlası isem Ali onun mevlasıdır. Allah'ım ona dost olana dost ol, düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak."²⁸⁸ sözünü Ali'nin imametinin dayanak noktası olarak alır. Ali, Şeriatî'nin gözünde, insanın muhtaç olduğu ancak sahibi olmadığı erdem ve güzelliklerin sahibidir. Bu sebeple Ali, imamdır. "İmam, olması gerektiği halde olmayan, tarihin ve insanın daima yarata geldiği insandır."²⁸⁹ Ali, bünyesinde birçok farklı ve zıt özellikleri barındırır. Bazen basit bir işçi gibi çalışır, su kuyuları açar, bazen de filozof gibi düşünür. Hem içinde kocaman bir aşkı taşır hem de elinde kılıçla savaşı. Bazen siyasetçi edasıyla önderlik eder

²⁸³ A. Şeriatî, **İbrahimle**, s.202

²⁸⁴ A. Şeriatî, **İbrahimle**, s.205

²⁸⁵ A. Şeriatî, **İbrahimle**, s.293

²⁸⁶ A. Şeriatî, **Şia**, s.46

²⁸⁷ A. Şeriatî, **İslam'ı**, s.219

²⁸⁸ A. Şeriatî, **İslam'ı**, s.223

²⁸⁹ A. Şeriatî, **Ali**, s.66

bazen ahlaki güzelliğiyle topluma erdem örneği olur.²⁹⁰ Sıralanan tüm sebepler Ali'nin neden peygamberden sonra imam olduğunun sebepleridir.

Şia'da, Kur'an'dan ayetlerle imamın gerekliliğine vurgu yapılır. Şeriatî de eserlerinde ayetlere çokça yer vermiştir. “Allah’a itaat edin, Resul’e itaat edin ve sizden olan ulu’l emre de. (4/Nisa Suresi 59)”²⁹¹ Beşinci imam olan İmam Bakır’ın açıklamasına göre kişi dindar olup Allah’a ibadet etse de Allah tarafından bir rehberi olmayan insan yolunu kaybetmiştir. Onun ameli Allah tarafından kötü sayılır. İmamlar, Şeriatî’nin açıklamalarında zamanın, kültürün ve toplumun koruyucusu konumundadır. Bu yönleriyle imamlar zamanlarının hücceti ve kahramanlarıdır.²⁹² Günümüz insanı üç sebepten ötürü imama ve imamete muhtaçtır. Bunlar; değerlerin bozulması, insanın kendisi olmaktan ve kendi değerlerinden uzaklaşması ve insanın yerine makinenin getirilmesi. İnsanlık tarihi her zaman bir imam meydana getirmiştir. “İmamet, ne kahramana tapınmadır, ne de kahramansızlık. İmamet, bireyin yolu seçmede, hayatı seçmede, ‘olma’da özgürlüğüdür, ama bir modele ve kılavuza sahip olmaktır, yola zorlamak değil; irşaddır, istibdat değil.”²⁹³ Şeriatî’nin açıklamalarıyla “imam, imamet İslam’ı karşısında hilafet İslam’ını reddeder, adalet İslam’ı karşısındaki kudret İslam’ını ve nihayet tevhit esasına inanma şartına bağlar.”²⁹⁴ Sonuç olarak imam, Şia halkı için olmazsa olmaz bir önder olarak kabul edilmektedir. İmamet ise beşerin olması gereken insanlığa ulaşmasında yol gösterici düzendir. Bu düzene sahip olan halk ümmet bilincine erişir.

2.1.7. Adalet ve Cihat

Şeriatî’nin savunduğu din ve üzerinde ısrarla durduğu Şia, adalet temeline dayanır. Diğer yandan imamet önderliğindeki ümmetin hareketliliğini sağlayan ve onu durağanlıktan kurtaran bir başka kavramda cihattır. Bu sebeple iki kavramın açıklanması gerekmektedir.

Adalet, Allah’ın her konuda adil olmasıdır. Ali Şia’sının adaleti, dünya üzerinde sadece hizmetlerin değil ihanetlerin de üzerinde bir adalet olduğunu savunur. Adaleti, her hangi bir siyasi grup ya da parti üstlenmez çünkü adil olmak Allah’a ait bir özelliktir. Bu sebeple adalet dünyanın altyapısını oluşturur. Bu sebeple Müslümanlar dünya işlerinde adaleti temel alırlar. Eğer bir toplumun temelinde adil davranmak yoksa o zaman o toplum yok

²⁹⁰ A. Şeriatî, **Ali**, s.121

²⁹¹ A. Şeriatî, **Muhtelif I**, s.203

²⁹² A. Şeriatî, **Muhtelif I**, ss.205-207

²⁹³ A. Şeriatî, **Muhtelif I**, ss.209-211

²⁹⁴ A. Şeriatî, **Şia**, s.135

olmayı göze almalıdır.²⁹⁵ Şeriatî, Şia'nın İslam mezhepleri arasında tarih felsefesine dayanan tek mezhep olduğunu savunur. Tarih ve tarihte gerçekleşen olaylar Allah'ın bir tecellisidir. Allah'ın insanlar için gerçekleştireceği hedef adalettir. Peygamberin başlattığı hareket hatemiyetle yani son peygamber oluşuyla bitmemiş imametle devam etmişti. Şeriatî, tarihte Şia'nın ezilmesinin, insanlığın kaderiyle oynayan güçlerin ve imamları öldürenlerin döneminin sona ereceğine inanmaktadır. "Biz zulüm ve cahiliye tarihinin sonunda büyük adalet devrimini bekliyoruz, ona inanıyor ve güveniyoruz."²⁹⁶ Şeriatî, Şia'nın her zaman zulme maruz kaldığını ifade eder. Baskıya, adaletsizliğe ve eşitsizliğe karşı durmuştur. Verdiği savaşta adaleti en önemli prensip kabul etmiştir. Bu sebeple "bugünkü anlamıyla adaleti, metafiziksel bir inanç, felsefî bir mesele, âlimler ve filozoflar için bir uğraşı olarak değil; bilakis zulümle mücadele yolunda bir ilke olarak algılamıştır."²⁹⁷ Böylece adaletin tesisi Şia için olmazsa olmaz kıyamın bir çıkış noktası haline bürünür.

Şeriatî, gayba inanmakla adaleti tesis etmek arasında yanlış düşenleri ciddi bir şekilde eleştirir. Kayıp kurtarıcının geleceğine inanarak kurtarılmayı ve toplumun düzelmesi işini ona bırakma fikrine tutunanları yargılar. Bu bekleyişle beraber adaletin ve gerçekliğin tesis edileceğine inanmak beyhudedir. Adalet karşıtı olanlar, hayatta üzerlerine hiçbir sorumluluk almayanlar, zulümde ve kötülükte durmak bilmeyenler hakkın tesis edilmesi işinin kurtarıcı da olduğuna halkı inandırır. Bu fikirlere maruz kalan halk şöyle düşünür: Eğer adalet tesis edilemiyorsa ve zalimler yönetimdeyse bu doğaldır çünkü masum lider kayıptır. Bu türden bir bekleyiş insanı farkında olmadan statükonun savunucusu ve adaletin güçsüz destekçisi yapar.²⁹⁸ İnsanların, ilk başta İslam'a sarılmalarının sebebi tevhit, ahiret ya da peygamberlikten ziyade İslam'ın getirdiği adaletin tesis edilmesi sorumluluğuydu. Şeriatî, insanların İslam'ı kabulünün ilk sebeplerinin adalet ve imametten kaynaklandığı düşünülmektedir.²⁹⁹

Adalet ve cihat kavramları birbirleriyle iç içe geçmiş ve birbirini doğuran terimlerdir. Şeriatî, cihadı anlatırken Ebu Zer'in davranışlarından örnekler verir. Ebu Zer, hakkı yenen, baskı rejimi altında olan insanların kıyam etme hakkı vardır yerine "Kılıç çekmeye ne şaşarım!"³⁰⁰ açıklamasını yapıyor. İnsanlar, haklarının yendiğini bile bile durmak lüksüne sahip değillerdir. Cihat etmek haklarıdır. Şeriatî, İslam diniyle izzeti, gücü, serveti ve cihadı

²⁹⁵ A. Şeriatî, **Ali Şiası**, s.204

²⁹⁶ A. Şeriatî, **Âdemin**, s.211

²⁹⁷ A. Şeriatî, **Dine**, s.116

²⁹⁸ A. Şeriatî, **Âdemin**, ss.250-251

²⁹⁹ A. Şeriatî, **Âdemin**, ss.314-315

³⁰⁰ A. Şeriatî, **Dine**, s.59

bağdaştırır. Bu değerlerin olduğu yer İslam'dır açıklamasını yapar.³⁰¹ Bu kıyımı gerçekleştirmek sadece bir hak değil aynı zamanda bir sorumluluktur. Şeriatı, Kur'an'ın Allah kelimesiyle başlayıp en nas yani halk kelimesiyle de bittiğini açıklar. Buradan hareketle halk ile Allah sosyal bakımdan taraf olduklarında aynı köşede yer alırlar. Mesele ekonomi, sosyal konular ve yaşam şekli olunca her iki kelime birbirinin yerini tutabilir. Örneğin; mal Allah'ındır açıklamasında malın aynı zamanda insana ait olduğunu anlamalıyız. Ebu Zer, bu konuda Emevi halifesi Muaviye'ye karşı çıktığı zaman onu, halka ait malları yemek için malın Allah'a ait olduğunu ve kendisinin de halife olduğu için bu mallardan istifade edebileceğini düşünmesini eleştirir.³⁰² Muaviye'ye bu konuda kıyam eder karşı çıkar. Adaletin sağlanması için ona baskı yapar.

Şeriatı, insanın insan olmasından ötürü özünün savaş olduğunu düşünür. “İnsanın, insan olmasının zemininde savaş vardır, varlığının zemininde savaş vardır, varlığının kendi varlığıyla bağında savaş vardır, nefsinin nefsiyle ilişkisinde savaş vardır, varlığının bir yönü kötülüğü emredendir, diğer yönü ise iyiliği (emreden).”³⁰³ Bu cümleden de anlaşılacağı üzere insan, kıyam etmekte kendi özüne göre davranış sergiler. İçgüdüsel olarak doğal hareket eder. İnsanın bu savaşçı ruhu onu adalet, adalet imamete, imamet ümmete götürür. Şeriatı'nın bekleyişinin özünde olan ‘itiraz’³⁰⁴ insanı cihada götüren iç kaynaktır. Kur'an'ın insanı mücadeleye yönelten etkisini savunan Şeriatı, onun halkın gözünü açarak sömürgecilik karşısında harekete geçmesini sağladığını savunur. Kur'an, geçmiş çağlardaki Romalı ya da Sasani devletlerinin sömürgeciliğine karşı durabilmiştir, günümüz çağının emperyalizmine karşı da duracak güce sahiptir. Bu sebeple Kur'an'ın tarihsel süreçteki durumu incelenirse adalet ve özgürlüğün kitabı olduğu anlaşılır.³⁰⁵

Şeriatı, adaletin Ehl-i Sünnet ve Şia tarafından farklı anlaşıldığını savunur. Ehl-i Sünnete göre adalet, Allah'ın yaptığı her iştir. Diğer yandan Şia ise Allah'ın adil olmayan hiçbir işi yapmayacağına inanır. İkisi arasında ince bir çizgi mevcuttur. Ehl-i Sünnetin inanmış olduğu adalet inancı mevcut düzende işlenen zalimane suçların ve mevcut durumun kabulünü getirir. Ancak Şia, Allah'ın adil olmayanı yapmayacağını bildiğinden dünyadaki uygun olmayan düzenin sahipleri yerlerinden edilebilir. Şia, sorgulamaya, eleştirmeye açıktır. Açık olmasının sebebi adalet inancı biçimindedir. Şeriatı iki adalet anlayışının farkını şöyle

³⁰¹ A. Şeriatı, *Dine*, s.117

³⁰² A. Şeriatı, *Dine*, ss.41-42

³⁰³ A. Şeriatı, *Dünya*, ss.172-173

³⁰⁴ A. Şeriatı, *Dinler I*, s.130

³⁰⁵ Ali Şeriatı, Kur'an ve Sapma, *Haksöz Dergisi*, S.64, Temmuz, 1996

açıklar: “O hâkim sınıfın adaleti, bu ise mahkûm sınıfın adaleti.”³⁰⁶ Adalet, Allah’tan geldiği için varlıkta ve halkta doğal olarak mevcuttur. Bu, adalet hakikat yapar. Konuya Kur’an’dan açıklamalar ekleyen Şeriatî, adalet ve kıst kavramlarının eş anlamlı olarak kullanıldığını açıklar. Yine de aralarında bahsedilmesi gereken farklılıklar vardır. Kist, zulüm karşısında, adalet ise cevr yani eza, cefa karşısında yer alır. Kistın Şeriatî için ayrı bir önemi vardır. O daha çok sosyal sınıf açısından bir anlama sahiptir. Hisse anlamına da gelen kist, her bireyin ya da grubun, toplumdaki yerine göre sosyal bütünden elde ettiği gerçek paydır. Adalet, daha çok yasalara dayalı ve insanın diğer sosyal grup ilişkilerini düzenleyen yasal biçimdir. Örneğin; bir kişi karşılığında 30 TL’ye anlaştığı sekiz saatlik bir işte çalışıyor. Bu işin hukuken ederi 30 TL olsa dahi yaptığın iş yükü normalde bu miktardan fazla ise senin hakkını sorgulayan kisttır. Birey bu hakkı hukuken arayamaz ancak Kur’an’da geçen kist senin asıl hakkın olan belki de 50 TL almanı gerektiren işin hakkını sorar. Adaletin oluşu kistın kesinlikle mevcut olacağı anlamına gelmez ancak toplumda kist var ise adalet kesin olarak vardır.³⁰⁷ Ali’nin adaletinin temeli de kisttır.³⁰⁸ Şeriatî kist ve adalet kavramlarını açıklarken aslında insanlara şunu belirtmeye çalışır: Eğer gerçek adaletin ve hakkının peşindeysen Kur’an’ın yolundan ayrılmamalısın. Adalet, bir nevi orta yol anlamına gelir. Adalet, her arzu ve ihtiyaca doğallıkları kadar yaşam sağlar, güç verir. Tüm bu istekler ve karşılıkları arasındaki uyumu sağlayarak itidali meydana getirir.³⁰⁹

Adalet ile zulüm tarihte karşılıklı ilerleme sürecinden geçtiler. İslam Peygamber’inin getirdiği adil düzenden sonra Ali onun halifesi olarak adalet, özgürlük ve iman gibi özelliklere sahip kişiler için diğerlerinden daha üstün bir kişilik olarak kabul görmüştür. Daha da ilerleyen zamanlarda Ali’den sonra gelen sapkın yönetimler, Moğol hükümdarları döneminde zulüm arttıkça Ali’nin de değeri insanlar nazarında artmıştır. Böylece toplumların kaderi, yaşadıkları deneyimler Ali’yi onlar için bir nevi tanrıya dönüştürmüştür. Zulmün sembolü yükselirken adaletin örneği Ali’de insanların gözünde yükselmiştir. Ali her zaman İslami hükümeti ve adaleti en büyük gelişme olarak kabul etmiştir. İslam’ın bu yönü insanların ona sarılmasını sağlamıştır.³¹⁰ Ali, İslam devrimindeki ilk nesildendir. Aynı zamanda cihadın simgesi ve savaş öncüsüdür. Komutanlık ve kılıç sembolüdür.³¹¹

³⁰⁶ A. Şeriatî, **Dinler II**, s.41

³⁰⁷ A. Şeriatî, **Dinler II**, ss.45-47

³⁰⁸ A. Şeriatî, **Ali**, s.265

³⁰⁹ A. Şeriatî, **Dinler II**, s.145

³¹⁰ A. Şeriatî, **İbrahimle**, ss.290-291

³¹¹ A. Şeriatî, **Ali**, s.85

Adaletin baş temsilcilerinden olan İslam Peygamberi, ömrü boyunca birçok cihada katılmıştır. Şeriatı, peygamberin sadece dokuz senede dahi yedi kez silahlı cihat yaptığını dile getirir. “Bu manzaralar kahramanlık manzaralarıdır. Bu, bütün önderleri zindanlara atılmış, göz hapsinde tutulmuş ve sürekli mücadele halinde olmuş olan Şii mezhebidir.”³¹² Siyasi din olan İslam’ın Peygamber’i, silahlı bir peygamberdir.³¹³ Peygamberin hayatı, yaşayış tarzı ve mücadele yöntemi böylesine hareketli ve mücadelecilik, İslam ümmeti cihattan uzak kalmaz. İnsanları gerektiğinde silahlı kıyama kalkıp adalet için savaşabilmelidirler. “Önce iman sonra hicret daha sonra cihat.”³¹⁴ Mutlak kemalin peşinde olan insan, aslında adaletin de peşindedir. Adalet, Şeriatı için insanlığın zuhurunu beklediği ve beklentisinin son bulmayacağı bir vaattir.³¹⁵

Allah, insanlara eylem ve cihat ile önce yola koyulmak gerektiğini daha sonra eylemci ve mücahit olan yolculara hidayetini müjdesini verir.³¹⁶ İnsan, başkaları tarafından dayatılan zorbalıklara karşı gelmezse maruz kaldığı bahtsızlıkların müsebbibi olur. Haksızlıklara boyun eğerse kendi kendisini cezalandırır.³¹⁷ Bu duruma düşmemek için birey inandığı İslami değerler uğrunda cihat etmelidir. En başta belirttiğimiz İslami Öze dönen ve ümmet bilincine ulaşan toplumda her birey, her yaştan insan savaşçıdır. Bu ümmetin mensupları, bir köşeye çekilip kendini esir etmez ve tarafsızlık yapmaz. Kur’an, ayetlerinde savaşçılardan bahseder: “Ant olsun atlara, (cihatta) aceleyle nefes nefese koşanlara, sonra toynaklarıyla taşlardan kıvılcım çıkaranlara, sonra sabah vakti savaşanlara... Sabah o vakitte bir topluluğun (düşmanın) içine dalanlara. (100/Adiyat Suresi 1-5)”³¹⁸ Adalet timsali Ali’nin de hayatı mücadele içinde geçmiştir. Bu savaşın temelinde ise cihat vardır. Şeriatı, Ali’nin hayatını yirmi üç yıl öğreti adına verdiği cihat, yirmi beş yıl birlik için sabır ve son beş yıl da adalet uğruna verdiği devrim olmak üzere üçe ayırır.³¹⁹ İslam Peygamber’inin sahip olduğu nübüvvet ve rehberlik görevleri, siyasi ve toplumsal rehberlik, sorumluluk, mücadele, savaş ve cihadı gerektirir. Bu sebeptendir ki onun bir elinde kılıç diğer elinde kitap vardır. Peygamberden sonra halk ve egemen, adalet ve hâkimiyet olmak üzere ikiye ayrılan İslam’ı³²⁰, öze dönerek kurtarmak bu zamanın ümmetinin görevidir. Bu görevde adaleti

³¹² A. Şeriatı, **İbrahimle**, s.97

³¹³ A. Şeriatı, **Muhtelif I**, s.213

³¹⁴ A. Şeriatı, **İbrahimle**, s.159

³¹⁵ A. Şeriatı, **Muhtelif I**, s.145

³¹⁶ A. Şeriatı, **Şia**, s.24

³¹⁷ A. Şeriatı, **Şia**, s.48

³¹⁸ A. Şeriatı, **Şia**, ss. 52-53

³¹⁹ A. Şeriatı, **Ali**, s.78

³²⁰ A. Şeriatı, **Şia**, s.152-153

sağlamak adına cihat büyük öneme sahiptir. Şeriatı, İslam'da cihat, adalet ve mücadelenin önemini ortaya koymak için önde gelen kişilerin hayatlarından ve Kur'an'dan oldukça faydalanır.

Şiilik, adaletin peşinde koşan, özgürlüğün talibi olan halkların İslam'ıdır.³²¹ Keza Ali, halk arasında harcamalarda ve gelirden eşitlik sağladı. Bir gün valisine umumi mallardan yapılan hırsızlık hakkında yazdığı mektupta işin gerçek olduğunu öğrenirse sorumlusunu idam edeceğini yazar.³²² Bu Ali'nin harcamada eşitliğe ve adalete verdiği değerin bir örneğidir. Adalet, eşitlik ve cihatta peygamber ve Ali'nin yolunda olan Ebu Zer, tarihte servetçilerin, halkın malını gasp edenlerin karşısında durmuştur. Allah'ın sermayedarlığı yasakladığını savunmuştur.³²³ Peygambere sorduğu en iyi amel hangisidir sorusuna cihat cevabını almıştır. En iyi cihadın ise ata binip kanını akıtan kimsenin yaptığı cihat olduğunu öğrenmiştir.³²⁴ Şeriatı'nın Ebu Zer'i örnek olarak gösterme yolu aslında kendisinin verdiği mücadelede benimsediği devrimci metottur. Şeriatı de içinde bulunduğu zamanda mevcut düzeni eleştirir. Malda, gelirden eşitsizliğe karşı çıkar. Savunduklarında peygambere ve Kur'an'a dayanır.

Kapitalizm ve emperyalizm ideolojiler oluşturup, grup, kabile ve ırki düşmanlıkları birleştirerek fesadı yaymış, bir aile yaşamında ve bireysel ekonomide tutkular oluşturarak, tüketimperestliği doğurmuştur.³²⁵ Tarihte görülen istikbar ve istiz'af (müstekbir- mustazaf), Allah-tağut, zulüm ve adalet arasındaki savaş³²⁶, günümüzde İslam ümmetinin, kapitalizm ile verdiği mücadeledir. Bu savaşta emperyalizmin getirisi olan eşitsizlik ile İslamiyet'in getirdiği kıst ve adalet yer alır. Şeriatı için savaş ve cihat sadece adaletin sağlayıcısı değildir. Aynı zamanda ümmetin ve eşitliğin olmazsa olmazı tevhidin de gereğidir. İbrahim'in tevhidini gerçekleştiren balta, Musa'nın tevhidini gerçekleştiren Firavun'un yalancı sihirbazlarının oyununu bozan bir asa ve son olarak İbrahim'in vasisinin tevhidini sağlayan ise kılıç olmuştur. Kişiden iman edip cihat etmesinin istenmesi tevhide inanan herkesin muhatap olduğu iki emirdir.³²⁷

Bütün peygamberler, halklarının kurtuluşu, adalet ve kıstın tesisi için ortaya çıkmıştır. İnsanların mustazaflığı için kıyam etmişlerdir. Hak peygamberler uzlaşmacı ya da

³²¹ A. Şeriatı, **Ali**, s.71

³²² A. Şeriatı, **Ali**, s.100

³²³ A. Şeriatı, **Ebu Zer**, Çev. Abdullah Yeğin, Ankara, 11. bs, Fecr Yayınları, 2018, s.126

³²⁴ A. Şeriatı, **Ebu Zer**, ss.76-77

³²⁵ A. Şeriatı, **Kendini**, s.123

³²⁶ A. Şeriatı, **Kendini**, s.154

³²⁷ A. Şeriatı, **Ali**, s.197

muhafazakâr bir yolu tercih etmemişlerdir. Davetlerini başlatırken kesin bir reddediş olan darbe yolunu seçmişlerdir. İslam Peygamber'i davetini 'la' ile başlatmıştır.³²⁸ Şeriatı, tarihte Muaviye ile girişilen savaşta Muaviye'nin askerlerinin mızrak uçlarına Kur'an sayfalarını takmaları üzerine Haricilerin savaştan çekilmek istemelerini eleştirir. Onlar Kur'an'a karşı savaş yapılmayacağını ileri sürmüşlerdi. Ancak Ali şunları dile getirdi: "Onlar Kur'an'ın ruhuna yabancıdırlar. ...Kur'an ruh, hakikat, fikir, amel, sorumluluk ve cihattır. Davranın kılıçlarınıza ve halkı kandırmak için çekilen bu bayrakları indirin. Onlar zulme din elbisesi giydirdiler."³²⁹

Şeriatı, toplumu değiştirmek için çıktığı yolda çare olarak İslam'ı tanımayı ve onun özüne dönebilmeyi savunur. Bu bağlamda açıkladığı temel kavramlar İslam, ümmet, tevhit, şirk, vahdet, züht, aydının sorumluluğu, kadın, imam, imamet, adalet ve cihat olmuştur. Şia inancına göre gaybet döneminde olan İran halkının imamı beklerken üzerindeki sorumluluğunu vurgulayan Şeriatı, bu bilince sahip ve hakiki zühdü anlayan bireylerin ümmeti oluşturabileceğini açıklar. Bu bilinç oluşurken toplumun doğru bilgilenmesi için aydına düşen görevleri ifade eder. İmamın yokluğunda adaletin sağlanması içinse Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin öğretileri takip edilerek adaletin tesisi sağlanmalıdır. Eserlerde geçen ana söylemlerden anlaşılacağı üzere Şeriatı temel olarak toplumunda karşılaştığı sorunların neler olduğunu, bu sorunları gidermek için nereye bakmak gerektiğini, bu yolda her bir bireye düşen sorumluluğun ne kadar büyük ve önemli olduğunu açıklamaya çalışır. Kendisi sorunların çözümü için halkı, saf İslam'a, Peygamberin getirdiği çağlardaki öze dönmeye ve Kur'an'ı anlamaya çağırır. Bu açıdan Ali'nin ve on iki imamın izinden giderek imamın önderliğinde adaletin hâkim olduğu ümmet içinde yaşanabilir.

2.2. Humeyni'nin Eserlerinde Kullandığı Dini ve Siyasi Söylemler

Ali Şeriatı'nın sözlerine dair Humeyni'de izlerin olup olmadığını anlamak adına Humeyni'nin söylemlerini de incelemek gerekmektedir. Humeyni'nin gerek kaleme aldığı gerek halka yaptığı konuşmalardan elde edilen konu başlıkları çeşitlilik göstermekle beraber Ali Şeriatı ile ortak olabilecek kavramlar seçilmesine özen gösterilmiştir. Bu sebeple eserlerinde kullandığı başlıca kavramlar açıklanmıştır.

³²⁸ A. Şeriatı, Ali, ss.222-223

³²⁹ A. Şeriatı, Ali, ss.314-315

2.2.1. Velayet-i Fakih ve İmamet

Şia mezhebinin özünü imam ve imama ithaf edilen değer oluşturur. Özellikle günümüzde İran'ın çoğunluğunu oluşturan İsna Aşeriye olarak bilinen on iki imama inanmak en temel toplum değerlerindendir. Konunun bu denli önemli olması daha önce Merci-i Taklit'in sahip olduğu konumdan da anlaşılabilir. Keza bugün kayıp olan on ikinci imamın yerinde onu temsilen Merci-i Taklit olarak Hamaney yer almaktadır. Bu konunun İran siyasetinde en tepede olması ise Humeyni'nin gerçekleştirdiği devrimle olmuştur.

Humeyni'nin devam ettirdiği velayeti fakih kuramını açıklamadan evvel Şia'nın imamet teorisinden bahsetmekte fayda vardır. Şia'da imam seçilirken belli bir aday gösterme ve seçme gibi süreçler yer almaz. Allah tarafından nass ile tayin edilirler. Allah kendi dilediği zamanda imama ortaya çıkarır ya da gizleyebilir. İmamlar, dini kurum içerisinde imamdan nakletme şartını yerine getiren ve ancak onların sözlerine göre fetva verebilen kişilerdir. Böylece velayet sahibi olurlar. Velayeti fakihin zamanla kapsadığı alan toplumun ve devletin her yerini kapsayacak şekilde genişleyerek Humeyni'nin mutlak otoritesini temsil eder hale gelmiştir.³³⁰ Şiiliğin temeli ise imamet dinin özü, İslam'ın temeli ve sadece nass ile tayin edildiğini kabul etmek fikrinin benimsenmesidir. Bu anlayışla devlet başkanı dini ve dünyevi işlerde “bu dünyada asaleten ‘mutlak genel riyaset’ yetkisi olan kimsedir.”³³¹ İmamet bu denli yere sahip olduğu için Şia'da siyasi meşruiyetin dayanağı, doğrudan ilahi ile ümmete dayalıdır. Birincisi klasik peygamber ve imamlardan gelen kaynakken diğeri kayıp imam döneminde yürütülen fakihler aracılığıyla gerçekleştirilir.³³² Peygamberlerden imamlara geçen velayet yetisinde halka düşen görev, imamlara uymaktır çünkü onlar peygamberlerin yolunu izlemektedirler. Humeyni de bu fikri savunmuştur. Allah, insanlara kendilerini İslam'ın esaslarına uymak şartıyla siyasi yönetim hakkı tanımıştır. Ümmet bu hakkı kendi arasındaki yetkin kişiler tarafından belirlenen insanların vekâleti biçiminde kullanır.³³³ Aslında bu açıklamadan anlaşılan kendi kendini yönetme biçimi klasik bir demokrasi anlamında değildir.

Humeyni, imamet görüşünü savunurken İslam Peygamberinin halife tayin etmesi gerektiğini ve ettiğini dile getirir. Halife tayini de sadece dini hükümlerin açıklanması için

³³⁰ İrfan Abdülhamid Fettah, **İmamiyye Şia'sında Velayet-i Fakih Teorisi: Araştırma Tahlil Tenkit**, Çev. Seyit Bahcivan, Konya, Kitap Dünyası Yayınları, 2012, ss.12-13

³³¹ İ. A. Fettah, a.g.e, s.17

³³² Serkan Taflıoğlu, “İran İslam İhtilalinde Ayetullah Humeyni Ve Velayet-i Fakih Meselesi”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009, s.49

³³³ S. Taflıoğlu, a.g.e, s.52

değildir aynı zamanda hükümlerin icrası ve toplumun yönetilmesini sağlamak adına gerçekleşmiştir. Eğer sadece dini hükümler açıklanması amaç edinilseydi halifeye ihtiyaç kalmazdı. Humeyni'nin bu konu üzerinde durması, Batı'nın İslam'da yönetsel işlevlerin olmadığı görüşünü çürütmek maksatlıdır. İslam'da hem devlet hem din bir aradadır. Humeyni'ye göre Peygamber, yerine halife tayin etmeseydi risalet vazifesini tamamlamış olmazdı. “Kanunların icra edilmesi görevinin ve bir icra(yürütme) gücünün bulunması zarureti, bu durumun da risalet vazifesinin gerçekleşmesi ve insanlığın mutluluğa erişmesinin temel şartı olan adil nizamın kurulmasındaki önemi, halife tayininin risalet görevinin tamamlanması ile eş anlamlı sayılmasına yol açmıştır.”³³⁴ Halifelik kurumu olmayan kanunların hazırlanması demek değildir, var olan Allah'ın kanunlarının yürütülmesi içindir. Bu sebeptendir ki hükümetin kurulması, yürütme ve idare kurumlarının olması gerektiğine inanmak velayete inanmanın şartıdır.

Humeyni, hükümeti teşkil etmekteki gereklilikleri birçok temele bağlamıştır. Kur'an'da geçen “Ey iman edenler, Allah'a, Resul'e ve içinizden emir sahiplerine itaat edin (Nisa, 59)”³³⁵ ayeti bunun bir sebebidir. Bu ayet, zamanın imamına itaat edilmesini mecburi kılar. Diğer dayanağı ise Peygamberin benimsediği yönetim şeklidir. Taşraya valiler göndermesi, yargı görevini icra etmesi, ülkelere elçiler göndermesi, başka devletlerle antlaşmalar yapması, savaşlarda komutanlık görevini yerine getirmesi onun tam bir hükümet görevlerini yerine getirdiğinin örnekleridir. Kendisinden sonrası için de devlet başkanı göndermesi, hükümetin zorunluluğunun bir başka göstergesidir. Bu hükümet belli zaman sınırına sahip değildir. Zaten Allah'ın emirlerinde de zaman ve mekân kısıtlaması yer almaz. Bu sebeple Humeyni, kendi çağları için de Peygamber ve Ali'nin zamanındaki yürütmenin devam etmesi gerektiğini savunur. On ikinci imamın zuhur etmemiş olması İslami hükümlerin uygulanmasının gereğini ortadan kaldırmaz. “Bütün bu süre boyunca İslami hükümler yerde mi kalmalı, uygulanmamalı mıdır? Herkes her istediğini yapmalı mıdır? Kargaşa mı hüküm sürmelidir?”³³⁶ Savunulan tüm bu düşüncelerden yola çıkarak Humeyni, siyasi bir inkılabın gerekli olduğu sonucuna ulaşır. Peygamberden sonra yerine Ali'nin gelmemesiyle Ümeyye ve Abbas dönemlerinde devlet yönetim biçimleri saltanata dönerek İran Şahları, Roma İmparatorları ve Mısır Firavunlarının benimsediği şekillere bürünmüştür. Hâlbuki “İslam dışı siyasi nizamlar ‘şirkamiz’³³⁷ nizamlardır, çünkü hâkimi Tağut'tur.”³³⁸ Peygamber'den sonra

³³⁴ İmam Humeyni, **İslamda Devlet**, İstanbul, 2.bs., İstanbul, Objektif Yayınları, 1991, ss.50-51

³³⁵ İ. Humeyni, **İslamda**, s.56

³³⁶ İ. Humeyni, **İslamda**, s.59

³³⁷ Bu kavram Humeyni tarafından şirke bulaşanları belirtmek için kullanılmıştır.

halifeliğin gerekliliği son derece açıktır. Hazreti Zehra da verdiği hutbede “İmamet, nizamın korunması ve Müslümanların iftirakini ittihadı tebdil içindir.”³³⁹

Velayet kurumu bütün hükümler için yürütme makamıdır. Gadir-i Hum'da Peygamberin Ali'yi yerine tayin etmesi devlet yönetimini kast etmektedir. Manevi bir görev aktarımı değildir. İçeriği sayesinde velayet, tam olarak siyaset demektir.³⁴⁰ Humeyni, Resulullah ve Hz. Ali'nin nizamının kendi kurmak istediği ‘İslam Cumhuriyeti’³⁴¹ yönetimine dayanak olduğunu belirtir. Bu yönetim şeklinde, milletin oyları dayanaktır, hükümetin şekli ise halkın oyuna başvurularda belirlenir. Humeyni, devlet yetkililerini de uyarır. Asıl görev millete hizmetten ibarettir. İslam'da Allah'ın Resulü ve Hz. Ali sadeliği ile örnek olmuşlardır. “Bu hükümetin başkanı, yamalı gömleğini, başkan olmaktan daha değerli bilir, hatta başkanlığın değeri onun gözündeki bundan bile azdır.”³⁴²

Humeyni'nin savunduğu devlet yönetim şeklindeki velayet kavramı babadan oğula geçme sistemi yer almaz. “Krallık, sultanlık, yönetimin babadan oğula geçmesi gibi şeyler yoktur İslam'da.”³⁴³ Humeyni, toplumu ezenler ve ezilenler anlamlarına gelen müstekbir ve mustazaflar olarak ikiye ayırır. “Müstekbirlik ve saltanat, sapmış cumhuriyet reisleriyle veya zalim devletlerle sınırlı değildir... Bunun bir bölümü halkı zayıf görüp, saldırı ve baskılarının hedefi haline getiren ecnebidir.”³⁴⁴ 19 Ağustos 1979 tarihli bir konuşmasında Humeyni, mustazafların, eylemleriyle Allah'ın onlar hakkında söylediği ‘mustazaflar yeryüzü varisleridir’ sözünü yerine getirmelidirler³⁴⁵ vaadini yerine getirmeleri gerektiğini savunur. Bu minvalde Humeyni, İslam Hükümeti'nin müstekbirlere karşı mustazafların yanında olacağını açıklar. Ona göre, halklar İslam'ı tanıdıkça onun yoluna yönelirler. Humeyni de İslam'ı yeryüzüne hâkim kılmaktan başka amacının olmadığını savunur.³⁴⁶ Kurulan İslam Cumhuriyeti, milleti gözetir nitelikte olduğundan halkın da hükümeti desteklemesi gerekmektedir.³⁴⁷

³³⁸ İ. Humeyni, **İslamda**, s.66

³³⁹ İ. Humeyni, **İslamda**, s.68

³⁴⁰ İmam Humeyni, **İmam Humeyni'nin Penceresinden İmam Ali**, Haz. Resul Seadetmend, Çev. İsmail Bendiderya, İstanbul, Tesnim Yayınları, 2015, s.33

³⁴¹ İ. Humeyni, **İmam**, s.131

³⁴² İ. Humeyni, **İmam**, s.132

³⁴³ Humeyni, **İmam Humeyni'nin –ks- Konuşma Yazı ve Mesajlarında AŞURA KIYAMI**, Tahran, İmam Humeyni'nin –ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, t.y. , s.30

³⁴⁴ İmam Humeyni, **Mustaz'af Müstekbir**, Çev. Serdar İslam, İstanbul, Objektif Yayınları, 1992, s.101

³⁴⁵ İ. Humeyni, **Mustaz'af**, s.128

³⁴⁶ İ. Humeyni, **Mustaz'af**, s.137

³⁴⁷ Humeyni, **İmam Humeyni-Konuşmalar: 1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, Ankara, İran İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 1982, s.29

Humeyni, Kayıp İmam Mehdi'nin geleceği ve adaleti sağlayacağı hakkındaki konuşmalarının çarpıtılıp yanlış açıklandığını eleştirmiştir. Yeryüzünün Mehdi'nin gelişiyile adalet bulup zulümden kurtulacağını savunur. Ancak bunu söylerken Mehdi'nin şeriatı tamamlayacağına dair bir anlam çıkarmadığını ve bunun kendileri için çok büyük bir itham olduğunu dile getirir. Mehdi geldiğinde yalnızca İslam Peygamberine bağlı bir imam olarak onun emirlerine uygun olan hükümlere sahip olacaktır.³⁴⁸ O zaman gelene kadar ise Velayeti Fakih olan imam, Kur'an, İslam Peygamberi ve imamların yolunda olmak üzere hüküm sürecektir. Humeyni kendi yollarının Peygamberlerin yollarından olduğunu savunmaktadır. "Tarih peygamberlerin ne büyük müşküllerle karşı karşıya geldiklerinin işaretlerini kaydetmiştir... Hepsi mahrum yoksul tabakadan kimselerdi..."³⁴⁹ Toplumda selamette ve güvende olmak istiyorsa İslam Devleti'ne destek olmalıdır. Eğer güç peygamberler ve evliyaların elinde olursa dünya selamete kavuşacaktır.

Toplum üzerinde söz sahibi olacak kişinin kim olduğuna dair bilgi netleştikten sonra bu kişinin o mercie layık olması için sahip olması gereken özelliklerden bahsedilmelidir. Humeyni'ye göre yönetici de aranacak şartlar; temelde kanun bilgisi ve adalettir. Kişi, inanç ve ahlaki açıdan tam bir olgunluğa sahip olmalıdır. Bu özelliklere sahip kişi ortaya çıkıp hükümeti kurarsa velayet gerçekleşir ve toplumun da bu velayete uyması gerekir.³⁵⁰ Bu özellikleri taşımaları dolayısıyladır ki Humeyni, İslam Peygamberi ve imamların doğmadan evvel diğer insanlardan ayrı olduklarını ve bu sebeple de üstünlükleri olduğunu savunur.³⁵¹ Bu üstünlüklere inanmanın kendi mezheplerinin bir gereğidir. Diğer yandan Humeyni, Hz. Ali'nin Resulullah' tan aktardığı bir hadisin velayeti fakihe işaret ettiğini öne sürer. Bu rivayete göre Peygamber, Allah'a "Allah'ım halifelerime rahmet kıl! (Onları yargıla!) ... Soruldu ki: -Ya Resulullah halifelerin kimlerdir? Buyurdu ki: - Benden sonra gelen, hadis ve sünnetimi nakledenler ve benden sonra halka öğretenler"³⁵² buyurmuştur.

Humeyni'ye göre fakihin yerine getirmesi gereken çeşitli görevleri vardır. Kanunların icrası, orduyu komuta, toplumu yönetme, ülkenin savunulması ile adli ve kazai işler bunlardandır. Humeyni on iki imamdan olan İmam Rıza'nın da, "halk için kayyım, hafız ve emin olan (görevinde titiz, görüp gözetici ve koruyucu ve güvenilir olan) bir İmam (=önder,

³⁴⁸ H, İmam Humeyni, s.79

³⁴⁹ Humeyni, İmam Humeyni-Konuşmalar: 11 Şubat 1982-6 Kasım 1983, Ankara, İran İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 1984, s.104

³⁵⁰ İ. Humeyni, İslamda, s.83

³⁵¹ İ. Humeyni, İslamda, s.87

³⁵² İ. Humeyni, İslamda, s.92

yönetici) gereklidir.” açıklamasının velayeti fakih kavramına dayanak kabul eder.³⁵³ İmamet, peygamberlerden sonra devam etmesi gereken bir düzendir. İmam, insanlar arasında din ve dünya işleriyle ilgilenecek, aralarında zalimlik, düşmanlık gibi kötülükleri kaldırıp adil sistemi kuracaktır. Bu sebeple Peygamberin velayetine haizdir.³⁵⁴

Humeyni, velayeti fakih konusundaki görüşlerini açıklarken kendisinin de mensubu olduğu ulemadan birçok kişiyi karşısına almıştır. Ulemanın Şahlığı ortadan kaldırmak istemesi ya da hükümet karşıtı tavırlarının tarihi, Humeyni’ye göre eskiye dayansa da Şii tarihinde çokta eski değildir. 1700’lerde ortaya çıkan ve içtihat ile hukuksal konuların çözümüne dair temel farklılıklar barındıran Usuli ve Ahbari görüşleriyle hem merci-i taklidin hem de Velayeti Fakihin temelleri atılmıştır. Ahbarilere göre bahsi geçen meselelerde çözüm kutsal metinlere dayanmaktadır. Diğer yandan usuliler ise on ikinci imamın olmadığı bu dönemde, çağın gerektirdiği şartlar değişebildiği için metinlerin tefsirini yapmak gerektiğine inandılar. Bunu yapabilecek kişinin de ciddi bir eğitimden geçmesi gerekmektedir. Böylece bu eğitim tamamlayanlar yani müçtehitler ortaya çıkmıştır. Müçtehitlerin arasından ise bir merci-i taklit ön plana çıkar. Bu kişi halkın önderini ve eksik oldukları konularda takip edecekleri kişiyi meydana getirmiştir.³⁵⁵ Humeyni de ahbarilere karşı olarak İslam’ın sadece Kur’an ve İmamlara dayanarak anlaşılmayacağını savunmuştur.³⁵⁶ Böylece aslında Velayeti Fakihin temel dayanağını ortaya koymuştur. Humeyni için fakih, din bilgini, adil ve reistir. Hüccetullah ise Allah’ın işleri sonuca erdirmek için seçtiği kimsedir. O kişinin işleri ve sözleri de Müslümanların hüccetidir. Fakihler ise İmam tarafından halka hüccettirler.³⁵⁷

Humeyni, savunduğu velayeti fakih makamının yeni bir şey olmadığını İslam’ın başından beri olduğunu savunur. Humeyni, açıklamalarına son noktayı koyarken asıl olanın fakihin velayetinin Peygamber ve İmam’ın velayetiyle aynı kapsamda olduğunu vurgular.

2.2.2. Züht ve Kıyam

Humeyni, İslam’ı ve özünü açıklarken Kur’an, Peygamber ve imamları odak noktasına almıştır. Büyüdüğü yıllarda hâkim olan hükümetler onun için başkaldırılması gereken durumların meydana geldiği süreçler olmuştur. Bu başkaldırıların temellendirilmesi ise ayetlerin, İslam Peygamberinin, Hz. Ali’nin ve imamların izledikleri yol ile sağlanmıştır.

³⁵³ İ. Humeyni, **İslamda**, ss.105-107

³⁵⁴ Ethem Ruhi Fırlı, **İmamiyye Şiası**, İstanbul, 2. bs., Ağaç Kitabevi, 2008, s.217

³⁵⁵ A. Mokhtarpour, “İran Devlet Modeli”, s.85

³⁵⁶ Ervand Abrahamian, **Humeynizm**, Çev. Mehmet Toprak, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s.22

³⁵⁷ İ. Humeyni, **İslamda**, ss.112-115

Zühht, Humeyni için elini eteğini dünyadan çekip sadece ibadetle ilgilenmek değildir. Sahte zühde kapılıp da yalnızca kendine dönenler bu başkaldırıyı gerçekleştiremezler ve İslam'ın yolunda da ilerleyemezler. Bu sebeple Humeyni'nin anlatılarında sahte zühhten kıyama yani cihada doğru bir geçiş vardır.

Humeyni, İslam'ın her konuda insana yaşam alanı sunduğunu, her alanda söyleyecek sözü olduğunu ve ihtiyaç duyulan her meselede ona başvurulabileceğini savunur. Konuyu örneklendirmek adına bankacılık ya da içki satışı gibi konularda eğer düzenlemeler yoksa bunun eksiklikten kaynaklı değil zaten İslam'da bunlara yer olmayışındandır. Bunlar kökten haram kabul edilen durumlardır. “Yabancı eller, Müslümanları ve genç neslimizden oluşan Müslüman aydınları İslam'dan saptırmak için ‘İslam'ın söyleyecek sözü yoktur, İslam birkaç hayz-ü nifas kuralından ibarettir ve mollaların yalnız bunları okumaları gerekir’ kuruntusunu yaydılar.”³⁵⁸ Humeyni, Müslümanların sadece namaz, zikir ve dua ile ilgilenip başka iş yapmazlarsa, sömürgecilerin ve bunlarla birleşen çıkarıcı devletlerin Müslümanlarla işinin olmayacağını açıklar.³⁵⁹ Din adamları benimsedikleri uzlete çekilme düşüncesinden dolayı millet tek bir vücut halinde kıyam etmekten alıkonulmuştur.³⁶⁰ Bu sebeple emperyalistleri tehdit eden kafasını namazdan kaldırmayan ya da ezan okuyanlar değil kıyamda olanlardır.

Humeyni, insanda olan iyi özellikler ile kötü özellikleri soyut tabanda da anlatma yoluna gitmiştir. Ona göre, Allah'ın akla ve cehalete verdiği yetmiş beş asker vardır. Bu askerlerden bazıları hayra karşı şer, iman ve küfür, zühde karşılık rağbet, cihat ile kaçınma ve takiyye ile yaymadır. İnsan Allah'ın verdiği akıl ordusunu tanıyarak cehaletten kurtularak Allah'a yaklaşabilir.³⁶¹ Humeyni Mümin kişiyi tanımlarken korkan ve ümitli olan olarak açıklamıştır. Bu durum insanı amele yöneltir.³⁶² Cehaletin tanımlayıcıları olan sıfatlardan aklın özelliklerine geçiş mümkündür. Burada vurgulanan nokta insanın amelidir, eylemleridir. Birey asıl zühde ulaşmak istiyorsa Allah'tan başkasını yine onun için terk etmelidir. İnsan dünyada zühht içinde yaşamayı arzuluyorsa kalplerini ahiret için arındırmalıdır. Kalbini şek ve şüpheden temizlemelidir.³⁶³

³⁵⁸ İ. Humeyni, **İslamda**, s.43

³⁵⁹ İ. Humeyni, **İslamda**, s.53

³⁶⁰ Humeyni, **İmam Humeyni'nin İlahi ve Siyasi Vasiyetnamesi**, y.y., İran İslam Cumhuriyeti Kültür Müsteşarlığı, t.y., s.39

³⁶¹ Humeyni, **Akıl ve Cehalet Askerleri Hadisinin Şerhi**, Çev. Kadri Çelik, y.y., İmam Humeyni'nin (r.a) Eserlerini Düzenleme ve Yayımlama Kurumu, 2006, ss.24-25

³⁶² Humeyni, **Akıl**, s.109

³⁶³ Humeyni, **Akıl**, ss.227-229

Humeyni'nin en derin kıyam açıklamalarını Kerbela anlatısında görürüz. Tarihte Muharrem kutlamaları olarak da geçen Kerbela yası, İmam Hüseyin'in şehit düştüğü MS 680 yılının anılmasıdır. Şia'da bu matem büyük bir öneme sahip olmuştur. Safeviler Şiiliği resmi din olarak kabul ettiklerinden beri İran devletleri hem kendi halkıyla yakınlaşmak hem de dışarıdan gelen Sünni tehlikesine karşı içerde birlik oluşturmak adına Muharrem kutlamalarına önem vermişlerdir.³⁶⁴ Humeyni için de bu yas törenleri aynı ciddiyetini korumuştur. Kerbela'yı anlatmak Humeyni için zalimler ve zulümlerine karşı bir görevdir. Kıyama canlı tutmaktır.³⁶⁵ Kerbela hadisesi, bir avuç grubun tağut rejimini dehşete uğratmasıdır. Şehitlere ağlamaksa hareketi diri tutmaktır. İmam Hüseyin, büyük bir imparatorluk karşısında dikildi ve 'hayır' dedi. "Bu 'hayır' her gün ve her yerde korunmalı. ...Her gün Aşura her yer Kerbeladır."³⁶⁶ Humeyni, yas ve taziye merasimlerinin ülke çapında tüm halkı kolaylıkla toplayıp, bilgilendirebildiğini ve bu nedenle de siyasilerin bu toplantılardan çekindiğini dile getirmiştir.³⁶⁷ Humeyni nezdinde şehitlere ağlamak kendilerini sadece ağlayan bir millet yapmaz. Bu gözyaşları sayesinde 2500 yıllık bir güç tarihten kaldırılmıştır.³⁶⁸ Yas merasimleri Humeyni için önemini her zaman korumuştur. Vasiyetini kaleme aldığı yazısında yas merasimlerinin ihmal edilmemesini keza feryat etmenin dünya zalimleri karşısında bir haykırış ve zulümleri ortadan kaldıran bir aracı olduğunu savunmuştur.³⁶⁹ Merasimler kıyama sürekli diri ve canlı tutmaya yarar.

Toplumlar yenilik ve değişim gerçekleştirmek istiyorsa fedakârlıkta bulunmak zorundadırlar. İnkılap için kurban vermekte kurban olmakta kaçınılmazdır.³⁷⁰ Bu açıklamadan Humeyni'nin insana yüklediği sorumluluk anlaşılabilir. Halk, hükümetin yanlışını görürse karşı gelmekten çekinmemelidir. İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra 4 Nisan 1979 tarihinde gerçekleştirdiği bir konuşmada Humeyni, önceki tağut döneminde yoksul İran'da yabancılar için gerçekleştirilen şeyler yıkılmalıdır. Halkın ıslah olmaya ihtiyacı vardır. Halk, kendilerine zulmeden bir şebeke görürse onları şikâyet etmekten çekinmemelidirler.³⁷¹ Humeyni'ye göre mustazaflar, cihat hareketinde çok önemli ve başat bir yere sahiptir. Ezilenler kıyam etmekle mükelleftirler. Sadece İran'daki halk değil tüm dünyadaki mustazaflar kuvvetli yumruklarıyla

³⁶⁴ E. Abrahamian, **Modern**, ss. 6-7

³⁶⁵ Humeyni, **Aşura**, s. 12

³⁶⁶ Humeyni, **Aşura**, s.13

³⁶⁷ Humeyni, **Aşura**, s.18

³⁶⁸ Humeyni, **Aşura**, s.21

³⁶⁹ Humeyni, **İlahi**, ss.35-36

³⁷⁰ Humeyni, **Mustaz'af**, s.81

³⁷¹ Humeyni, **Mustaz'af**, s.94

hakları için mücadele etmelidirler.³⁷² İnsan, Allah'ın çok güzel donanımlarla yarattığı bir varlıktır. Kişi, bu donanımları hakkını ararken, zulme karşı dururken kullanılmalıdır. Humeyni, insanın sahip olduğu özellikleri vurgulamak istercesine “ey dünya mustazafları ayaklanın, birlik olun ve zalimleri tarihin sahnesinden silin. Yeryüzü Allah'ın mülküdür ve siz de O'nun varislerisiniz.”³⁷³

Humeyni, 26 Mart 1980 tarihinde bir Nevruz kutlamasında halka seslenirken bugünkü dünyanın ezilenlere ait olduğunu ve zaferin mustazaflara ait olduğunu savunur. Egemen güçler ve süper güçler karşısında bütün ümitlerinin aziz kardeşlerim diye nitelendirdiği halkta olduğunu dile getirmiştir. Humeyni, Kur'an'ın saf dışı edilerek sadece törenlerde ve mezar başlarında okunmasını eleştirir.³⁷⁴ “Bir elinizde Kur'an öbür elinizde silah şerefınızı ve prestijinizi öyle korumalısınız ki, düşmanlarınız aleyhinizde düşünme fırsatı dahi bulamasınlar.”³⁷⁵ İran İslam Devrimi'nde işçiler ve çiftçilerin gücüne vurguda bulunan Humeyni, sömürgecilerin fazlasıyla askeri araç ve gereçleri olsa da kendilerinin de çok sayıda mazlum halk ve ‘onların sıkılmış yumrukları’³⁷⁶ olduğunu savunur. İnsanlar ellerinden alınan mahrum oldukları hakları elde etmek için kıyam etmelidirler. Hak verilmez onun için savaşılar ve alınır.³⁷⁷ Humeyni, giriştikleri mücadelede amaçlarının Kur'an'ı korumak, bağımsızlık, özgürlük, eşitlik ve olması gereken İslamiyet'i korumak olduğunu açıklamıştır.³⁷⁸ Bunları başarmak, İran milleti için hiçte zor değildir. Humeyni, İslam Devrimi'ni baltalamak için Amerika'nın kumaşından olan Saddam'ı eleştirir. Irak halkıyla savaşmalarına bir neden olmadığını onların asıl Amerika ile savaştıklarını açıklar. İran savaşçı ve mücadelecisi bir millettir. Müslüman için teslim olmanın bir anlamı yoktur. Humeyni, ölüme hazır olduklarını ve İmam Hüseyin'in izinden gideceklerine dair Allah'a söz verdiklerini açıklar.³⁷⁹ Irak'ın İran'a karşı saldırısının devam ettiği 1982 yılında Humeyni, toplumu hareketli tutmak için yapılması gerekeni açıklar. İslam ve dünya mustazaflarının düşmanlarına karşı feryat ederek çırpınmak yeterli değildir.³⁸⁰ Yapılması gereken dimdik karşı durmaktır. Muhalif güçler asrısaaadet dönemindeki İslam'ın yeşermesinden korkmaktadırlar. O İslam, halkın tüm ihtiyaçlarını gidermiştir. Hem dini hem siyasi olarak tüm gereklilikleri kapsayarak insanların

³⁷² Humeyni, **Mustaz'af**, s.125

³⁷³ Humeyni, **Mustaz'af**, s.130

³⁷⁴ Humeyni, **İlahi**, s.26

³⁷⁵ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, s. 58

³⁷⁶ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.72-73

³⁷⁷ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, s.75

³⁷⁸ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, s.91

³⁷⁹ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.102-103

³⁸⁰ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.39

hayatını idame ettirmesini sağlamıştır.³⁸¹ Humeyni, o dönemlerdeki İslam'a ulaşmayı arzulamıştır. İran halkı "Allah için kıyam etmiştir ve kıyam Allah için devam edecektir."³⁸²

Cihat³⁸³ kavramında Humeyni'nin Allah'ın kurallarını referans aldığı açıklanmıştır. İnsan ise değerine ulaşmak için bu kuralları uygulamaya geçirmek adına ne yapması gerektiği üzerinde çalışmalıdır. Tağutlar karşısında durabilmek Peygamberin siretindendir.³⁸⁴ Cihadın gerçekleşmesi için sınırlı bir alan yoktur. Üniversiteler, fabrikalar, atölyeler, zirai alanlar ve cepheler. Mümkün olan her yer cihat için alan teşkil ederler. Halkın bütün katmanları, şeytanların karşısında durmalıdırlar.³⁸⁵ Bu noktada ulemaya da büyük iş düşmektedir. Fakat ulema, adeta sömürgecilerin işlerini kolaylaştırarak İslam'ın siyasetten uzak olduğunu ve Müslümanların siyasete karışmaması gerektiğini düşünmektedirler. Emperyalistler, Müslüman ve mustazafları kendi kuralları çerçevesinden başka alanda görmek istemeyip onların geri kalmışlık ve acizlik içinde bulunmalarını isterler.³⁸⁶ Humeyni, İslam'ın siyasetle de işi olduğunu savunanın dinsiz bir molla olarak kabul edilmesine rıza göstermez.³⁸⁷ Ulema ise İslamiyet'i soktuğu bu yanlış kalıp içerisinde onları varmak istedikleri amaca ulaştırır.

Humeyni, karşıtı olduğu Şah devrimini ve Amerika'yı yıkmak için "Aşure bugündür Kerbela ise tüm dünya"³⁸⁸ anlayışını kullanmıştır. İranlılar için dünya, iyiye karşı kötünün, karanlık karşısında aydınlığın savaşımından ibaretti. Bu savaşta insanın elde edeceği şehitlik mertebesi ise onun kıyama durmasını sağlayacak en güzel etkenlerden bir tanesidir. Şehitler, insanın yaratıcısına karşı hissettiği yabancılığı artık hissetmez, Allah'a varmak gerçekliğini hisseder. Nefsi öldürmek için uğraş veren birey savaşta şehit olduğu anda amacına ulaşır. İslami ideoloji Humeyni'nin söylemleriyle birlikte savaş teknikleri arasında ciddi bir yerde durur. Cephede mücadele eden askerler için kılınan namazlar da savaşmak kadar önemli yer tutar.³⁸⁹ Bu durum Humeyni'nin ulaşmak istediği din ve devletin bir olduğu açıklamasını destekler niteliktedir. Humeyni'nin 1 Ocak 1979 tarihinde Aydınlık Gazetesi'nde "Şapur Bahtiyar Ulusal Cepheden İhraç Edildi" başlığı altında çıkan haberdeki açıklamalarında Şah

³⁸¹ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, ss.45-46

³⁸² Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.52

³⁸³ Ali Şeriatî savaş ve mücadele anlamında cihat kavramına yoğunlaşırken bu manalar Humeyni'nin söylemlerinde daha çok kıyam adı altında yer almıştır. Bu sebeple başlıkta kıyam ismi kullanılmıştır ancak hem Şeriatî hem de Humeyni cihat ve kıyam kavramlarını açıklarken aynı anlamı dile getirmişlerdir. Bu nedenle bazen kıyam bazen de cihat kelimelerinden faydalanılmıştır.

³⁸⁴ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, ss.62-63

³⁸⁵ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.100

³⁸⁶ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, ss.115-116

³⁸⁷ Humeyni, **İlahi**, s.27

³⁸⁸ W. Carlsen, a.g.e, s.49

³⁸⁹ W. Carlsen, a.g.e, s. 56

hükümetine karşı net tavrını görürüz. Bu haberde Humeyni, Şah ile ilişkili olan her hükümete karşı olacaklarını ve gösterilerin Şah'ı devirmeye gücü yetmezse silahlı savaşa gireceklerini açıklamıştır. Humeyni. Bu açıklamaları yaptığı sırada Fransa'dadır.³⁹⁰ Aynı gazetenin bir gün sonra çıkan haberinde ise Meşhed'de askeri birlikler tarafından öldürülen insanların 700 kişi olduğu açıklanmıştır. Bunun üzerine İran Başbakanı Azhari'nin istifa etmesi ile büyük kalabalık oluşturan halkın resmi paylaşılarak İran halkının Şah hükümetini istemediği açıklamasına da yer verilmiştir.³⁹¹ Tarihler 14 Ocak 1979'u gösterdiğinde ise Humeyni'nin gittikçe keskinleşen hükümet karşıtı tavrını görebiliriz. Aydınlık Gazetesi'nde Humeyni'nin geçici İslam Devrim Konseyi'ni kurduğunu bildiren açıklamasının haberi verilmiştir. Şah'ın ülkeden gider gitmez Humeyni'nin İran'a döneceği söylentilerinin yer aldığını ancak bu konuda Humeyni'nin sözcüsü tarafından kesin bir açıklama yapılmadığına da yer verilmiştir. İran'ın çeşitli kentlerinde Şah karşıtı gösterilen devam ettiği yer almıştır.³⁹² Aynı gazetenin İran'a dair haber silsilesi takip edildiğinde 17 Ocak 1979 tarihinde manşet haberinde "Şah Kaçtı" başlığı ve uzun süredir direniş gösteren İran halkının artık bayram yaptığı yazısıyla bir resim paylaşılmıştır.³⁹³ Artık Humeyni'nin ülkeye dönüş yapmasına günler kalmışken İran'ın devrime nasıl adım adım gittiğini de görmekteyiz. İran bir yandan devrim hazırlıkları yaparken ordunun içerisinde aynı zamanda Şah taraftarlığını devam ettiren bir kesim de mevcuttu. Diğer yandan Humeyni'nin İran'a geleceğinden memnun olmayanlar arasında İran Parlamentosundaki milletvekilleri de yer alıyordu. Toplamda 32 milletvekilinin istifa etmesi, Aydınlık Gazetesi'nin 1 Şubat 1979'daki çıkan haberinde verilmiştir. Bunlara karşın Humeyni artık net bir şekilde her ne olursa olsun İran'a döneceğini de açıklamıştır.³⁹⁴ İran'da Şah muhalefетinin belirginleşmesiyle birlikte Humeyni'nin kıyam hakkındaki düşüncelerinin nasıl eylemlere dönüştüğünü de açık bir şekilde görmekteyiz. Bu gibi haber serilerinden dahi İran'da ciddi bir hükümet ve rejim değişikliğinin yaklaştığı anlaşılmaktadır.

Humeyni, devrim sayesinde toplumun her kademesinden insanın dâhil olabileceği özgür ortamın sağlandığını savunarak herkesin gücünün ve etkisinin yeteceği kadar İslam ve vatan için çalışması gerektiğini açıklamıştır. Herkes içtenlik ve gayretle Batı ve Doğu'ya

³⁹⁰ "Şapur Bahtiyar Ulusal Cepheden İhraç Edildi", **Aydınlık Gazetesi**, 01.01.1979, s.7 Haberi görmek için Bkz. Ek 1.

³⁹¹ "İran Başbakanı Azhari İstifa Etti", **Aydınlık Gazetesi**, 02.01.1979, s.1 Haberi görmek için Bkz. Ek 2.

³⁹² "Humeyni'nin açıklaması: İran'da Geçici İslam Devrim Konseyi Kuruldu", **Aydınlık Gazetesi**, 14.01.1979, s.3 Haberi görmek için Bkz. Ek 3.

³⁹³ "1979'un İlk Müjdesi İran Halkından: Şah Kaçtı..", **Aydınlık Gazetesi**, 17.01.1979, s.1 Haberi görmek için Bkz. Ek 4.

³⁹⁴ "Humeyni gelirken... Halk Tahran'a Aıyor", **Aydınlık Gazetesi**, 01.02.1979, s.7 Haberi görmek için Bkz. Ek 5.

bağımlı olanların, İslam'ın yolundan sapanların etkisinden kurtulmak için çabalamalıdır.³⁹⁵ Gösterilen çaba Humeyni'nin gözünde yüksek bir değere sahiptir. Eğer bu uğurda tarihten silinip giderlerse “Doğu'nun kızıl veya Batı'nın kara bayrağı altında, ağalar gibi müreffeh bir hayat sürmemizden çok daha iyidir.”³⁹⁶ vasiyetinde bulunmuştur. Bütün Müslümanlar ve mustazaflar unutmamalıdır ki sömürü güçleri girdikleri ülkelere özgürlük ya da bağımsızlık verecek değillerdir. Emperyalist ülkeler tarih kitaplarında ve son yüzyılda görüldüğü üzere girdikleri ülkelerde refah sağlamış değillerdir. Tüm İslam ülkeleri “Kalkınız ve hakkınızı dışinizle tırnağınızla alınız!”³⁹⁷

İslam, topluma hem refah sağlayan hem de özgürlük temin eden bir dindir. Humeyni de amacının İslam'ın evrensel kanunlarını canlandırarak tüm insanların huzur ve refah içerisinde bağımsız olarak yaşamasını sağlamak olduğunu savunur.³⁹⁸ Bunun sağlanması için kişi önce kendisi İslam'a uygun yaşamalıdır. Daha sonra İslam'ı yayma işine girişmelidir.³⁹⁹ Devrimin çocukları, babalarının kanlarıyla verilen mücadeleyi bırakmadan dünyayı kurtarmak için gelen Mehdi'ye ortamı hazırlamalıdır.⁴⁰⁰ Humeyni, günümüz insanın giriştiği bu savaşta tarihin izlerine bakarak nebileri örnek alması gerektiğini vurgular ve İslam Peygamberinin peygamberlik görevi başladığı andan ölene kadar sürekli eylem halinde, savaşta ve savunmada olduğunu açıklar. Müminlerin Emiri de onunla aynı amaçta olup Allah yolunda cihattan geri durmamıştır. Eğer Hz. Hüseyin de sadece peygambere yakın durup kendini ibadete kapatsaydı Kerbela gibi bir olay olmazdı.⁴⁰¹ Humeyni, Kur'an'da, eğer toplumun bir kişi ya da grup aracılığıyla huzurunun ve adaletinin bozulduğu görülürse o kişilerle açık deliller aracılığıyla konuşmak gerektiğinin yazdığını açıklamıştır. Fakat deliller onları yolundan çevirmezse devreye demir girer.⁴⁰² Burada savaş ve mücadele ana noktayı temsil etmektedir. Humeyni, topluma düşen görevin önemini vurgulamak istemiştir. Allah hiçbir zamanı mücadelesiz bırakmamıştır. Her çağda alt sınıflardan birisi, çobanlardan bir kişi ya da mustazaflardan bir kimse seçilerek diğer ezilenleri uyandırmış ve tağutlar karşısında kıyama kaldırmıştır.⁴⁰³ Humeyni tarafından tarihe bakarak belirlenen metoda göre günümüz

³⁹⁵ Humeyni, **İlahi**, s.69

³⁹⁶ Humeyni, **İlahi**, s.101

³⁹⁷ Humeyni, **İlahi**, ss.112-113

³⁹⁸ Humeyni, **İmam Humeyni –Ks- Açısından İslam İnkılabının İhracı**, İmam Humeyni'nin –ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, 1997, s.39

³⁹⁹ Humeyni, **İmam Humeyni –Ks-**, ss.86-87

⁴⁰⁰ Humeyni, **İmam Humeyni –Ks-**, s.55

⁴⁰¹ Humeyni, **İmam Humeyni'nin Düşüncesinde Masumların –Peygamberler ve Ehlibeytin- Çehresi**, Çev. İbrahim Erkin, Kevser Yayınları, 2009, s.23

⁴⁰² Humeyni, **İmam Humeyni'nin**, s.51

⁴⁰³ Humeyni, **İmam Humeyni'nin**, s.68

Müslümanlarının öğrenmesi gereken mesele nasıl cihat edileceği, nebilerden ve imamların giriştikleri mücadeleden hangi şartlarda savaştıklarının öğrenilmesidir. O insanlar sayılarının azlığına, imkânlarının yokluğuna rağmen sahip oldukları iman ile kıyamda olmuşlardır.⁴⁰⁴ Bu açıklama üzerine Humeyni'nin temel aldığı nokta insanın imanı ve takvasıdır.

Humeyni'nin söylemlerinde cihat kavramı içerisinde bahsi geçmesi gereken diğer bir mesele ise kadınların devrimde yüklendikleri büyük görevdir. Humeyni, kadınların mücadele çok önemli bir yere sahip olduklarını sık sık dile getirmiştir. Humeyni, İslam'ın Araplara gelmesiyle kadının değersiz kabul edildiği o dönemde kadınların şeref kazandığını dile getirir. Erkeklerle eşit duruma geldiklerini savunur.⁴⁰⁵ İslam peygamberinin kadına davranış yoluyla kadının erkekten üstün olmasa dahi onunla aynı değere sahip olduğu da aşikârdır.⁴⁰⁶ Kadın, İslam'ı müdafaa yolunda üzerine düşeni yapmalıdır. Kendi mahrem alanını, ülke ve beldesini korumak ve İslam'ı savunmak adına mücadelesini etmelidir. Burada savunmanın farz olması üzerine nasıl savunulacağını da açıklamasına ekleyen Humeyni, teknik ve savaş disiplini öğrenirken ortamın düzgün ve İslami kurallar çerçevesinde olmasına da dikkat çekmiştir. Kadın toplumun her alanında katkısı büyük olan bir varlıktır. Nüfusunun çoğu çiftçilik yapar, sanayide çalışır ve aynı zamanda kültürde, bilimde, sanat ve edebiyatta önemli katkılarda bulunur. Kadın, tüm insanlığı, en güzel değerlere, kuvvete yönlendirebilecek ya da bunun tersini sağlayabilecek güce sahip tek varlıktır. Rıza Han'ın yürüttüğü politikaların, kadını bu güzel alanından sıyrıp fuhuşa sürüklediğini açıklayan Humeyni, kadının sadece süs ve sarhoşluk makamlarında kullanılan bir eşya haline getirildiğini eleştirmiştir. Ancak, İslam Cumhuriyeti'nde kadınlar artık erkeklerle birlikte ülkelerini kalkındırmak için savaş vermektedirler. Kadının ve erkeğin özgürlüğünden anlaşılması gereken de budur. Devrim zamanında fakir yerlerde yaşayan kadınların yardımlarına değinerek kapalı ve iffetli kadınların altın ve mücevherlerini ezilenler için bağışladıklarını açıklar. Kadınlar, sıktıkları yumruklarıyla zor kullanan güçlerin karşısında kucaklarında bebekleriyle mücadele ettiler. Oğul Şah dönemindeki kadınlar mazlum olmasına rağmen kendilerinin bundan haberleri yoktu. Humeyni, cahiliye zamanındaki mazlum kadını İslam'ın kurtarması gibi Pehlevi rejiminin zulmünden de İslam imdada yetişmesini ummuştur. Toplumun eğitime, gerçek manada yetişen erkek ve kadının büyüdüğü ilk el olan kadının kucağının değeri şah

⁴⁰⁴ Humeyni, *İmam Humeyni'nin*, s.196

⁴⁰⁵ Humeyni, *İmam Humeyni'nin*, s.92

⁴⁰⁶ Humeyni, *İmam Humeyni'nin*, s.188

döneminde en aşağılara indirilmiştir.⁴⁰⁷ Humeyni, vasiyetinde her yaş gurubundan kadının İslam ve Kur'an'ın amaçlarının gerçekleşmesi adına gerek askerlik gerek ekonomi ve kültür alanlarında erkekler kadar ya da onlardan daha iyi bir şekilde mücadele verdiklerini ele almıştır. Kuvveti yerinde olanlar savaşa katılmışlardır ki bu da İslamiyet'in önemli farzlarındanıdır.⁴⁰⁸ 1981 yılında kadınlara yaptığı başka bir konuşmada Humeyni, İran'da kadının ciddi bir gelişme gösterdiğini, erkeklerden kat kat fazla harekette etkileri olduğunu dile getirmiştir. Kadınlar, çocukların okul ve diğer yerlerde eğitimi konusunda katkıda bulunmuşlardır. Devrim öncesi zamandan sonraki zamana gelindiğinde ülkenin dayanağı noktasına gelmişlerdir. Cepheye çocuklarını gönderip onları şehit veren anneler bu durumdan iftiharla bahsederler.⁴⁰⁹ Humeyni, devrimden sonra kadının toplumdaki yerinin büyüklüğünü ve yeni kurulan düzende konumlarının genişlediğini kadınlara göstermek istemiştir.

2.2.3. İnsan-ı Kamil ve Tevhit

Humeyni, hem bir din adamı olarak hem de devrim gerçekleştiren siyaset adamı olarak birlik, tevhit ve kâmil insan kavramlarını sıkça kullanmıştır. Tevhit, soyut anlamda insanın Allah'ın tekliğine, varlığına inanması olarak açıklanırken, somut dünyada birliğin temsilcisi yerine kullanılmıştır. Bu gibi duyguları benimseyen insan ise kâmil insan olabilen bireydir.

Humeyni, İslam Peygamberinin Hz. Ali'yi çöl ortasında kendisinden sonra halife tayin etmesini İslam toplumunun arasında ikilik çıkmaması için yaptığını düşünmüştür. Ümmet arasında ihtilaf oluşmaması adına Allah vahiy aracılığıyla Resul-i Ekrem'i (s.a) hemen orada, hilafet konusunu tebliğ için görevlendirmiştir.⁴¹⁰ Hz. Ali, sahip olduğu tevhit sırlarını peygamberin ölümünden sonra velayet kendisine geçmediği için sonraki nesle aktaramamıştır. İlmin kapısı olan Ali'nin, sahip olduğu ilimleri taşıyacak insanlar bulamaması irfan sahibi kişilerin dert kaynağı olmuştur.⁴¹¹ Humeyni, Hz. Ali'nin ettiği dualardan onun Allah'a beslediği aşkın ölçülebileceğini, Hakk'a ulaşma ve tevhit kavramlarının anlaşılacağını açıklar. Kişi Allah'a teslim olduktan sonra kalkan eli de artık Allah'ın eli olur.⁴¹² Hz. Ali de İslam

⁴⁰⁷ Humeyni, "İmam Humeyni'nin (ra) Düşüncesinde Kadının Konumu", (Çevrimiçi)

<http://www.islamkutuphanesi.com/turkcekitap/online/imam-humeyni-kadinin-konumu/imam-humeyni-kadinin-konumu.htm>, erişim tarihi 18.08.2020

⁴⁰⁸ Humeyni, **İlahi**, s.30

⁴⁰⁹ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.185-186

⁴¹⁰ Humeyni, **İslamda**, s.77

⁴¹¹ Humeyni, **Humeyni'nin**, s.58

⁴¹² Humeyni, **Humeyni'nin**, s.67

birliği adına 20 yıl halifeliği beklemiştir çünkü İslam'ın faydası için kendi çıkarlarını göz ardı edebilmek Ali Şia'sı olmakta şarttır.⁴¹³

Allah'a doğru manevi yolculuğa çıkan kişi, ilahi sünnetleri yerine getirirse, iç dünyasını temizlerse Allah'a doğru seyri başlar. Bu seyir sürecinde birey birçok mertebeden geçmektedir. Kamil insanda bulunan tevhit, o kişiyi kesretten yani çokluklar dünyasından vahdete, birliğe erdirtir.⁴¹⁴ İnsan, kalbinde tevhidi mutlaka barındırmalıdır. Kişinin yaptığı yanlışlar ise bunu engeller.⁴¹⁵ İnsan, imana ulaşmak için gayret etmelidir. Kalp, sevgi ile tanışık olmalıdır ki ihlası da barındırabilsin. İhlas yani yapılanın sadece Allah rızası için yapılması tevhit makamına erişim için temel ilkelerden birisidir.⁴¹⁶ Humeyni, beşerin tevhit gerçeklerine ulaştığı yolu açıklarken salih bir eylemin zahiri ve manevi şartlarla yapılması kalbin içinde bir nur belireceğini söyler. Sonunda ise o kişinin kalbinde vahdetin sırları belirir.⁴¹⁷ Humeyni, aklın ve cehaletin askerleri adlı kitabında tevhit konusunu daha çok soyut boyutlarıyla ele almıştır. Bu durumun sebebi olarak kitabın yazılış tarihi olan 1944 yılını ve aktif olarak siyasete katılmamasını görebiliriz.

Humeyni, ümmet ve birlik konusuna oldukça önem vermiştir. Şia'da büyük topluluklar tarafından yapılan taziye ve yas merasimlerinin bir boyutunun da siyasi olduğunu ve insanları tek bayrak ve tek fikir altında birleştirme gücünü vurgulamıştır. İran milleti, zafer kazanmasındaki ana kaynak olan vahdet ve sözbirliğini bu programlar sayesinde elde etmiştir.⁴¹⁸ Peygamberlik döneminde halkın, ümmet bilincinde olması Humeyni'ye göre o dönemin halkının Allah'a yönelmiş olmasındandır. İslam, insan yetiştirmeyi ve beşerin geleceğini korumayı hedefler. Şahlar ise ümmet bilincini oluşturamamışlardır. Kendisi açlığı bilmeyen birinden başkaları için uğraşmasını beklemek boşunadır. Bu sebeptendir ki Amerika'ya petrol satılmış ve İran halkı fakirliğe mahkûm olmuştur. İnsanlar arasında maneviyat geliştirilerek ve fakirler için bir şeyler yapılarak gelecek sağlanabilir. Böylece vahdete ulaşılabilir.⁴¹⁹ Humeyni'nin birlik açıklamaları sürgünden ülkesine döndüğü gün yaptığı açıklamalarda da önemini korumuştur. İran'a döndüğünde yaptığı ilk açıklamada birleşmenin önemine yer verir. Şah'ın bütün umudunu onların ayrışmasına bağladığını ancak bu fırsatın Şah gibilerine verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Yabancı güçlerinde

⁴¹³ Humeyni, **Humeyni'nin**, s.111

⁴¹⁴ Humeyni, **Akıl**, ss.42-45

⁴¹⁵ Humeyni, **Akıl**, s.76

⁴¹⁶ Humeyni, **Akıl**, ss.86-87

⁴¹⁷ Humeyni, **Akıl**, s.218

⁴¹⁸ Humeyni, **Aşura**, s.70

⁴¹⁹ Humeyni, **Mustaz'af**, ss.32-33

parçalanmış bir İran görmekten memnun olacaklarını belirtirken zaferi kazanmalarını birlik içinde hareket etmelerine bağlar. Ordunun iktidardan uzaklaşmasının gerektiğini de savunur. Gazete manşetinde “Muhteşem Karşılama” olarak yer alan haberin ayrıntıları ise 7.sayfada yer almıştır.⁴²⁰

Humeyni, ümmet kavramına vurgu yaparken Sünni-Şii birliğine de değinir. 3 Nisan 1979 tarihinde İslam Cumhuriyeti’nin kuruluşunu radyodan halka duyururken, İslam’ın her gruba saygılı olduğunu Kürt ya da dili farklı olan başka grupların da kardeşleri olduğunu açıklar. Hepsinin bir millet ve dine bağlı olduklarını vurgular. Bu birliği bozmak isteyenlerin milleti isyan ve kardeşlerini öldürmeye zorladıklarını dile getirir. “Sünnilerle kardeşiz ve onlardan daha iyi olduğumuzu da ileri sürmemeliyiz.”⁴²¹ 17 Aralık 1979 tarihinde İngiltere, Afrika ve Asyalı muhabirler ile bir röportaj yapan Humeyni, farklı diller konuşan Müslümanlar arasında ayrım olmadığını savunmuştur. İran’daki azınlıkların birer aşiret olarak kabul edilmesi meselesini ise kardeşler arası ayrılık oluşturma ihtimaline karşılık bu şekilde anılmaması gerektiğini savunmuştur. Diğer yandan Müslüman bir Arap ile Müslüman bir Acem arasında fark olmadığını bu gibi tanımlamalarla İslam ülkelerinin birleşmesinin engellenmesi amacı güdüldüğünü savunmuştur.⁴²² İslam, Humeyni’nin nezdinde tam anlamıyla tevhit dinidir. Törencilik, putçuluk ve sadece kendini düşünmek İslam’ın değerlerinde yer almaz. İslam, bireyi, doğanın ve cinlerin tutsaklığından kurtarır. İslam, siyasi bir dindir ve kişiyi doğru yola iletir. İslam’da ne doğuya ne batıya aitlik vardır. “İslam, ibadeti politikasıyla kenetlenen ve politikası da bir tür ibadet sayılan bir dindir.”⁴²³ Humeyni 1979 yılında hac kurultayında yaptığı konuşmada, vaiz, hatip ve yazarların dünya mustazaflarını bir cephede toplama görevinden bahsetmiştir. Tüm insanlar ve İslami kuruluşlar tevhide davet edilerek Müslümanlar arasındaki sınıfsal farklılıklar kaldırılmalıdır. Müslümanlar, emperyalistlerin ve şeytani güçlerin getirdiği kölelik sisteminden La ilahe illallah diyerek kurtulmalıdırlar.⁴²⁴ Eğer Müslümanlar uykularından uyanıp Allah’ın da yardımıyla

⁴²⁰ “Muhteşem Karşılama”, Aydınlık Gazetesi, 02.02.1979, s.7 Manşeti görmek için Bkz. Ek 6.

⁴²¹ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.29-30

⁴²² “Vijegihaye Hükümete İslami Der Musahebe İmam Ba Haber Negerane Hareci”, (Çevrimiçi)

[http://www.imam-](http://www.imam-khomeini.ir/fa/n25188/%D8%B3%D8%B1%D9%88%DB%8C%D8%B3_%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D8%A7%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%B9_%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%86%DB%8C/%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86/%D9%88%DB%8C%DA%98%DA%AF%DB%8C_%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D8%AD%DA%A9%D9%88%D9%85%D8%AA_%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%DB%8C_%D8%AF%D8%B1_%D9%85%D8%B5%D8%A7%D8%AD%D8%A8%D9%87_%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85_%D8%A8%D8%A7_%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D9%86%DA%AF%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%86_%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC%DB%8C)

[khomeini.ir/fa/n25188/%D8%B3%D8%B1%D9%88%DB%8C%D8%B3_%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D8%A7%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%B9_%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%86%DB%8C/%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86/%D9%88%DB%8C%DA%98%DA%AF%DB%8C_%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D8%AD%DA%A9%D9%88%D9%85%D8%AA_%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%DB%8C_%D8%AF%D8%B1_%D9%85%D8%B5%D8%A7%D8%AD%D8%A8%D9%87_%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85_%D8%A8%D8%A7_%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D9%86%DA%AF%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%86_%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC%DB%8C](http://www.imam-khomeini.ir/fa/n25188/%D8%B3%D8%B1%D9%88%DB%8C%D8%B3_%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D8%A7%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%B9_%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%86%DB%8C/%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86/%D9%88%DB%8C%DA%98%DA%AF%DB%8C_%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D8%AD%DA%A9%D9%88%D9%85%D8%AA_%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%DB%8C_%D8%AF%D8%B1_%D9%85%D8%B5%D8%A7%D8%AD%D8%A8%D9%87_%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85_%D8%A8%D8%A7_%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D9%86%DA%AF%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%86_%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC%DB%8C), erişim tarihi 22.12.2020

⁴²³ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, s.47

⁴²⁴ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.48-49

kardeşliklerini tahsis ederlerse hiçbir güç onları tehdit edemez. Humeyni bu konuda İranlı yöneticilerin de her zaman Müslümanları birliğe çağırdığını savunur.⁴²⁵ Başka bir konuşmasında Humeyni, özelde İran milleti genelde ise tüm dünya ezilenlerini hedef alarak devrimin yayılmasını istemekteki asıl sebebi açıklar. Devrimi yayarken devleti, zulmeden, güç kullanan ve milletle devlet arasına mesafe koymak gibi bir pozisyona sokmak istemediklerini savunur. Millet ile devlet arasında barışın tesis edilmesi gerekmektedir. Devlet ile millet bir olursa üniversite, din adamları ve başka insanlar aynı düşünce etrafında birleşebilirler. Hal böyle olunca sömürü güçleri taraftarı hükümetler devletin başına geçemezler. Humeyni, yirmi seneden beri İslam ülkelerinin birlik içinde kardeşçe yaşamaları davasını gütmekte olduklarını savunur.⁴²⁶ Kur'an'ın Müslümanların dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar kardeş olduklarını bildirdiğini açıklar. Müslüman Doğu'da da olsa Batı'da da olsa farksızdır. Kendi sözleriyle “Şunu hiç unutmayalım ki biz her şeyden önce Kur'an ehli ve Tevhit ehliyiz. Hepimiz Kur'an ve Tevhit uğruna hizmet vermeliyiz.”⁴²⁷ açıklamasını yapar. 1980 yılında yaptığı konuşmadan Humeyni'nin dini birlik olan ümmet fikrini siyasi boyuta oturtmaya başladığını görmekteyiz. 1960'larda siyasi sahaya girmeye başlayan Humeyni, bu yıla geldiğinde dini ve siyasi birlik kavramlarını iç içe rahatlıkla kullanmayı tercih etmiştir. Keza Humeyni için din ve siyaset ayrımı zaten gereksiz ve yersiz bir durumdur. İslam, insanın ihtiyaç duyduğu her alanı kapsayacak güce ve yetkinliğe sahiptir.

Siyasi ve dini dayanağı olarak Kur'an'ı temel alan Humeyni, Kur'an'ın en çok önem verdiği meselelerden birisinin ümmeti birliğe davet etmek ve anlaşmazlıklardan alıkoymak olduğunu açıklar. “Ayrılığa düşmeyin, yoksa korkar, başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider.(8/46)”⁴²⁸ Humeyni, ülkenin birliğini korumak için kullanılan milliyetçilik kavramıyla Müslümanların arasında nifak sokmak isteyenlerin uyguladığı milliyetçilik politikaları arasında fark olduğunu açıklar. Irak hükümetinin de uzun yıllardır aynı siyaseti güttüğünü savunur. Müslüman milletlerin birbirine düşman edilmesine sebebiyet veren milliyetçilik Kur'an ve Peygamberimiz tarafından reddedilmiştir. Bunu benimseyenler İslam'ın yayılmasından korkanlardır.⁴²⁹ 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı nedeniyle Humeyni'nin vurguladığı birlik kavramı, İran halkının kendi içi ile tüm dünya mustazafları arasında gidip gelmiştir. Amerika, İsrail ve Fransa'nın desteğiyle Saddam Hüseyin'in giriştiği savaşı eleştiren Humeyni, İran silahlı kuvvetlerinin, askeri ve emniyet güçlerinin aralarındaki

⁴²⁵ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.32

⁴²⁶ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.77-78

⁴²⁷ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.85-86

⁴²⁸ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.8

⁴²⁹ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, s.98

sıkı bağa vurgu yapar. Kişinin maneviyatına yönelişi, Allah'ı her zaman aklında tutuşu aralarındaki vahdetin ve kardeşlik duygusunun nedenidir.⁴³⁰

Humeyni, İslam'daki birlik mesajının bir göstergesi olarak hac ibadetini örnek gösterir. Hz. Âdem, Hz. İbrahim ve İslam Peygamberinin tarihte her ne olursa olsun putları kırdığını ve Kâbe'den tevhit mesajı verdiğini açıklar. Kâbe'den dünyanın her yerine yaşamın son anına kadar putların pis varlığından temizlenmek için insanlığa davette bulunulur. Güneş, ay, hayvan ya da insan, put olarak ne kabul edilirse edilsin tarihte hep tehlikeli olmuşlardır. Humeyni bu açıklamalarının ardından kendi döneminde yaşayan putlara da vurgu yapar: “Öyleyse zamanımızın süper güçleri de bugünün büyük putları değil midirler?”⁴³¹ Bugünün putları da insanları kendilerine itaat etmeleri için zorluyorlar. Humeyni, İslam toplumunun bu zorlamalardan kurtulması adına yıllık hac konuşmalarında ümmet birliğini vurgulamak için “Şii-Sünni farklılıklarını güdenler ne Şii'dirler, ne de Sünni'dirler!”⁴³² Humeyni, tüm Müslümanların hac ibadeti için bir araya çağırılmalarının İslam'ın temel taşlarından tevhit inancına dayanak sağladığını açıklamak istemiştir. Bu ibadet ve tevhit aracılığıyla ümmet, tağut hükümetlerine karşı savaşmayı öğrenebilir.

İslam Peygamberi, görevini yerine getirirken davetini sadece Arabistan ile sınırlandırmamıştır. Tüm insanlığı İslam'a davet etmiştir. Hz. Muhammed, tüm ülkelerin tevhitte buluşmaları için çağrıda bulunmuştur.⁴³³ Peygamber zamanında Müslümanlar başardıkları zaferleri, sahip oldukları tevhit inancının iman ve vahdet kuvvetinden alarak sağlamışlardır.⁴³⁴ Humeyni, bu dönemde Müslümanlar için vahdet kavramını adeta bir kalkış noktası olarak kabul etmektedir. Hz. Muhammed'in o dönemki Müslümanlar arasında Kur'an'a dayanarak kardeşlik bağını kurduğunu açıklar. O dönemki fakirlerin bu birliktelik sayesinde fetihler gerçekleştirebildiğine vurgu yapar.⁴³⁵ Humeyni, topluma seslenirken tarihte izlenen yolları, peygamberlerin yöntemlerini anlatmıştır ve bu sayede onlara olması gerekenin ne olduğunu ve hangi yollarla zafere ulaşılacağını açıklamayı hedeflemiştir.

Tevhit ve vahdetin insanı Allah'a götüren en önemli araçlardan olması Humeyni'nin konuşmalarında olgun insan manasına gelen insan-ı kâmil kavramını sıklıkla kullanmasını açıklar. Humeyni'nin eserlerinden oldukça faydalandığı bir isim olan Muhyiddin Arabi kâmil

⁴³⁰ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.94

⁴³¹ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.112

⁴³² Kelim Siddiki, **İslam Devriminin Aşamaları**, Çev. Selami Alagöz, İstanbul, 2.bs., Ekin Yayınları, 1997, s.97

⁴³³ Humeyni, **Masumların Çehresi**, s.123

⁴³⁴ Humeyni, **Masumların Çehresi**, s.151

⁴³⁵ Humeyni, **Masumların Çehresi**, s.167

insanı tarif ederken, Allah'ın dünya üzerinde kendi varlığını bütünlük içerisinde temsil etmesi için yaratılan birey tanımını yapar. Bu kişi, Allah'ın hazinesine sahip olduğu için O'nun halifesi olarak kabul edilir. Bundan dolayı kâmil insan yaşadıkça insanlık âlemi de korunmuş olur. Arabi'nin tarifinden olgun insan hakkında çıkarımlarda bulunulabilir. Bunlar; yalnızca o kişinin Allah'ı gösteren bir ayna olduğu, varlık âleminin yaratılış maksadının insan-ı kâmil bilmek için olmasıdır.⁴³⁶ Humeyni ise bu kavramı şöyle açıklamıştır: “Hakk'ı gösteren ve Hakk'ın kendi zatını onda müşahade ettiği ayna olduğu gibi, aynı zamanda bütün varlık âlemini gösteren bir aynadır.”⁴³⁷ İmam Ali bu kavramın önemi vurgulamak adına bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allah bizleri yarattı sonra insanları da bizim için yarattı.”⁴³⁸ Şia'daki imam ve imamet anlayışının insan-ı kâmile dayandırılmasını bu açıklamalardan anlayabiliriz. Sonrasında Humeyni'nin fakihin velayeti açıklamalarının temelinde de olgun insan kavramının yer aldığı aşikârdır.

Humeyni'nin örnek göstermek istediği liderlik vasıflarında temel noktanın Allah'ın insan üzerindeki emir ve yasaklarının doğrultusunda hareket etmek vardır. Önemli olan insanın görevlerini yerine getirirken sonuca odaklanması değil, bu görevleri yapmak zorunda oluşudur. Hedefe varılsa da varılmasa da olmazsa olmaz harekettir ve yol üzere oluşturmaktır.⁴³⁹ Bu anlayışa sahip olmak hem Şia'daki mücadele kavramının kökünü hem ümmetin sorumlulukları için harekete geçirilmek istenmesinin anlamını hem de Humeyni'nin üzerinde durduğu insan-ı kâmil makamının özünü ortaya koyar. Humeyni'nin savunduğu bu görüşler sayesinde onun hem bir din adamı hem de bir siyasi kişilik olarak Şia'nın muhalefet ve çabalama gücünü beslediği kaynakları anlayabiliriz. Humeyni, insanın bazı aşamalardan geçerek manevi olarak yükselebileceğini savunur. “İnsan işin başında hayvandan farksız ama yetişirse ruhani bir yaratık durumuna gelen, Allah'ın meleklerinden daha yücelere ulaşan... varlıktır.”⁴⁴⁰ İnsan iki farklı yöne sahiptir. Sahip olduğu amaçları yapacağı eylemleri belirler. Halk, ilahi ve şeytani yol ayrımında doğruyu seçmekte zorluk çeker fakat peygamber yolu takip edilirse zafer milletin olur.⁴⁴¹ Humeyni, insanın ülkesine faydalı olması için önce kendini içten ve dıştan temizlemesi gerektiğini savunmuştur. Geçmiş rejimin toplumu ve özellikle de gençleri yanlış sürüklemeye gücünü bulmasını, insanların maneviyattan uzaklaşmış

⁴³⁶ Muhyiddin Emin Sadık-i Urzegani, **İmam Humeyni ve Müslüman Ariflere Göre İnsan-ı Kamil**, Çev. Sedat Baran, İstanbul, Önsöz Yayıncılık, 2013, ss.33-34

⁴³⁷ M. Urzegani, a.g.e, s.38

⁴³⁸ M. Urzegani, a.g.e, s.68

⁴³⁹ Abbas Şefii, **İmam Humeyni'nin Liderlik Tarzı**, Çev. Alptekin Dursunoğlu, 3.bs., İstanbul, el-Mustafa Yayınları, 2013, s.171

⁴⁴⁰ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, s.44

⁴⁴¹ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.117-119

ve olgun insanlığa olan mesafelerinden kaynaklandığını açıklamıştır.⁴⁴² İnsanın maddi halini açıklayan en alt kademedan kemale erişmesini sağlayan hareket başlar. İnsan, harekete sahiptir. Cisimler âleminden gayba, Allah’a itaatte kaybolmaya kadar ilerleyebilir.⁴⁴³

Humeyni, insanı kâmile varmanın dört aşamadan oluştuğunu açıklamıştır.⁴⁴⁴ İlk aşama insanın halktan Hakk’a seyridir. Bu süreçte çokluklar âleminden Allah’a doğru, hakikatle arasındaki bütün örtüleri kaldırarak yoluna yalın devam eder. Kendi varlığını Allah’ta fani görür. İkinci yolculuk başladığında kişinin Hakk ile birliktelik şartı getirilir. Bu seyrin sonuna gelince zat, Allah ile duyar, görür ve hareket eder. Bir sonraki aşama ise insana nübüvvetten bir nur iştirak eder. En son merhalede yolcu, mahlûkatın eserleri, dünya ile ahiretteki fayda ve zararlarını öğrenir. Bunların Allah’a dönüşlerini ve dönüş yolundaki engelleri idrak eder.⁴⁴⁵ Kamil insan meselesinin ele alınmasındaki sebep Humeyni’nin tevhit açıklamalarına dayanak sağlanması adınadır. İnsan, olgunluğa erişmek için uğraşır ve hareket üzere olursa hem İslam’ı öğrenir hem imamet kurumunun oluşumunu anlar hem de buradan hareketle Velayet-i Fakih kavramının temelini idrak edebilir.

2.2.4. Adalet ve İslam’ı Tanımak

İslam’ın temelini adalet ve tevhide dayandıran Humeyni, konuşmalarında ve eserlerinde İslam’ın toplum tarafından tanınmadığını öne sürmüştür. İslam, hakıyla öğrenilip, peygamber ve imamların yolu takip edilirse adalet sağlanır. Tevhide ulaşan toplumda ikilikler, çıkar çatışmaları olmaz. Humeyni, eleştirdiği Şah rejiminin haksızlıklarından kurtulmak adına insanlara yapması gerekenleri anlatırken bu iki kavramı da fazlasıyla ele almıştır.

İslam, hak ve adaletin dinini temsil eder. Hürriyet ve bağımsızlığının peşinde olanların dinidir. İslam, yanlış tanıtılarak toplum için yeterli kanunları olmadığı öne sürülmüştür. “Halk, yabancı kimseleri tanımaması gibi İslam’ı da tanımamaktadır.”⁴⁴⁶ Humeyni, İranlı olup da Batı’nın maddeci ilerlemelerinin peşinden giden ve dini terk edenleri eleştirmiştir. Endüstriyel ilerlemelerin sağlanmasının inanç ve kaideleri göz ardı ederek olduğunu düşünenler sadece yollarını şaşırmışlardır. Sömürü devletlerinin maddi imkânları karşısında

⁴⁴² Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.93

⁴⁴³ Humeyni, **Kadının Konumu**, s.8

⁴⁴⁴ İnsan-ı Kamil meselesi tezin ana konusu olmadığı için çok fazla yer verilmemiştir. Konuyla bağlantısından dolayı bahsi geçmiştir ancak derin bir mesele olduğu için ayrıntılarına İbn-ül Arabi ve Humeyni’nin kitaplarından bakılabilir.

⁴⁴⁵ M. Urzegani, **İnsan-ı Kamil**, ss.126-128

⁴⁴⁶ İ. Humeyni, **İslamda**, ss.40-41

kendilerini bilmez hale gelmişlerdir. Kendi öz kimliğini ve inancını kaybeden İranlılar bilmelidirler ki Batı, ruh yüceliğinden mahrumdur ve iç meseleleri çözmekte mahir değildir. Bu gibi sorunları halledebilmeleri inanç ve ahlaklarında düzeltme yapmalarıyla mümkündür.⁴⁴⁷ Adalet, velayet sahibi kimselerin sahip olması gereken zorunlu özelliklerden bir tanesidir. Diğer ise ilimdir. Adalette Hz. Ali’yi örnek gösteren Humeyni, onun siyasi kuvvet elde etmek için uğraşmadığını dile getirir. Asıl adalet, başka ülkelerle ilişkide, halka karşı davranışlarda, iyi geçinmede, yargı işlerinde ve kamu gelirlerinin paylaşımında Hz. Ali gibi olabilmektir.⁴⁴⁸ Hz. Ali’nin velayetini kabul edip ona göre davranacak hükümet, onun adaletiyle yönetim sürecektir.⁴⁴⁹ Peygamberlerin de amaçları ve görevleri arasında adalet, kitap ve mizan, vergi tahsili ve kanunları uygulamak gibi konular vardır.⁴⁵⁰ Her çağda devlet ve imamet olması gerektiğini savunan Humeyni, kastettiği yönetimin adil bir siyaset ve devlet yönetimi olduğunu açıklar. Böyle bir yönetimde herkes istediği dinin gereklerini yerine getirmekte özgürdür. Devlet, düşünürlerin fikirlerini açıkça ve güvenli bir ortamda halka yayabilmelerini sağlamalıdır. Olması gereken siyaset budur.⁴⁵¹ Humeyni, Kur’an’daki adalet vurgusuna dikkat çekmiştir. Kur’an, insanlara adaletle hükmedilmesini emrederken hitap edilen kesimin yönetim sahipleri olduğunu savunur. Hükmetmek sadece kadıların işi değildir çünkü onlar sadece belli konularda hüküm verirler. Böylece bütün dini meseleler bir emanettir. Bu emanet, işinin ehli olan hükümete verilir. Hükümet ise hüküm verirken adaleti temel almalıdır. Humeyni’nin adaletten kastı, kanunların İslami kurallara göre uygulanmasıdır.⁴⁵² Buradan anlaşılacağı üzere eğer bir kanun İslam’a dayanmıyorsa adalet sağlanamaz.

Humeyni, Hz. Ali’nin doğumuyla adaletin ortaya çıktığını savunur. Hz. Ali, vahiyleri öğrenmenin kapısıdır.⁴⁵³ Ali’nin halifeliğinin gecikmesinden dolayı adaletin tesisi mümkün olmamış ve adil düzen kurulamamıştır.⁴⁵⁴ Toplumda eşit katılıma vurgu yapan Humeyni, halkın bütün kesimlerinden hükümete katılım istediklerini açıklamıştır. Yönetimin ise Hz. Ali’de olduğu gibi sorgulanmaya açık olduğunu dile getirmiştir. Şiiliğin zulüm karşısında olduğu kadar adaletin uygulanması ve uygulanması demek olduğunu savunur. “Adalet, ne

⁴⁴⁷ İ. Humeyni, **İslamda**, s.49

⁴⁴⁸ İ. Humeyni, **İslamda**, ss.90-91

⁴⁴⁹ Humeyni, **İmam**, s.43

⁴⁵⁰ Humeyni, **İslamda**, ss.102-103

⁴⁵¹ Humeyni, **İmam**, s.35

⁴⁵² Humeyni, **İslamda**, s.117

⁴⁵³ Humeyni, **İmam**, s.19

⁴⁵⁴ Humeyni, **İmam**, s.32

zulmet ne de zalime eğilden ibarettir.”⁴⁵⁵ Adalet, sınır aşma ile geride kalma arasındaki orta sınır anlamına gelir. Ahlaki faziletlerden bir tanesidir. İnsanın manevi yükselişinde, insan-ı kâmil olma yolunda adalet gizlidir. “Hatta mutlak adalet, bütün batını, zahiri, ruhi, kalbi, nefsi ve cismi faziletlerin tümüdür.”⁴⁵⁶ Humeyni, Aşura Kıyamının hedeflerinden bahsederken adaleti de ön plana çıkarmıştır. Toplumların düzelmesi için bireyin gerekirse yok olabileceğini savunur. Peygamberler, insanların ıslahını sağlamak adına geldikleri dünyada kişinin değeri ne kadar büyük olursa olsun toplum için feda edilebileceğini kabul edip ona göre uğraş vermişlerdir. Humeyni, Hadid Suresi’nde geçen peygamberlerin belge ile bilgilendirilmesi ve bu kaynaklarla adaletin tesisini sağlamak için görevlendirilmesini örnek gösterir.⁴⁵⁷ Peygamber zamanındaki eşitliğe vurgu yapan Humeyni, makam olarak yüksekte olan bir kişinin dahi diğerleriyle yan yana oturduğunu, birbirleriyle arkadaşlık yaptıklarını açıklar.⁴⁵⁸ Hz. Ali’nin velayeti kabul etmesindeki sebebin de adaletin tesisi olduğunu açıklayan Humeyni, Allah’ın ulemadan zorbalara ve yoksulların açlığına, güçsüzlüğüne karşı söz aldığı için onun bu görevi üstlendiğini öne sürmüştür.⁴⁵⁹ İslam’ın adalet ve iman temeli olduğunu ve bu sebeple ondan eşitsizliğe yer olmadığını savunur.

Adaletin sağlanamadığı toplumda İslam’ın yerleşmesinde temel ilkelerden gören Humeyni, ne yapılması gerektiği sorusunu sorarak soruna çözüm bulmaya çalışmıştır. Maneviyatı temel almış, İran milleti ve tüm Müslümanlar arasında maneviyatın yayılması için çabalamaları gerektiğini savunmuştur. Halk, maneviyat, İslami ahlak, İslam’ın edep ve kültür değerlerine aşina edilmelidir. Bu minvalde saray mensuplarının gecekondulaşmasından daha mutsuz olduğunu savunur ve Hz. Fatıma’nın gecekonduda kalanlardan daha fakir olmasına rağmen bereketinin çok olduğunu açıklar. Humeyni, toplum için çalışıp keşifler yapanların yokluk içinde olanlardan çıktığını dile getirir. Humeyni’ye göre, ülkenin sağ salim durması ve toplumda Allah’ın istediği şekilde İslam’ın idame ettirilmesi için saray kültürünün toplumdaki etkisi yok olmalıdır.⁴⁶⁰ 1983’te gerçekleştirdiği konuşmasına devam eden Humeyni, âlimlerin de bu konudaki sorumluluklarına dikkat çekmiştir. İlim sahiplerinin mal mülk sahibi olması ve dünya nimetlerine dalması, İslam’ın en büyük yarayı almasına sebebiyet verir. Devlette saraya ilgi duyarsa, halkın ve o devletin sonunun geldiğini savunur.⁴⁶¹

⁴⁵⁵ Humeyni, **İmam**, ss.81-83

⁴⁵⁶ Humeyni, **Akıl**, s.118

⁴⁵⁷ Humeyni, **Aşura**, s.35

⁴⁵⁸ Humeyni, **Masumların Çehresi**, s.152

⁴⁵⁹ Humeyni, **Masumların Çehresi**, s.264

⁴⁶⁰ Humeyni, **Mustaz’af**, ss.28-30

⁴⁶¹ Humeyni, **Mustaz’af**, s.31

Ülkede nizamın sağlanması ve İslam'ın ihya edilmesinde emperyalistlerin ülkeden elinin çekilmesi önemli bir yer tutar. Humeyni, düşünsel gelecek sağlanmadan başka alanlardaki özgürlüklerin sağlanamayacağını savunur. Bunu gerçekleştirmenin ve bağımlılık zindanından çıkmanın yolu da gurur kaynaklarını, milli değer ve eserleri bulup ortaya çıkarmaktan geçer.⁴⁶² Her toplumun, ülkenin kendi geleceğini belirleme hakkına sahip olduğunu savunur. Devrimden önce İran'da ne basın, ne hatiplerin ve ne de Cuma imamının olmadığını dile getirir. İran milletinin iradesine vurgu yaparak onların desteği ile hükümeti atayacağını açıklayan Humeyni⁴⁶³, halka, adaletin tesisi ve İslam'ın ihyası için bir nevi önemli oldukları hissini vermiştir. Böylece halkın her kesiminden insanın, söz söyleme hakkı ve kendi iradeleri olduğu fikrini ortaya koymaya çalışmıştır. Kültürel kaynaklardaki yabancı etkisinden şikâyet eden Humeyni, çarpık bir aydın neslin ortaya çıktığını savunur. Yayılan bu kültür hem medrese talebelerini hem de din adamlarını kaplar. Bundan kurtulmak içinse ciddi bir çaba içerisine girilmelidir.⁴⁶⁴ Sömürücülerin eğitim ve öğretimde etkisini eleştiren Humeyni, bu alanların yenilenmesi gerektiğini, yabancıların pusuda beklediğini ve bu etkinin ortadan kaldırılmasının zaruri olduğunu savunur. Emperyalist güçler halkın arasına ikilik sokmak için dini bilgileri Müslümanlardan esirgemiş, eğitim yerleriyle din adamlarının arasını açmış ve işçiye ise hem halk hem de din adamlarından ayırmışlardır. Fakat din bilgini, çalışanların hizmetinde olmalıdır. İslam, mustazaflar içindir. İslam, servetin sahibidir ve İran milletininindir. Ekonomik olarak zor durumda olana aittir.⁴⁶⁵ Humeyni, Şah hükümetini harama dayalı ve yabancı bağımlılığıyla suçlayarak insanlara suskunluk içinde kalamayacaklarını kabul ettirmek ister.⁴⁶⁶ Mal ve mülkün yalınayaklara ait olduğunu vurgu yaparak saray yanlısı müftüleri eleştirir.⁴⁶⁷

Kur'an'ı hayatın her alanı için temel alan Humeyni, İslam'ın artık mazlum olduğunu, Kur'an'ın vesayete maruz kaldığını savunur. "Ezan okuyor ve namaz kılıyorsunuz ama İslam'ın siyasi hükümlerinin çoğuna ilgi göstermiyorsunuz."⁴⁶⁸ Humeyni 1982 yılında başbakan ve bakanlar kuruluna hitap ederek topluma İslam'ı tanıtlamalarını öğütlemiştir. İslam'a dayalı devlet kurulduğu için hükümetin kurallarına uyulmazsa İslam'a karşı gelinmiş olacağını açıklar.⁴⁶⁹ İslam'ın yalnızca kendi zamanında değil İslam Peygamberinin öldüğü ve

⁴⁶² Humeyni, **Mustaz'af**, ss.128-129

⁴⁶³ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.11-13

⁴⁶⁴ İ. Fettah, a.g.e, s.58

⁴⁶⁵ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.17-19

⁴⁶⁶ Abdullah Yaman, **İran Devrim İdeolojisi ve Humeyni**, İstanbul, Konak Yayınları, 1979, s.109

⁴⁶⁷ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.11

⁴⁶⁸ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.13

⁴⁶⁹ Humeyni, **11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, s.62

Hız. Ali'nin halife seçilmediğı zamanda da tanınmadığını savunur. Rütbeye ve dünya malına önem verenler olmasaydı tüm dünya İslam'ın ne olduğunu bilirdi görüşünü dile getirir.⁴⁷⁰ Humeyni, halka bozukluklardan nasıl kurtulabileceklerini açıklarken vasiyetinde, imamların yolundan gitmelerini öğütlemiştir. Onların her alanda izledikleri yöntemleri ciddi bir şekilde uygulamalarını istemiştir.⁴⁷¹ İslam, yılların geçmesiyle kanunları eskiyecek ve kullanılmayacak bir din değildir. İslam, kanunlarını kıst ve adalet ile yürütür. Zalim ve zorbaların güçlerini kırarak yetkinliğe sahiptir. İslam, akıl ve adaleti sayesinde özgürlüğü, istiklali, kendi kendine yetebilmeyi, yabancı etkisini ortadan kaldırmayı, köle düzenini, kötülükler için adil bir ceza sistemini sağlayan kanunlara sahiptir. Hiçbir ilahi din, yenilik ve icatlar karşısında olmamıştır.⁴⁷²

Humeyni, vasiyetinde din adamları ve gençlere seslenerek aralarının iyi olması gerektiğini belirtir. Sömürüye maruz kalan ülkeler, kendi benliklerine yabancılaştırılırlar. Emperyalistler, kendi değerlerini onlara dayatırlar. Kendi milletini üstün millet olarak kabul ettirmeyi arzularlar. Bu durum karşısında ise güç durumunda kalan devlet ve halkların teknolojiiden uzak durarak yeniliklerin icadından geri durduklarını savunur. Batı'dan alınan her verinin rağbet görmesini eleştiren Humeyni, çocuklara verilen isimlerin dahi kendi kültürlerine ait olmamasını doğru bulmaz.⁴⁷³ Humeyni, üniversitelerin Batı için ayrı bir öneme sahip olduğu vurgusunu yapar. Buralarda yetişen gençler, onların etkisi altında eğitilerek ileride belli mevkilere geldikleri zaman kolayca sömürgecilerin oyuncakları haline gelirler.⁴⁷⁴

Humeyni, İslam'ın toplumların ıslahı için tek ilaç olduğunu sadece İran milletine konuşmalarında ele almamıştır. Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'a yazdığı mektupta onu İslam'a davet etmiştir. İslam, bütün insanlığın refahını ve onların kurtuluşlarını sağlayacak güce sahiptir. Humeyni, Gorbaçov'a gerçek sıkıntılarının Allah'a samimi bir inançları olmamasından kaynaklandığını dile getirmiştir.⁴⁷⁵ Humeyni, başka bir konuşmasında, İslam'ın ihracı konusunda zulümlere karşı verilen savaş sayesinde kazanılan tecrübelerin aktarılacağını açıklamıştır. Bunun sonucu olarak, halklar hürriyetini kazanacak ve İslam'ın kanunlarının uygulanacaktır. Müslüman aydınlara sorumluluk veren Humeyni, onların hep beraber ilim ve bilince dayanarak vereceğı mücadelenin kapitalizm ve komünizme karşı

⁴⁷⁰ A. Yaman, a.g.e, s.125

⁴⁷¹ Humeyni, **İlahi**, s.34

⁴⁷² Humeyni, **İlahi**, ss.45-46

⁴⁷³ Humeyni, **İlahi**, ss. 59-61

⁴⁷⁴ Humeyni, **İlahi**, s.65

⁴⁷⁵ Humeyni, **Tevhide Davet**, y.y, İmam Humeyni Kültür Müessesesi, 1993, ss.10-13

olacağını savunmuştur.⁴⁷⁶ İslam'ın doğru tanıtılması sadece belli bir kesimin görevi değildir. Bu dine mensup herkes doğru tebliğ yoluyla İslam'ı olduğu şekliyle tanıtmakla yükümlüdür.⁴⁷⁷

Humeyni, ilim öğretilen yerlerdeki öğretim programı hakkında düzenlemeler yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. Müfredat, ahlak ve maneviyat konuları ile de ilgili olmalıdır. Buralarda öğrenim gören öğrenciler nefislerini ıslah etmek için çaba göstermelidirler. Sırtlandıkları ağır ve tehlike arz eden görevlerini yerine getirmek için savaşmalıdırlar. Âlimler ciddi bir sorumluluk sahibidirler. Yalnızca ilim değil ahlak ve manevi ıslahı da tahsis etmelidirler. Nefis terbiyeden uzaksa ilim yalnızca kara bir örtüden ibarettir. Bu konuda din adamları yanlış düşmek gibi bir lükse sahip değildirler. Onların hitap ettiği kesim çok geniş olduğundan dolayı yaptıkları yanlış tüm insanları etkileyebilecek niteliğe sahiptir. Böyle bir durumda tüm dini camia yanlış bir ithama maruz kalabilir. Âlimin edebi toplumun edebidir. Âlim yanlış düşerse âlemde yanlış düşer. Toplum eğer kendilerini uyaran âlime sahipse imana da sahip olma şansı vardır. Diğer yandan kendi işlerinin peşinde koşan âlimlerin olduğu toplumda ise halk, dolandırıcılık ve fesatla yüz yüze kalır. Bu evrede bütün ilimler için bir öğretmen, üstadın gerekliliği ortaya çıkar. Peygamberler toplumun ıslahı için gönderilmişlerdir. Halkın âlimden beklediği İslam'ın ahlakıyla ahlaklanmalarıdır. Lüks ve zevklerden arınmış bir vaziyette Allah'ın rızası için çabalamanızdır. Ulema ve dini ilimle eğitim görenler en baştaki sorumlulardır. Diğer Müslümanlar ise onlardan sonra gelir.

478

İslam'ın tesisindeki temel taş olan adalet herkes için işlemelidir. Hak olan kişinin kendisi için zarar dahi verecek olsa yine de adil davranılması gerekir. Kişi eğitimi alırken terbiyesini alamazsa gereksiz yabancı ottan fazlasını olamaz. Âlem, bireyin eğitilmesi üzerine inşa edilir. İnsan ise tüm âlemin temelini oluşturur. Terbiye, insanı doğru yolda kılmak için vardır. Peygamberler de bu ruhani sofrayı bütün insanlık için açık tutarlar. Alınan terbiyenin sonu kişiyi Hakk'a kavuşturur. Toplumun düzelmesi için önce yukarıdakilerin, idarecilerin kendilerini düzeltmesi gerekir. Üstün ıslahı sağlanmadan alt tabakanın ıslahı sağlanamaz.⁴⁷⁹ Humeyni “nefisteki kötülükler ve ruhsal bozuklukların değişiminin mümkün olmadığını

⁴⁷⁶ Humeyni, **İslam İnkılabının İhracı**, s.59

⁴⁷⁷ Humeyni, **İslam İnkılabının İhracı**, s.81

⁴⁷⁸ Humeyni, “Cihadı Ekber”, (Çevrimiçi) <https://www.islamkutuphanesi.com/turkcekitap/online/cihad-i-ekber/index.htm> , erişim tarihi 24.08.2020

⁴⁷⁹ Humeyni, “Nefis Tezkiyesi”, (Çevrimiçi) <http://www.islamidavet.com/kutuphane/wp-content/uploads/2015/05/%C4%B0mam-Humeyni-Nefis-Teskiyesi.pdf> , erişim tarihi 24.08.2020

düşünme”⁴⁸⁰ derken kişinin yaşadığı müddetçe nefsinı arındırabileceğini, sadece bunun için çabalaması gerektiğini dile getirmiştir.

Humeyni’nin konuşmalarında ve eserlerinde genel olarak ele aldığı kavramlar Müslümanların bir nevi uyanışını sağlamak adına üzerinde durduğu meseleleri kapsamaktadır. Temelde İslam’ın toplumda unutturulmaya ve yanlış yansıtılmaya çalışılmasını eleştirmiştir. Bu minvalde âlime, ulemaya, hükümet görevlilerine, genelde ise öğrencilere, işçilere ve toplumun her kesiminde insana seslenerek onları gerçeği görmeye ve İslam’ı tanımaya davet etmiştir. Böylece ezildikleri ve haklarının yenildiği her konuda hak ettikleri değere kavuşacaklarını savunur. İslam; Peygamberin ve imamların ışığında tanınır. Kanun dini olmasından ötürü tam bir adalet dinidir. Fakih, peygamberliğin bittiği dönemde insanlığın ihtiyacı olan yönetim sistemini tesis edecek merciidir. Kendini sadece ibadet değil, hem dini hem ilmi eğitime adanmış kişi doğru yolda olmak için adım atar. Sahte zühtten kurtulunca eylem gelir. Bu durum cihat yani kıyamdır. Cihat, adaletin sağlanmasındaki önemli bir etkidir. Kişinin istikamet üzere olması da sonunda tevhidi getirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ VE HUMEYİNİ SÖYLEMLERİNİN MUKAYESELİ ANALİZİ VE BASINDAKİ YANSIMALAR

İkinci bölümde yer alan Ali Şeriatî ve Humeyni’nin söylemlerinde bazı benzerlikler ve farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Burada ise bu benzerlik ve farklılıkların analizi yapılacaktır.

3.1. Söylem Benzerlikleri ve Farklılıkları

Ali Şeriatî ve Humeyni, çocukluk dönemleri farklı olsa dahi temelde aynı şartlara sahip bir İran toplumunda yetiştiklerinden, söylemlerinde ve savundukları konularda benzer düşüncelere sahip olmuşlardır. Görülen bazı farklılıkların temel sebeplerini ise Şeriatî’nin akademisyen ve sosyolog kimliğinden kaynaklı, Humeyni’nin ise dini bir çerçevede yetişmiş ve sonraki süreçte büründüğü siyasi kimliğinden ileri geldiğini söyleyebiliriz. Bir diğer

⁴⁸⁰ M. Rıza Remzi Avhadi, *İmam Humeyni’den İrfani Öğütler*, Çev. Yusuf Töre, İstanbul, Kevser Yayınları, 2018, s.46

farklılık ise ikinci bölümde başlık olarak ele alınan kavramların içeriklerinin farklı konu başlıklarına dâhil edilerek açıklanmış olmasıdır. Bu durum, bu bölümde ele alınan söylemler içerisinde açıklığa kavuşacaktır.

3.1.1. İslam, Ümmet ve Tevhit Kavramları

Şeriatî, yaşadığı dönemde İran'da kabul edilen ve benimsenen İslam dininin yaşayış tarzını eleştirmiş ve bunu düzeltmek adına gerçek İslam'ın ne olduğunu topluma tanıtmaya gitmiştir. Bu çerçevede daha çok iletişimde olduğu kesim öğretmen olmasından kaynaklı üniversite öğrencileri olmuştur. İslam dini ve Şia mezhebi, Şeriatî için asıl doğru yol olarak kabul edilmiştir. Kendi gerçek benliklerinden ve ait oldukları değerlerden uzaklaşan İran toplumunu, özüyle bağdaştıracak olan etmen İslam olarak tanımlanmıştır. Öze Dönüş⁴⁸¹ kitabında inandığı İslami değerlerin içeriğini açıklarken İslam'ın yenilenen yüzüne dikkat çeker. Aslında Şeriatî İslam'ın özüne dönüşmesi gerektiğini savunurken küçük ölçekte İran'ın, tüm dünyada ise Müslümanların birliğine vurgu yapmıştır çünkü İslam, barındırdığı değerler sayesinde tüm Müslümanlar için aynı fikirlere ve imkânlarla sahiptir.

İslam, Şeriatî için bir hakikatten ibarettir. Bu hakikat, insanlığa birliği ve ideal toplum olan ümmeti vaat etmektedir. Ümmet kavramına derin manalar yükleyen Şeriatî, insanı toplumun ilerlemesinde en ön sırada ele alır. İnsanın kendini geliştirmesi, ikinci bölümde ele alınan zindanlardan kurtularak özgürlüğüne kavuşup İslam'ı tanıma yolunda adım atmasıyla ümmet bilincinin oluşması arasında önemli bir bağ vardır. Bireyin İslam'ı tanıması ümmetin ilerlemesi için ciddi bir öneme sahiptir. Bu bağlamda ümmeti oluşturan her bir birey kendi adına sorumluluk sahibi olur.⁴⁸² Hareketli ve belli bir amaca yönelik toplumda insanın durağan değil çalışan olması belirgin bir özelliktir. Kişiye bu hareketliliği ve çabalama azmini veren değer ise tevhit inancıdır.

Şeriatî, tevhit inancının altına, Allah'ın birliğini ve birlikten ötürü dünyada yaşayan herkesin sınıfsal eşitsizliklerden ve ezilen tarafta bulunmaktan azade yaşayabilmeyi koymuştur. Allah'ın birliğinin yansıması olan dünyada eşit şartlar ve imkânlar altında yaşayabilme durumu, İslam ve tevhit inancından ileri gelmektedir. Ümmet bilincine erişenler, tevhit inancına sahip olacaklarından doğal olarak hem İslam'ın birliğinden hem tevhit inancının getirdiği mücadele azminden hem de eşitlikten faydalanabileceklerdir. Tüm bunların karşısında İslam'ın gerçek yüzünü gizleyenler ve onu bambaşka bir çehrede

⁴⁸¹ A. Şeriatî, **Öze**, s.265

⁴⁸² A. Şeriatî, **Dine**, s.111

yaşayanlar İran toplumunu yanlışlar silsilesi içerisinde bırakmışlardır. Şeriatî bu durumdan mesul olarak hem din adamlarını, hem eskiden beri süregelen devlet geleneklerini sürdüren yöneticileri ve daha özelde ise İslam'ı araştırmayan ve sorgulamayan herkesi görür.

İki zıddın toplamı olan insan, medeniyet ve modernlik arasındaki farkı anlarsa sömürgeci yapıların karşısında durarak ilerlemesini sağlayabilir.⁴⁸³ Bu açıdan bakıldığında tevhit, Şeriatî için sadece dini bir terim olmaktan ziyade insanın haksızlıklara karşı durmasını sağlayan kalkış noktasıdır. Tevhidin ve ümmet bilincinin sahip olduğu değeri ortaya koymaya çalışan Şeriatî, İslam mezhepleri arasındaki ikiliklere de dikkat çeker. Bu açıdan düşmanlara karşı birlik olabilmek gerektiğini savunur.⁴⁸⁴ Şii ve Sünni toplumların kendi aralarında birlik olmayı ve ümmet bilincini oluşturmaları gerektiğini açıklar.

Diğer yandan Humeyni, ele aldığı konularda ve savunduğu düşünce tarzında temel olarak Şeriatî gibi İslam'ın özünü anlamayı ve insanlara da bu özü tanıtmayı amaçlamıştır. Keza o da çocukluk ve gençlik yıllarını, İran'ın hem siyasi hem ekonomik hem de dini açıdan çalkantılı döneminde geçirmiştir. Bu dönemin Humeyni üzerindeki etkisi hem onun İran toplumuna İslam'ı açıklama hem de yanlışları gösterme yolunda adım atması olarak kendisini göstermiştir. Humeyni için halk, İslam'ı bilmemektedir.⁴⁸⁵ Humeyni için İran'da İslam'ın özünden uzaklaşan insanlar asıl benlik ve inançlarından da uzaklaşmış olurlar. Şeriatî'nin modernleşme ile medeniyeti karıştıranların örneğini vermesi gibi Humeyni de, Batı'nın sadece maddi ve somut ilerlemelerine katan İran toplumunun yoldan saptığını savunmuştur.⁴⁸⁶

Sömürgeci güçlerin etkisinde kalan toplumların, kendi benliklerinden uzaklaştırıldığını savunan Humeyni'nin, İslam'ı yanlışlar içerisinde olan toplumların kurtuluşu olarak görmesi Şeriatî ile ortak noktada buluştukları bir noktadır. Humeyni'nin insana verdiği değer ve onu toplumun temelini oluşturan unsur olarak ele alması ise Şeriatî ile paylaştıkları bir diğer ortak görüştür. Humeyni de Şeriatî gibi insanın tekâmül sürecinin aşamalarından bahseder. Bu aşamalar onu mükemmel insan yapacak süreci kapsamaktadır. Şeriatî'nin dört zindanı varken Humeyni'nin açıkladığı kâmil insan olma yolunda atılan adımların da dört aşaması vardır.⁴⁸⁷ İkisinin açıklamalarında görülen bariz farklılık ise aşamaları açıklarken ki anlatım tarzıdır. Humeyni, din adamı olmasının getirisi olarak konuyu daha derin ve ayrıntılı ele alırken Şeriatî

⁴⁸³ A. Şeriatî, *Dinler I*, s.197

⁴⁸⁴ A. Şeriatî, *Ali*, s.167

⁴⁸⁵ Humeyni, *İslamda*, ss.40-41

⁴⁸⁶ Humeyni, *İslamda*, s.49

⁴⁸⁷ M. Urzegani, *İnsan-ı Kamil*, s. 133

toplumun ve sıradan insanın daha kolay anlayabileceği bir dil kullanmıştır. Ancak odaklanılması gereken konu şudur ki; her ikisi de toplumun gelişiminde insanı ve onun manevi ilerleyişini temel almışlardır.

Bir diğer belirgin ortak düşünce tarzı ise ilahi ve şeytani olmak üzere iki zıt özelliklere sahip insanın görevlerini yerine getirirken ilk düşünmesi gerekenin sonuçtan ziyade gösterilen çaba olması gerektiğidir. Hem Humeyni için⁴⁸⁸ hem de Şeriatî için⁴⁸⁹ insan, harekete sahip olmalıdır. İnsan, sahip olduğu bu hareket özelliği sayesinde en alt seviyeden de başlasa insan-ı kâmil olma yolunda ya da zindanları aşma yolunda ilerleyebilir. Şeriatî'nin önceki rejimlere olan eleştirisi gibi Humeyni de önceki hükümetin halkı doğru yoldan ayırabilmesinin sebebini dinden uzaklaşma olarak kabul etmiştir. Nasıl ki Şeriatî, İran'ı ve İran halkını doğruya iletmek için insanların İslam'ı tanınması gerektiğini savunmuştur aynı oranda Humeyni de bireyin ülkesi adına yararlı işler yapabilmesi için manevi ve maddi arınmasını sağlaması gerektiğini öne sürmüştür.

Her iki kişilikte tevhit kavramı üzerinde önemle durmuştur fakat kavrama yaklaşımlarında az da olsa farklılıklar mevcuttur. Tevhit, Şeriatî için hem Allah'ın birliği hem de O'nun birliğinin göstergesi olarak dünya hayatındaki insanların yaşam alanındaki eşit hayat koşullarına sahip olmayı temsil eder.⁴⁹⁰ Aynı zamanda bu kavram dolaylı olarak hareket ve çaba gösteren Müslüman toplumunu ifade eden ümmet kavramının da birleştiriciliğine tekabül eder. Humeyni'yi ele alacak olursak, Şeriatî'nin tevhide yüklediği bu anlamları Humeyni'de adalet kavramı altında bulabiliriz. Her iki karakter de tevhide Allah'ın birliği ve aynı oranda ümmet olma bilincini yüklese de klasik olarak eşitsizliklerin karşısında olma⁴⁹¹ durumunu Humeyni'nin söylemlerinde adalet başlığı altında işleyebiliriz.

3.1.2. İmam ve İmamet Meselelerine Bakış Açıları

Şia mezhebinin temel prensiplerinden olan imam ve imamet konuları hem Şeriatî hem de Humeyni tarafından bir hayli ele alınmıştır. İki karakter de temelde imamın ve imamet düzeninin önemi ve gerekliliği bakımından hemfikir olmuştur. Bu konuya dayanak olarak Hz. Muhammed'in sözlerini, Kur'an'ın ayetlerini ve Şia'da temel alınan imamların sözlerini göstermişlerdir.

⁴⁸⁸ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, s.44

⁴⁸⁹ A. Şeriatî, **Şia**, s.41

⁴⁹⁰ A. Şeriatî, **Âdemin**, s.297

⁴⁹¹ Humeyni, **İslamda**, ss.90-91

Şeriatî, İmamiye mezhebi esaslarını açıklarken imamın gaip olduğu dönemde sahip olduğu değerleri ortaya koyar. Bu değerler insana baskıcı rejimlere karşı devrim fikrini aşılır. Adaletin savaşıarak kazanılabileceği de Şeriatî'ye göre Şia inancında olan temel fikirlerdendir. Şeriatî, hilafetin karşısına imamet düzenini yerleştirmiştir.⁴⁹² İslam Peygamberi, kendisinden sonra Hz. Ali'yi tavsiye ettiğinde bunun adı vesayet olmuştur. Buradaki tavsiyeden halka uyup uymaması konusunda bir seçim şansının olduğu fikri oluşmamalıdır. Aksine toplum, kendisine gösterilen imama uymakla yükümlüdür.⁴⁹³ Burada bahsedilen imamet düzeni on ikinci imamdan sonra kesildiği için bir sürekliliğe sahip değildir.⁴⁹⁴ Son imam da gittikten sonra gaybet döneminde, halka liderlik edecek ve imamın görevini üstlenecek kişiyi belirlemek gerekmektedir. Bu görev artık halka geçtiğinden halk, o dönemdeki en uygun, bilge, temiz ve bu göreve yakışır birisini belirlemekle yükümlüdür.⁴⁹⁵ Şeriatî ve Humeyni'nin devreye girdiği ve fikirlerini sunduğu asıl belirleyiciliğe sahip oldukları yerler bu dönemi kapsar. Çünkü imamlardan sonra köklerinden uzaklaşan İranlılar ve diğer İslam ülkeleri hem Şeriatî'nin hem de Humeyni'nin ilgi alanı olmuştur.

Humeyni⁴⁹⁶ ve Şeriatî'nin⁴⁹⁷ ortak bir eleştirisi de İslam Peygamberinden sonra Hz. Ali yerine Hz. Osman'ın geçirilmesidir. Şeriatî bu durumu veraset olarak adlandırır. İki de saltanat tarzı yönetim sistemine karşı olmuşlardır. Babadan oğula geçen bir liderlik tarzını benimsememişlerdir.⁴⁹⁸ Şeriatî'nin Şia inancına göre tarih için yaptığı Hz. Âdem ile başlayıp, ezilen toplumların son devrimiyle biteceği açıklaması akıllara İran tarihinin 1979 İran İslam Devrimi ile nihayete mi erdiği sorularını getirebilir. Ancak burada bazı unsurları göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Şeriatî eğer yaşasaydı İran İslam Devrimi'nden sonra ülkenin durumunun idealize edilen seviyeye gelip gelmediğini analiz ederdi diyebiliriz. Keza Şeriatî'nin tarih yorumlamasına göre toplumun eksikliklerinden kaynaklanan bir memnuniyetsizliğin başkaldırısı olarak devrim gerçekleşmektedir. Yani devrim sonrasında insanların tüm eksiklik ve eleştirdikleri noktaların giderilmiş olması lazımdır. Fakat günümüz İran'ına baktığımızda bu durumun hiçte devrimden önce bahsedilen idealler dünyasına uyduğunu söyleyememekteyiz. Bu mesele bölümün üçüncü başlığında güncel verilerle daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

⁴⁹² A. Şeriatî, **Ali Şiası**, s.14

⁴⁹³ A. Şeriatî, **Ali Şiası**, s.202

⁴⁹⁴ A. Şeriatî, **Dinler II**, s.50

⁴⁹⁵ A. Şeriatî, **Ali Şiası**, ss.212-213

⁴⁹⁶ Humeyni, **İslamda**, s.66

⁴⁹⁷ A. Şeriatî, **Âdemin**, ss.159-160

⁴⁹⁸ Humeyni, **Aşura**, s.30

Günümüz yönetim sistemleri içerisinde imamet düzenine göre, gaybet döneminde imamın yerine gelecek kişinin seçilmesi ve seçildikten sonra sorumluluğunun içerikleri belirgin farklılık arz etmektedir. Bu kişi, halk tarafından seçildikten sonra kendisini seçen halk yerine imama karşı sorumluluk sahibidir.⁴⁹⁹ En belirgin özellik ise seçmenlerin ihtiyaçlarının baz alınmamasıdır. İmamdan edinilen bilgilere göre halkın eğitilmesi durumu mevcuttur. Belki de bu durumdan kaynaklıdır ki şuan da İran’da halkın bir kısmı bu sistemden memnun değildir. Bu memnuniyetsizlik zamanla kendisini daha da belirginleştirmiştir. Günümüz şartlarında kulağa alışılmadık gelen bir diğer mesele de imamın yerine gelecek kişinin seçilmesinde halkın her kesiminden insanların yer alamayışıdır. Dini alanda yetkin kişilerde seçme hakkı vardır. Hem Şeriatî hem de Humeyni’ye göre, seçilecek olan imam, halkın tümü tarafından belirlenmez, onun yerine işi bilen kişiler aracılığıyla seçilir. Halk ise peygamber yolundan giden imama karşı sorumlu olur.⁵⁰⁰

Şeriatî’ ye göre imam, mükemmel insan olma özelliğine sahiptir⁵⁰¹ çünkü o, döneminin insanları arasında işine en uygun, en bilge ve en bilinçli olandır. Hem Humeyni’de hem Şeriatî’de mükemmel insana vurgu yapılması, Şeriatî’nin imamı tarifinde kullandığı özelliklere Humeyni’nin devrimle birlikte geldiği konuma uyuyor mu sorusunu gündeme getirebilir. Burada Humeyni’nin Velayet-i Fakih kavramıyla kendi dini camiasında yükselişi ve toplumda sahip olduğu yer düşünüldüğünde ve devrimi gerçekleştiren kişi olarak, bu kavrama belli bir kesim için uyduğu söylenebilir. Diğer yandan Humeyni’nin rehber görevini üstlenmesi ve zamanla kendisine yapılan eleştiriler mükemmel insan tanımına uymamaktadır. Bu eleştirilerin dâhilinde muhalefetin haksız yere yargılanması ve kadın haklarının göz ardı edilmesi gibi konular vardır. Bu meseleler de üçüncü başlıkta açıklanacaktır. Ancak hem Şeriatî hem de Humeyni imamı tarif ederlerken on iki imama dayanarak özellikleri söylerler. Bu özellikler arasında güvenilir, koruyan, adil ve işinin ehli olması gibi faktörler ön plana çıkar.

Şeriatî, imamın ve imamet inancının değerini kaybettiğini ve imamlara verilen değer in yanlış noktaya geldiğini savunur. Özellikle vurguladığı nokta ise imamların tapılacak kişiler olmadığıdır.⁵⁰² Şeriatî, döneminin insanının imamete olan ihtiyacını tanımlarken yozlaşan değerleri, insan odaklı olmaktansa makineleşmenin değer görmesi ve insanın özünü kaybetmesi durumlarını öne sürer. Tam bu noktada Şeriatî, İran İslam Devrimi’ni görece

⁴⁹⁹ A. Şeriatî, **Âdemin**, ss.239-241

⁵⁰⁰ S. Taflıoğlu, a.g.e, s.49

⁵⁰¹ A. Şeriatî, **Dinler I**, s.129

⁵⁰² A. Şeriatî, **Şia**, s.46

kadar yaşayamasa dahi Humeyni'nin eleştirilerinde ve yaptığı konuşmalarda İran'ın durumunu ele alırken tam da bu sebepleri öne sürdüğü görülmektedir. Aslında Şeriatî'nin düşünceleri ve Humeyni'nin fikirleri bu konuda örtüşürken sonunda İran devrimiyle öne çıkan kişilik Humeyni olmuştur. Sonuç olarak imamın yerine gelen rehber niteliğindeki kişi Humeyni karakteriyle ortaya çıkmıştır. Humeyni'nin imamlara ve onların değerine bakış açısında ise Şeriatî ile benzerlik vardır. İkisi de imam ve imamet düzenini olmazsa olmaz görürler.⁵⁰³ Diğer mesele ise Humeyni'nin Şeriatî gibi imamları tapınılacak bir birey olarak kabul etmemesidir. Bu ifadeyi Humeyni'nin Mehdi'ye dair yaptığı açıklamadan anlayabiliriz. İkinci bölümde de geçen ve yaptığı bir konuşmada gelmesi beklenen Mehdi'nin, geldiği zaman yalnızca İslam Peygamberine itaatkâr bir kişiden öteye geçmeyeceğini vurgulamıştır. Aslında Humeyni bu konuşmasıyla imamın yalnızca Allah'ın yolunda giden ve Kur'an ile peygambere bağlı olan bir karakterden başkası olmadığını açıklamak istemiştir.

Humeyni'nin imamet meselesinde halka düşen görevde aynı Şeriatî de olduğu gibi imamın yolunu takip etmekten geçer. İmamet olmazsa olmazdır çünkü insanlar üzerinde siyasi yönetim hakkı kazanmak için İslam'a uygun yaşanmalıdır. Şeriatî için de imamet olması gereken bir yol ve düzendir. Humeyni için de aynı durum geçerlidir. Humeyni imametın önemine dikkat çekmek için peygamberlikten sonra da bu düzenin sürmesi gerektiğine inanmıştır.⁵⁰⁴ Şeriatî, gaybet döneminde rehberliğin devam etmesi gerektiğini savunurken Humeyni de aynı şekilde Allah'ın emirlerinin her daim geçerli olduğunu, halkın haksızlıklar karşısında başkaldırabilmesi için imamet düzenine her zaman sahip olması gerektiğini savunmuştur.⁵⁰⁵ Şeriatî'nin gözünde, devrimci düzene olan inancı simgeleyen imamet⁵⁰⁶, Humeyni için de İslami değerlerin yerleştirilmesiyle haksızlıkların ve zalim düzenlerin yok edilmesi anlamına gelir.

3.1.3. Adalet, Cihat ve Züht Konusundaki Görüşleri

Adalet, cihat ve züht kavramları hem Humeyni hem de Şeriatî için önde gelen bahis konularından olmuştur. İkisi de temelde bu kavramlara aynı anlamları yüklemişlerdir. İmamın adil düzen kuracağı ve böylece zalimlerin gücünü yitireceği inancına sahiplerdir. Tabi ki bunun için toplumun önce gerçek İslam ile tanışıp doğruyu bulmasıyla ümmet bilincine erişip

⁵⁰³ A. Şeriatî, **Muhtelif I**, s.203

⁵⁰⁴ Humeyni, **İslamda**, s.59

⁵⁰⁵ Humeyni, **İslamda**, s.68

⁵⁰⁶ A. Şeriatî, **Ali Şiası**, ss.202-203

devrim fikrini benimsemesi gerekmektedir. Bu aşamada devreye züht kavramının gerçekte neyi anlattığı ve böylece de cihada doğru giden yol ortaya çıkmaktadır.

Humeyni, sahte zühdü açıklarken en belirgin eleştirisini din âlimlerine, mollalara yapar. Vasiyetinde dahi ele aldığı bu konuyla alakalı olarak din adamlarının sadece din ile ilgilenmelerinden ötürü toplumun birleşip kıyam edememesinden yakınıdır.⁵⁰⁷ Din adamlarını bu düşünceye düşürenlerin ise yabancı güçler olduğunu savunur. Aynı fikirler Şeriati de mevcuttur. O da hem âlimleri hem de Müslümanları, kendilerini fazla zühde kaptırarak durağanlığa maruz bıraktıkları için eleştirir. Şeriati, İslam ve Sınıfsal Yapı adlı eserinde bu konuyla ilgili olarak Müslümanların kendilerini dünya işlerine fazlaca verdiğini ve bu sebeple de kendi üzerlerinde Müslüman olmayanların etkisinin olduğunu açıklar.⁵⁰⁸ Bu durumu eleştirir. Burada tam da Humeyni ile aynı görüşte olurlar. Humeyni de bu konu hakkında sömürgecilerin Müslümanlar eğer sadece dinleriyle ilgilenir dünya işlerine karışmazlarsa korkulacak bir topluluk olmaktan uzak olacakları fikrini eleştirir.⁵⁰⁹ Bu düşünce mollalara sirayet ettirilerek Müslümanlar içine kapanık ve harekettten uzak bir yaşam sürerler.

Diğer yandan Humeyni⁵¹⁰ ve Şeriati⁵¹¹, zühdün gerçek kavramını anlatmak için Kerbela meselesini kullanmışlardır. Humeyni, İmam Hüseyin'in başkaldırmasını, Şeriati ise Zeynep'in Kerbela olayından sonra kendini yas tutmakla sınırlamadığını aksine direniş gösterdiğini açıklar. Burada ikisinin de dinleyici ve okuyucularına vermeye çalıştıkları mesaj kendi zamanlarındaki İran toplumunun gerçekleri görmeleri ve haksızlıklar karşısında hayır diyebilmelerini sağlamaktır. Züht anlaşıldıktan sonra cihat ortaya çıkar. Humeyni, cihatta toplumu ayağa kaldıracı güçlerin mustazaflar yani ezilenler olduğu söyler. Onlar Allah'ın mülkü olan yeryüzünün varisleridir. Sömürgeciler karşısında durması gereken ve ayaklanmaya hakkı olanlar ezilenlerdir.⁵¹² Zaten dünya tağut rejimleriyle ezilenler arasındaki mücadeleye sahne olmaktadır. Ezenler Humeyni söylemiyle müstekbir olarak karşımıza çıkar. Diğer taraftan Humeyni'nin ezen ve ezilenden oluşan dünya açıklaması, Şeriati de kendisini Habil ve Kabil düzeni olarak gösterir. İkisi de dünyadaki baskın rejimler ile bu yönetimlerin ve sistemlerin altında ezilen halkı tarif etmek istemişlerdir. Habil, Şeriati'nin anlatımında tekelleşmenin olmadığı, temelde doğa üzerine kurulu bir sistemken, Kabil düzeni ise Allah'ın herkes için yarattığı nimetler üzerinde tekelleşme yapan sömürücü güçleri temsil etmiştir.

⁵⁰⁷ Humeyni, **İlahi**, s.39

⁵⁰⁸ A. Şeriati, **İslam**, s.31

⁵⁰⁹ Humeyni, **İslamda**, s.53

⁵¹⁰ Humeyni, **Aşura**, s.12

⁵¹¹ A. Şeriati, **Dine**, ss.167-168

⁵¹² Humeyni, **Mustaz'af**, s.125

Sonuçta dünya, bu iki taraf arasında verilen mücadeleye sahne olur. Kabilin yönünü temsil edenler egemenler yani Humeyni'ye göre ezenlerdir, Habil'in yanında olanlar ise mahkûmlar yani ezilenlerdir. Humeyni ilk etapta 'mustazaf' kelimesini daha çok Kur'an'daki 'uysal' ya da 'zayıf' grupları tasvir etmek için kullanırken, Şeriati 1960'larda Yeryüzünün Lanetlileri isimli kitabı Farsçaya Mustazafin-i Zemin ismiyle çevirmiştir. Bu olaydan sonra Humeyni için kelimenin kazandığı anlam müstekbirler tarafından ezilen öfkeli kalabalıklara dönüşmüştür.⁵¹³ Sadece bu durum dahi Şeriati'nin söylemlerinin Humeyni'yi etkileyebildiğini göstermektedir.

Her iki karakter de adaletin sağlanabilmesi için insanların haklarını araması, gerektiğinde yönetimlere başkaldırması gerektiğini savunurlar. Bu sebepler adalet ve cihat ya da Humeyni'nin de söylemiyle 'kıyam' arasında doğrudan bir ilişki oluşturur. Humeyni için yeniliklerin sağlanmasında cihadın yeri o kadar önemlidir⁵¹⁴ ki şartlar gerektirirse insan kendisini de feda edebilir. Şeriati de Humeyni de cihat söylemlerinde kendisine dayanak olarak Kur'an, Hz. Muhammed'in eylem ve söylemleri ile Hz. Ali'nin yolunu seçmişlerdir. İkisi de bu kaynaklardan örnekler vererek cihadın önemini açıklamak istemişlerdir. Özellikle Şeriati'nin Muaviye karşısındaki Ebu Zer örneklendirmesi ve Allah'ın tüm insanlar için yarattığı ürünlerin, nimetlerin sadece belli bir kesim için gitmemesi adına çıkış yaptırmayı adalet için savaşmanın bir prototipi olarak karşımıza çıkar.⁵¹⁵ Humeyni de aynı şekilde dünyanın Allah'ın malı olduğunu(mustazaf müstekbir) ve bu sebeple tüm insanların bu mülkün varisi olduğunu savunur. Diğer yandan Humeyni de Şeriati gibi Kur'an'ın cihat boyutunu ele alarak vasiyetnamesinde insanlara hem ellerinde Kur'an ile hem de silah ile savaşmalarını söyler.⁵¹⁶ Kur'an, sadece tören ve mezarlıklarda okunacak bir kitap değildir. Adalet için cihat meselesi her iki kişi için de aynı oranda öneme sahip iken devrimden sonra İran'da Devrim Muhafızları'nın gücünün fazlaca artması ve maddi kazanç açısından devlete yüklenebilecek seviyeye gelmesi hem Humeyni'nin hem de Ali Şeriati'nin idealize ettiği İslam ülkesi ve yönetimi tanımlarına uymamaktadır. Şeriati, bu durumu göremese dahi Humeyni'nin devrimden sonraki on yıl içerisinde muhafız ordusunu bu derece güçlendirmesi daha sonraki yıllarda onların bir hayli elinin güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Bu durumun olumsuz yanları ilgili bölümün üçüncü başlığında ele alınacaktır.

⁵¹³ E. Abrahamian, **Humeynizm**, s.51

⁵¹⁴ Humeyni, **Masumların Çehresi**, s.51

⁵¹⁵ A. Şeriati, **Ebu**, s.126

⁵¹⁶ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, s. 58

Adalet ise İslamiyet ve Şia'nın temel taşlarından birisi olarak hem Humeyni hem de Şeriatî'nin açıklamalarında yerini almaktadır. Humeyni için adaletin sağlanmasında İslamiyet, Hz. Muhammed ve imamların tanınması büyük öneme sahiptir. Humeyni adalet örneği olarak Hz. Ali'nin faaliyetlerini gösterir. Fakat bu durum onun ilerleyen yıllarda eleştiriler almasındaki sebeplerden bir tanesini de olabilir çünkü Humeyni gerçek adaletin dış ilişkiler ve halk ile olan ilişkilerde iyi ve ılımlı olmak olduğunu savunur.⁵¹⁷ Aynı zamanda kamu gelirlerinin de halka pay edilirken Hz. Ali gibi adil olunması gerektiğini öne sürer. Konu buraya geldiği zaman devrim muhafızları meselesi ya da İran'da çıkan yolsuzluk meseleleri aslında devrim gerçekleşse dahi devrim öncesi sarf edilen sözlerin icraata geçirilemediğinin göstergesidir. Diğer yandan Şeriatî de adaleti açıklarken Humeyni gibi Hz. Ali'nin insanlar arasındaki gelir dağılımında adil davrandığını ve eşitlik sağladığını dile getirir.⁵¹⁸ Şeriatî de Humeyni gibi dünyayı kapitalistler, emperyalistler ve sömürgeciler kısılcığında ezilen kesimin savaşına sahne olan bir yer olarak tasvir eder. Şeriatî, mustazaf ve müstekbir terimlerini hem Habil ve Kabil hem de istikbar ve istiz'af kavramlarıyla tanımlamıştır.⁵¹⁹ Burada anlaşılması gereken şudur ki her iki kişi de Şia inancının özünde olan ezilmişlik ve başkaldırma içgüdünün çıkış noktasını belirtmek ve toplumu hakkını aramaya yöneltmek için hedef belirlemek istemişlerdir. Bu kavramlarda da hedefler açıkça müstekbirler ve 'Kabilci' düzende yaşayan egemenlerdir. Bu gibi söylemlerle İran İslam Devrimi'nin tohumları atılmıştır. Öğrenciler ya da halkın çeşitli kesimlerinden insanlar adalet ya da ezilmişlik duygularını bu gibi cümlelerle telafi edecekleri düşüncesiyle devrimin arkasında durarak Şah rejimini indirmişlerdir. Sonraki kırk yıllık süreçte İran'ın durumunu analiz etmek bu vaatlerin sağlanıp sağlanmadığını anlamak için zaruridir.

Humeyni'nin adalet tanımının kökeninde yatan meselenin aslında İslam'a uygunluk kıstası olması⁵²⁰, ona karşı yapılan bazı eleştirel yorumlarda göz ardı edilmiş olabilir. Belki de burada eleştiri yaparken şuna dikkat etmek gerekir ki 'eğer bir eylem Kur'an'a göre değilse o durum İslam'a uygun hale getirilmelidir' fikrini taşıyan bir kişi konu edilmektedir. Bu sebeple Humeyni'nin devrimden sonra ülkede dini açıdan sert yaptırımlara gitmesi onun hareketlerinin aslında devrimden önce söylediklerinden çokta farklı bir şeyi eyleme geçirmediğini gösterir. Bu açıklamanın yapılması, Humeyni'nin yaptığı ya da savunduğu herhangi bir şeyi desteklemek ya da karşı çıkmak için değil sadece anlamlandırmak adına

⁵¹⁷ Humeyni, **İslamda**, ss.90-91

⁵¹⁸ A. Şeriatî, **Ali**, s.100

⁵¹⁹ A. Şeriatî, **Kendini**, s.123

⁵²⁰ Humeyni, **İslamda**, s.117

ortaya bir fikir koymaktan ibarettir. Ancak her ne olursa olsun, Humeyni kendi söylemleri içerisinde kaybolmuştur çünkü kendisi adaleti İslam'ın mihenk taşı gibi görüp, savunduğu yönetim tarzında herkesin kendi fikirlerini rahat bir ortamda söyleyebileceğini açıklarken devrimden çok kısa bir süre sonra dahi bu söylemlerin zıddının yaşandığına İran halkı şahitlik etmiştir. Elbette ki önceki bölümlerde de değinildiği gibi İran İslam Devrimi, İran'daki birçok farklı tabanın birleşmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak bu tabanlardan öne çıkan grup ise Humeyni'nin idealize ettiği söylemler sayesinde ulema olmuştur. Sonuç olarak da farklı tabanların içerisinde eriyen ve dönemin Şah rejimine muhalif olan zümre, devrimden sonra yine mevcuttur ve bu tabanın daha sonra Humeyni için de ciddi oranda muhaliflik ettiğini görmekteyiz.

Humeyni gibi Şeriatî de zalimle mücadele etmek için adaleti temel çıkış noktası kabul eder. Şia mezhebinde büyük öneme sahip Mehdi'nin beklenmesi inancında Şeriatî'nin dikkat çekmek istediği bir nokta vardır. O da Mehdi gelene kadar halkın sessiz kalmaması, hakkını araması ve adalet için çabalamaları gerektiğidir. İnsanlar bunu yapmadığı takdirde mevcut durumu savunur hale gelirler ve adalet için gerçek bir destekçi olamazlar.⁵²¹ Şeriatî'nin bu eleştirisine göre devrimden sonra günümüze kadar İran halkının yaşadıklarına bakarak hükümetlerin adalet için sessiz kaldıkları ya da statükonun devam ettiricileri olup olmadığı tartışma konusu olabilir. Burada Behrooz Moazami'nin kendi deyişiyle İran'ın bir 'teolojik güvenlik devletine büründüğünü söyleyebiliriz. Yazar, Humeyni'nin devrimi gerçekleştirmesiyle düzeni kurmak adı altında aldığı tedbirlerin din ve güvenlik ekseninde etrafında şekillendiğini dile getirmiştir. Humeyni'nin bu faaliyetlerinin arkasında ise İran-İrak savaşı ve bu savaş sebebiyle uluslararası müdahale çabaları, Humeyni'nin yaşı itibarıyla halefinin kim olacağı meselesi ve İranlı siyasi suçluların savaş bittikten sonra idam edilmesi idi.⁵²² Humeyni aslında vefat etmeden önce sistem kurmayı amaçlamıştı diyebiliriz. Sonuç olarak, İran da dini düzenin devamı ile birlikte güvenliğin sağlanmasını arzulayan eylemler bütünü oluştu. Fakat bu düzen zaman içerisinde kendisine etki alanını genişletme fırsatı verdi. En çok da Devrim Muhafızları'nın günümüzdeki yetki alanı bu durumu çok güzel yansıtır.

Sonuç olarak Humeyni ve Şeriatî'nin adalet, cihat ve züht kavramlarında tam anlamıyla örtüştüğü görülmektedir. Adalet, İslam ve Şia mezhebi için temel noktalardandır. Dünyada adil düzenin sağlanması için zühüdün gerçek manasının anlaşılmasının gerekliliği

⁵²¹ A. Şeriatî, *Âdemin*, ss.250-251

⁵²² B. Moazami, a.g.e, s.260-261

ikisi tarafından da açıkça dile getirilmiştir. Sonrasında ise adaletin tesisinde cihadın önemine değinmişlerdir.

3.1.4. Aydın ve Aydından Beklentilerinin İncelenmesi

Şeriatî ve Humeynî, halkı bilinçlendirme aşamasında ve İslam'ın gerçek yüzünün tanıtılması kapsamında halka öncü olacak kişilerden bahsederler. Bu grup Şeriatî de aydın kavramıyla daha çok önümüze çıkarken Humeynî de ise öncelikli olarak din âlimleri öne çıkar.

Humeynî, önceliği din âlimlerine veriyor olsa da İslam'a inanan herkesin dini tanıtmak ve tebliği doğru yapmakla görevli olduğunu savunur. Âlimleri ince bir ayrıntıyla uyarır. Bu ayrıntıya göre âlimler sadece maddi ilimlerle değil manevi ilimlerle de ıslahı sağlamayı amaçlamalıdır.⁵²³ Şeriatî için de bu durum geçerlidir. O, âlimlerin çıkış yolunu sadece fenni ilimlerde görmesini eleştirmiştir. Halkta manevi değerler ve ideoloji yoksa gelişimin olmayacağını savunmuştur.⁵²⁴ Âlim, Humeynî'nin gözünde yanlış yapmasının etkisi çok büyük olan bir karakterdir. Keza onun yanlışları çok büyük kalabalıkların yanlışları demektir. Şeriatî de Humeynî gibi tüm dünyada insanlığın çökmüş halini düzeltecek kişilerin aydınlar olduğunu söyler.⁵²⁵ İkisi arasındaki en belirgin özellik yabancı etkisinden dolayı oluşan olumsuz durumları düzeltmeleri gereken kişilerin aydınlar ve âlimler olarak bahsedilmesidir. Şeriatî, peygamber döneminde önde gelen kişilerin topluma yakın olduğunu, çalışan sınıftan olduğunu öne sürer. Humeynî de bu söylemin bir miktar farklılığını söyleyerek halkın lüksten ve zevk odaklı olmamasından bahsederek vurguyu aynı yere yapar.

Şeriatî, Doğulu bir aydının yaptığı yanlışın körü körüne Batıcılığı örnek alarak kendi özüne yabancılaşmasına sebep olmasıdır.⁵²⁶ Diğer yandan Humeynî bu durumu açıklarken kültürel eserlerde yabancı etkisini vurgulayarak aydın neslin bozulduğundan yakınır. Böylece de hem medrese öğrencileri hem de din adamları bundan olumsuz bir şekilde etkilenirler.⁵²⁷ Hatta Şeriatî'nin aydının batılılaşmasını eleştirirken kullandığı cümleler Humeynî'nin hem aydının sorumluluğu konusuna hem de Velayet-i Fakih kavramını ortaya attığı rehberlik konusuna benzerlik göstermektedir. Çünkü Şeriatî, aydının Avrupalı gibi davranmaya heveslendiği için din ile devlet işlerinin ayrılmasının uygun olduğu düşüncesini onlardan

⁵²³ Humeynî, "Cihadı Ekber", (Çevrimiçi) <https://www.islamkutuphanesi.com/turkcekitap/online/cihad-i-ekber/index.htm> , erişim tarihi 24.08.2020

⁵²⁴ A. Şeriatî, **Ali**, s.109

⁵²⁵ A. Şeriatî, **Öze**, s.132

⁵²⁶ A. Şeriatî, **Öze**, s.75

⁵²⁷ Humeynî, **İlahî**, s.65

aldığını söyler ve bunun İslamiyet'e uymadığını savunur. Bu durumun İslam toplumundan beklenmesiyle toplum da buna uyarsa o zaman en verimli özelliğinden mahrum kalacağını savunur.⁵²⁸ Bu konunun Humeyni'deki tesiri bu bölümün ikinci başlığında daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Sonuç olarak, Humeyni ve Şeriati, İran'da insanların İslamiyet'e bağlılık ve inançlarının ıslahı için İslam, Hz. Muhammed ve onun yolundan gidilmesini savunurlar. Bu aşamada ikisi de topluma öncülük edecek kişileri belirlemişlerdir. Bu kişiler karşımıza aydın, âlim, din adamı gibi kişiler olarak çıksa da aslında ikisi de toplumun ıslahı görevinde herkesin kendi gücüne göre sorumlu olduğunu savunmuştur.

3.1.5. Kadının Değerine Dair Tutumları

Kadın, Şeriati ve Humeyni söylemlerinde yer alan ve ortak fikirlerini paylaştıkları bir başka kavramdır. İkisi de İslam'ın kadına verdiği değeri net bir şekilde ortaya koymak istemiştir.

Humeyni kadınların İslam Peygamberi zamanında gördüğü hürmeti ön plana çıkartarak erkek ile aynı değeri gördüğünü savunur.⁵²⁹ Bu durum Şeriati'de de kendisini Kur'an anlatımıyla gösterir. Şeriati, Kur'an'da kadın ile erkeğin eşit ırk ve fitrata sahip olduğunu belirtir.⁵³⁰ Kadın, Humeyni'nin anlatımında güçlü bir karaktere bürünür. Özellikle İran İslam Devrimi'nde onların desteğinin büyüklüğüne dikkat çeker. Aynı zamanda çocuklar ile toplumun yetişmesinde ciddi bir yere sahiptirler.⁵³¹ Diğer yandan kadınlar konum olarak Şeriati söylemlerinde de güçlü bir kimliğe sahip olurlar. Onlar adeta toplumun kurtuluşunu sağlayan öğelerdir.

Kadın söylemlerinde ortak fikirlerden bir diğeri ikisinin de İran kadınının mevcut dönemde bir tüketim aracı olma, süs eşyası niteliği olarak görülmesi konularıdır.⁵³² Humeyni, Rıza Şah dönemindeki kadınların tüm iyi güçlerinden ayırt ettirilerek fuhuşa meylettirildiğini

⁵²⁸ A. Şeriati, **Kendini**, s.122

⁵²⁹ Humeyni, **Masumların Çehresi**, s.92

⁵³⁰ A. Şeriati, **Dinler I**, ss.302-303

⁵³¹ Humeyni, **1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, ss.185-186

⁵³² A. Şeriati, **Öze**, ss.62-63

eleştirmiştir.⁵³³ Şeriatî de buna benzer olarak İranlı kadının önüne örnek olarak Avrupalı kadınların konulduğunu söyler. Bu kadınları da ‘bar kadını’ olarak tasvir eder.⁵³⁴

Nasıl ki Humeyni’nin tabiriyle devrimde yumruklarını sıkkan kadınlar varsa Şeriatî’nin sözleriyle de İslami ve insani olarak haklarını elde eden kadınların mücadelesi vardır. Sonuç olarak aslında hem Humeyni hem de Şeriatî İran’daki kadının sıkışmış, bazen nerde ne hakkı olduğu belli olmayan, kimi zaman hakmış gibi görülen eylemlerin sunulması ve bazen de ellerinden alınması arasında bocalayan kadınların gerekli değeri görmesini yine kendi bakış açılarıyla ortaya koymuşlardır. Humeyni’nin kadına bu derece değer verici sözler sarf etmesi kadınlar tarafından elbette takdir toplasa da devrimden çok kısa bir süre sonra çarpıcı bir şekilde değişiklik göstermiştir. Bu durum bölümün son başlığı altında açıklanacaktır. Ancak Humeyni’nin eylemleriyle söylemlerinin değiştiği eleştirilerini getirenler şuna dikkat etmelidirler ki aslında Humeyni devrimden önce kadın haklarından bahsederken bu hakları İslami çerçevede içerisinde ele almıştır. Bu sebeple devrimden sonra kadınlara başörtüsü zorunluluğunun getirilmesi ve akabinde yaşanan ayaklanmalar çokta umulmadık gelişmeler olarak kabul edilmemelidir.

Şeriatî’nin devrimden önce vefat etmesi Humeyni gibi eleştirilere sahip olup olmayacağı konusundaki belirsizliği de beraberinde getirmiştir. Ancak şöyle bir konu da vardır ki Şeriatî’nin kadının maddi özgürlüğünü kazanması ile onun ailevi bağlardan kopuşu arasında bir bağ kurması bazı eleştirilere sahip olabilirdi. Özellikle Rönesans sonrası süreç için yaptığı bu açıklamalar⁵³⁵ dönemin Avrupası hatta daha da özel olarak Fransa için kabul edilebilir bir durumdur çünkü Fransız Devrimi’nin köklerini oluşturan sebeplerden bir tanesi de kadınların maruz kaldığı değersizlik ve baskıdır. Keza bu devrimden sonra Avrupa’da yayılan Feminizm söylemleri baskı sonucunda kazanılan zaferin adeta bir sergilenme biçimini gösterir. Şeriatî’nin kendi toplumunda eleştirdiği baskı ve kısıtlamaları bu açıdan yorumlayarak Avrupa kadınının özgürlüğünü kazandıktan sonraki davranışlarını okuması daha adilane olabilirdi. Bu açıklamaların yapılması sadece Şeriatî yaşasaydı İran İslam Devrimi’nden sonra kadın hakları konusunda Humeyni’nin destekçisi olur muydu sorusuna bir nebze de olsa yanıt bulabilmek içindir. Şunu da eklemek gerekir ki İran’da devrimden sonraki baskıların sonucu olarak günümüzde karşılaştığımız başörtüsü için yapılan protestolar

⁵³³ Humeyni, “İmam Humeyni’nin (ra) Düşüncesinde Kadının Konumu”, (Çevrimiçi)

<http://www.islamkutuphanesi.com/turkcekitap/online/imam-humeyni-kadinin-konumu/imam-humeyni-kadinin-konumu.htm>, erişim tarihi 18.08.2020

⁵³⁴ A. Şeriatî, **Kadın**, s.85

⁵³⁵ İkinci bölümde kadın başlığı altında geçen kısım.

ve kadınların varlıklarını oldukları gibi kabul ettirebilme çabaları, baskı sonrası oluşan tipik eylemlerdir. Şeriatî, kadın konusunda İslam'ın onlara sunduğu özgürlük alanlarından bahsederken Rönesans sonrası Avrupa kadınına ele aldığı zannımca bir nebze daha ılımlı konuşmalar ele alabilirdi çünkü aslında İran İslam Devrimi'nden sonra yaşanacak olanlar da bir nevi Avrupalı kadının tecrübe ettiği deneyimlerdi. Sonuç olarak Şeriatî'nin, yaşıyorsa kadınlar konusunda şiddetli kısıtlamalara gidilmesi konusunu tam anlamıyla desteklemeyeceği kitapları ve konuşmalarından anlaşılmaktadır.

3.2. Söylem Farklılıkları

Humeyni ve Şeriatî, ele aldıkları kavramlarda çoğu zaman ortak fikirlere sahip olmuşlardır. Bu sebeple farklılık olarak ele alınan imamete bakış açısı da tam anlamıyla bir farklılığa sahip değildir. Yalnızca Humeyni için imametın siyasi boyutu daha çok ön planda olmuştur.

3.2.1. Humeyni'nin İmamet Anlayışı ve Siyasi Boyutu

Humeyni ve Şeriatî'nin imamet düzeninin sürekliliği ve gerekliliği konusunda hemfikir oldukları söylemlerinden anlaşılmıştır. Farklılık boyutunda eklenebilecek tek belirgin özellik Humeyni'nin Velayet-i Fakih anlayışıyla ortaya koyduğu imametın siyaset boyutunu vurguladığı kısımdır.⁵³⁶ Fakat her halükarda bu konuyu da tam anlamıyla farklı düşünce olarak ortaya koyamayız. Keza, ikinci bölümde Şeriatî'nin aydınların sorumluluğu başlığı altında da açıklandığı gibi kendisi de Humeyni'nin din ve siyasetin birbirinden ayrılmaması gerektiği fikriyle aynı düşünceyi paylaşmıştır.⁵³⁷ Humeyni sadece imamet konusunda siyasi boyutu daha çok öne çıkarmıştır. Bunun sebebi olarak da Humeyni'nin Şah hükümetini ortadan kaldırmak ve böylece imamet düzenini yerleştirmek istemesi olabilir.

Humeyni'ye göre, on ikinci imamın gaybeti döneminde Mehdi gelene kadar halka öncülük edecek, adaletin korunmasını sağlayacak bir rehber olmalıdır. Bu rehber imamet düzeninin devam etmesini sağlayacak kişidir. Buraya kadar Şeriatî ile hemfikir olduklarını söyleyebiliriz. Humeyni'de ilaveten öne çıkan söylemlerde, öncülük eden rehberin yönetsel gücünü görebiliriz. Burada ise devreye Humeyni'nin Kur'an⁵³⁸ ve İslam Peygamberinden⁵³⁹ verdiği örnekler temel dayanak olarak karşımıza çıkar.

⁵³⁶ Humeyni, **Penceresinden**, s.33

⁵³⁷ A. Şeriatî, **Kendini**, s.122

⁵³⁸ Humeyni, **İslamda**, s.56

⁵³⁹ Humeyni, **İslamda**, s.92

Görüldüğü üzere Ali Şeriatî ve Humeynî bahsi geçen tüm kavramlarda temelde aynı düşüncelere sahip olmuşlardır. Bu durumun şekillenmesinde birçok etken olabilir. Bu etkenler ve söylemlerinin eylemlere dönüştüğü devrim sonrası yılların karşılaştırılması bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

3.3. Ali Şeriatî Söylemlerinin Günümüz İran'ındaki Yansımaları

Teze giriş yapılırken İran tarihinin köklerinden bahsedilmesinin konunun bütünlüğü açısından önemli olduğu belirtilmişti. İran'ın geçmişten günümüze kadar deneyimlediği her bir dini ve siyasi oluşum aslında bugününü şekillendirmekte bir hayli etkili olmuştur. Bu durum aynı zamanda Şeriatî ile Humeynî'nin aralarında yaş farkı olmasına rağmen nasıl birçok ortak noktada bulunabildiklerini de açıklığa kavuşturmuş olur. Bu bölümde incelenecek olan mesele, Ali Şeriatî'nin ve Humeynî'nin iddia ettiği gibi gerçek İslami öze dönülürse adaletin sağlanıp huzurlu bir toplumda yaşanabileceği fikrinin devrimden sonra gerçekleşip gerçekleşmediğini anlayabilmektir. Kıstas olarak devrim tarihinin ele alınmasının sebebi ise İran İslam Devrimi'nin Humeynî tarafından büyük vaatlerle ve uğraşlarla gerçekleştirilip İran için bir dönüm noktası haline gelmesidir. Bu çerçevede devrimden sonra Humeynî'nin vefatına kadar ve sonrasında ise günümüze kadar İran'daki genel durumun incelenmesi amacı güdülmüştür. Bu sayede hem Şeriatî'nin hem de Humeynî'nin kitap ve konuşmalarında öne çıkan söylemlerin ne kadarının pratiğe döküldüğü analiz edilmek istenmiştir. Bununla birlikte İran'ın tarihsel kökenleri ile olan bağlılığının da her iki karakterde ve İran devletinde süreklilik arz ettiği ortaya çıkmaktadır.

Bugün İran İslam Devrimi'nin köklerini oluşturan Şia inancının başkaldıracı gücünü tarihte Zerdüştlük dininde de görmektediriz. Bir toplumun sosyal değerlerine ulaşabilmek ve analiz edebilmek adına tarihsel süreci incelemek bugünün olaylarını anlamlandırmakta bir hayli yardımcı olurlar. Şeriatî'nin ve Humeynî'nin özellikle üzerinde durduğu zalimlere karşı savaşmak, müstekbirlere ve Kabilci düzene karşı olmak için sürekli gösterilmesi gereken çaba, Persler'in inandığı Zerdüştlük dininin de temel direklerinden birisidir. Aynı zamanda Zerdüştlükte kişinin seçme iradesi anlamına gelen 'urvan' kavramı bireyin doğru ile yanlış arasındaki seçim gücünü temsil eder. Bu anlatım Şeriatî'de kendisini 'bilinç'li eylemler adıyla gösterir.⁵⁴⁰ Diğer bir mesele ise Humeynî ile Şeriatî söylemlerinde sahte züht olarak karşımıza çıkan dünyadan elini eteğini çeken ve kendilerini yalnızca ibadete adan bireylerin ve mollalarının eleştirilmesi, Zerdüştlük dininde de aynı şekilde yer alır. Bu dinde, dünya

⁵⁴⁰ I. Taraporewala, a.g.e, s.49

işlerinden çekilmek yer almaz. Bu açıdan bu din ‘eylem’⁵⁴¹ dini olarak karşımıza çıkmaktadır. Zerdüştlüğün eylem dini olarak öne çıkması, çabayı ve mücadeleyi önemsemesi ister tesadüf olarak kabul edilsin ister Şia mezhebindeki bir yansıması olarak görülsün İran kültüründeki sürekliliğin bir göstergesi olmayı hak eder. Zerdüştlük, tek tanrılı bir din olduğundan ‘Aşa’ adı verilen tek bir doğru yol vardır. Bu yolda olanlar Tanrı’ya yaklaşabilirler.⁵⁴² Bu anlatım Humeyni’nin insan-ı kâmil olma sürecindeki çabasına benzer. Şeriatı de aynı yol dört zindanı aşmaya çalışan ve son aşamada din sayesinde kurtuluşa erebilecek olan bireyin çabası olarak karşımıza çıkar. Zerdüştlük ile Şia mezhebinin en temel benzerlik alanının, beklenen kurtarıcıya dair inanç olması muhtemeldir. İnanışa göre Zerdüş’tün ölümünden sonra spermalar bir göle saklanarak her bin yılda bir sperma doğar ve bu sperma, dünyanın kurtarıcısı konumundadır. Son kurtarıcı ise Zerdüş’tün son oğludur. Böylece dünyadaki kötülükler ortadan kalkabilir.⁵⁴³ Buradan hareketle Şia ve İran için en temel inanç taşlarından biri olan beklenen kurtarıcı yani Mesih kavramının kökenlerinin İran ve Pers kimliğinin temelini oluşturan Zerdüştlük inancından etkilenerek şekillendiğini söyleyebiliriz.

İran’ın günümüze kadar gelen belirgin özelliklerinin tarihte çeşitli yerlerde köklerine erişilebilir. Bunlardan bir tanesi de Rıza Şah’ın milliyetçiliği olarak karşımıza çıkan daha sonra Humeyni’nin İran-İrak Savaşı ile ümmetçilik söylemlerinden milliyetçi bir sahaya kayması olarak gün yüzüne gelen kavram aslında İran tarihine hiç yabancı değildir. Edebiyatın büyük öneme sahip olduğu İran’da, Firdevsi’nin Şahname adlı eseri İran için milliyetçiliğin tarihteki yerini gösterir. Firdevsi 940 yılında doğmuştur. İran tarih ve değerlerine bir hayli önem verir. Ayrıca İran edebiyatındaki kahramanlık temelli şiirleri en üst seviyeye taşıyan şairdir. Firdevsi, Şahname’yi yazarken büyük oranda Farsça kelimeler kullanmıştır. Firdevsi, Şii bir şairdir. Eserlerinde ise İslamiyet öncesi İran’ın kültüründen de ciddi oranda faydalanmıştır.⁵⁴⁴ O zamandan sonra Şahname İranlılar için büyük öneme sahip olmuştur ve günümüzde de aynı sevgiye sahiptir. Bu İran’da milliyetçilik izlerinin bir tanesidir. Devrimden sonra özellikle İran-İrak savaşı sırasında Humeyni’nin eleştiri odağı olmasının bir sebebi de tevhit kavramı içerisinde de bahsettiği ümmetçiliğin öneminin artık yok olup olmaması tartışmaları olmuştur. Humeyni’nin bu konuda eleştirilmesinin hem haklı noktaları vardır hem de eksik noktaları vardır. Keza, Humeyni’nin çocukluk ve gençlik yıllarında Pehlevi Hanedanlığının hüküm sürdüğü yıllarda İran ekonomisi ve siyasetinin

⁵⁴¹ I. Taraporewala, a.g.e, s.55

⁵⁴² I. Taraporewala, a.g.e, s.53

⁵⁴³ E. Ayata, a.g.e, ss. 43-44

⁵⁴⁴ N. Yıldırım, a.g.e, ss. 373-376

fazlasıyla Batı ve Rusya arasında paylaşılr hale geldiği açıklanmıştı. Ekonomik olarak ezilmişlik ve baskı altında olma psikolojisi ile yetişen bir nesilden gelen ve ülkenin başına geçen bir karakterin Müslüman bir ülkeyle dahi olsa savaş süreci dâhilinde kendi milleti önceliğinde davranması ne kadar yargılanabilir sorusu akıllara gelmektedir. Burada bu konuya değinilmesinin sebebi farklı bakış açıları ile olayı irdeleyebilmektir. Kaldı ki Humeyni, Irak ile savaşırken Irak halkının hepsini karşısına almaktan da geri durmaya çalışmıştır çünkü onlar arasında da İran ile aynı fikirlere sahip insanlar mevcuttu. Sonuç olarak her ne kadar Humeyni'ye, bir din adamı olarak milliyetçilik yapma hakkı verilme de kendisini hem din adamı hem devlet adamı olarak gören ve bahsi geçen şartlar altında yetişen bir karakterin savaş gibi bir dönem içerisinde milliyetçilik yapması çok da umulmadık bir durum değildir.

Şeriatı'nın dersleri ve konferanslarıyla beslediği, Humeyni'nin bir din adamı olarak toplumu ezilmişler karşısında kıyama kaldırmak için giriştiği mücadele sonucunda ortaya çıkan İran İslam Devrimi, İranlıların karşılaştığı ve dini kesimden gelen ilk darbe değildir. İran tarihindeki din adına yapılan ve devrimin sebebinin ekonomik ve sosyal memnuniyetsizliklerden oluştuğu ilk devrim MÖ 6. yüzyılda gerçekleştirilir. Pers kralı Kiros'un oğlu 2. Kambises olarak bilinen imparatorun kardeşi Gaumata'dır. Gaumata Zerdüş dinine mensuptur. Kiros ile Kambises arasındaki sonucu ağır savaşlara karşı çeşitli ekonomik önlemler almaya çalışan Gaumata, yalnızca ekonomik önlemler almaz ve farklı dinlerin de tapınaklarını yıkar. Böylece kuvvetini baskıcı imparatorundan alan, dini bir öğreti oluşturan, kendi inancı haricindeki dinlerin kutsal yerlerini imha eden ve ekonomik sıkıntıları da göz önüne getirerek karizma sahibi bir rahibin öncülüğünde İran'da gerçekleşen bir devrim görülür.⁵⁴⁵ Bu tablo bizlere dini devrimlerin İran toprakları için hiçte yabancı bir durum olmadığını ortaya koyar.

Tarihsel süreçte İran toplumunun hiç de yabancı olmadığı diğer bir örnek ise din ile devlet işlerinin bir arada yürütülmesi meselesidir. Bu konu günümüzde Humeyni'nin gerçekleştirdiği devrim ile karşımıza çıkmış gibi olsa dahi kaynaklar bize bu durumun İran için hiç de yeni bir durum olmadığını gösterirler. Din ve devlet İran tarihinde hükümdarlık eden bütün devletlerde her zaman başat rol oynamıştır. Gerek Pers kralı Darius'un söylemleri⁵⁴⁶ gerek Safevi Şahı İsmail'in Şiiliği İran toplumuna benimsetme çabaları ve bu dönemde Şiiliğin devlet dini haline gelmesi⁵⁴⁷ gibi durumlar din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmadığının

⁵⁴⁵ M. Axworthy, **Akın İmparatorluğu**, ss.34-35

⁵⁴⁶ Perslerdeki Zerdüşlük inancı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Michael Axworthy, **Akın İmparatorluğu**, s.37

⁵⁴⁷ Safeviler döneminde Şii mezhebinin ayrıntıları için Bkz.: G. Garthwaite, a.g.e, ss.145-176

göstergesidir. Sasaniler zamanından kalan ‘din ile devletin kardeş olması ve birbirinden ayrılamayacağı’⁵⁴⁸ ilkesi Şeriatı ve Humeyni için de geçerliliğini korumuştur.

Sonuç olarak şunu belirtmekte fayda vardır ki Ari ırk olarak bilinen Acemler, önce Pers milliyetçiliği daha sonra kesintisiz süren devletçilik ve milliyetçilik geleneğiyle Humeyni’nin tekrar din ile devleti bir arada kurduğu düzen, İran tarihindeki sürekliliğin bir göstergesidir. Ali Şeriatı ve Humeyni’nin söylemlerinin birçok ortak noktaya değinebilmesi eldeki verilere bakıldığında hiç de şaşırtıcı değildir. Keza ikisinin de beslendiği kaynaklar, eleştiri noktaları ve içinde yaşadıkları topraklar birdir. Bu sebeple ortak noktada buluşabilmişlerdir. Arada göze çarpan farklılıklar kişisel gelişimlerinin ve kimliklerinin farklılığından kaynaklanabilir.

Tüm bunlardan çıkan sonucun günümüz İran kimliğinin kökenlerinin Zerdüştlük ve Ari ırk kavramlarıyla yoğrulduğunu görebiliriz. Günümüzde Zerdüştlüğün İslamiyet’ten sonraki yüzünü Şia, Ari ırkın yenilenmiş halini de özellikle Rıza Şah’ın üzerinde durduğu ve Humeyni’nin de İran-Irak Savaşı’ndan sonra isteyerek ya da istemeyerek büyüttüğü İran milliyetçiliği olarak görebiliriz. Sonuç olarak ise inandıkları dinin adı her ne olursa olsun, İran toplumunun dindar ve inançsal içgüdülerinin sağlam olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.1. Devrim Sonrası Humeyni Döneminde İran

Devrimle vaat edilen üç faktör vardı. Bunlar; sosyal adalet, özgürlük ve demokrasi ile güç odaklarının vesayetinden bağımsızlık kavramlarıyla karşımıza çıkarlar. Vaat edilen bu gibi hakların bazıları iyileşme gösterirken, özgürlük ya da güçlü kesimin etkisinden çıkmak gibi durumlar hakkında eleştiriler halen mevcuttur. Bu sebeple Humeyni ve Şeriatı söylemlerinde ön plana çıkan adalet ve İslam’ın tahsisi gibi konuların yerleşikliği eleştiri noktası haline gelebilir. Devrim, sonrasında hem olumlu hem olumsuz durumları beraberinde getirmiştir.

Devrimden sonra eleştiri noktası olan en belirgin alanlardan birisi sorgusuz ve hızlıca gerçekleştirilen idamlar olmuştur. 1981 ile 1985 yılları arasında yaklaşık sekiz bin kişi idam edilmiştir. İran-Irak Savaşı’nda yüzlerce kişi öldürülmüştür. 1971 ile 1979 arasında ise 100’e yakın kişi siyasi suçtan idam edilmiştir. Devrimden sonra ise siyasi partilerin çeşitliliğine izin verilmemiştir. Sınır tanımayan gazetecilerin yaptığı araştırmaya göre ise İran, gazetecileri

⁵⁴⁸ M. İlknur, a.g.e, s.49

hapse atan ülkelerin başında gelmektedir. Devletin baskısı; İranlı olmayan azınlıklar, gazeteciler ve çeşitli ideolojik görüşlere sahip muhalifler üzerinde görülmektedir.⁵⁴⁹

Azınlıkların durumu, devrim öncesi söylemlerde öne çıkan adalet, müstekbirlere karşı duruş gibi söylemlerin pekte yerine getirilmediğini göstermektedir. 1979 Anayasası'nda Zerdüştler, Yahudiler ve Hristiyanlar, geleneksel İslami kurallara göre haklara sahip olabildiler. Diğer yandan Bahailer ve İranlı Sünni mezhebe mensup vatandaşlara tam anlamıyla güvenilmemekteydi. Bahailer, kâfir olarak algılanırken birçok önde gelen Bahai hapse atılarak idam edilmişti. Aşiretler, azınlıklar gibi farklı kesimlerden liderler mecliste yer alsa dahi gözler hep üzerlerinde olmuştur. Kürtçenin resmi dil olarak kabul edilip, Kürtlere de özerklik verilmesi teklifi Humeyni tarafından reddedilmiştir. Ordu, Kürdistan, Belucistan, Mazenderan'da yaşayan Türkmenleri ve güneyde yaşayan Kaşkayları da ezmiştir. Ülkede devletin uyguladığı merkeziyetçilik politikasına ve ulemanın hâkimiyetine karşı nerede bir muhalefet oluştuysa susturulmuştur.⁵⁵⁰ Tam da burada Humeyni'nin devrim öncesi din adamı karakterinden ziyade devrim sonrası bir devlet adamı pozisyonunda karar aldığını görmekteyiz. Bu gibi uygulamalar devrim gerçekleşmeden önceki vaat edilen eşitlikçi ve adil bir düzenin ne derece gerçekleştiği eleştirisine açıktır. Diğer yandan Aydınlık Gazetesi'nin 2 Şubat 1979 tarihinde çıkan "Sencabi, Kürtleri, 'asker olmayan unsurlara' karşı uyanıklığa çağırdı" başlıklı haberde İran Dış İşleri Bakanı Kerim Sencabi'nin Kürdistan bölgelerindeki karışıklıklara karşı Kürt halkını uyardığı yer almıştır. Sencabi'ye göre İran'da birlik ve beraberlik sağlanabilmesi için Kürt halkının kışkırtıcı unsurlara karşı dikkatli olunması gerekir.⁵⁵¹ Buradan da anlaşılmaktadır ki ülkedeki karışıklıkların önüne geçilmek istenmiştir.

Devrim sonrasında, devrimin en önemli söylemlerinden birisi olan emperyalistlere karşı duruş kendisini devletin Batıya ait olan ne varsa kapatması olarak gösterdi. Diğer yandan kadınlar boşanma haklarını kaybettiler. Başörtüsü zorunlu hale getirildi. Düşünce özgürlüğüne dair bir özgürlük gözlemlenemedi. Ticaret ve yatırım modellerinde bozulmalar meydana geldi çünkü bankalar ve sigorta şirketleri devletleştirildi. İran-Irak savaşı da bu durumu kızıştırmıştır.⁵⁵² Devrimde Humeyni'ye göre önemli bir yere sahip olan kadınlar

⁵⁴⁹ Ali Fathollah Nejad, "Four Decades Later, Did The Iranian Revolution Fulfill Its Promises?" , (Çevrimiçi) <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/07/11/four-decades-later-did-the-iranian-revolution-fulfill-its-promises/> , erişim tarihi 02.11.2020

⁵⁵⁰ G. Garthwaite, a.g.e, s.245

⁵⁵¹ "Sencabi, Kürtleri, 'asker olmayan unsurlara karşı uyanıklığa çağırdı" , **Aydınlık Gazetesi**, 20.02.1979, s.3
Haberi görmek için Bkz. Ek 7.

⁵⁵² Melissa Etehad, "It's Been 40 Years Since Iran's Islamic Revolution: Here's How The Country Has Changed" , (Çevrimiçi) <https://www.latimes.com/world/la-fg-iran-revolution-20190211-story.html> , erişim tarihi 02.11.2020

devrimden sonra bekledikleri değeri göremediklerini devrimden kırk yıl sonra CBC Radyosuna verdikleri röportajda dile getirmişlerdir. Minoo Jalali İran Devriminde sokaklara dökülen kadınlardan bir tanesidir. O zamanları tanımlarken devrimin ‘özgürlük’ üzerine olduğunu açıklar. Devrimi, Şaha karşı kadınların birliğini simgeleyen bir özgürlük hareketi olarak tanımlamıştır. Bu dönemde ayaklanmalara katılanlar Şah’ın diktatörlüğüne, sosyo-ekonomik eşitsizliklere ve dış güçlerin baskısına karşı birleşme için ayaklanmışlardır. Jalali’ye göre Şah’ın ordusu saldırdığında yüz civarında insan öldürülmüştü fakat onlar yine de korkmamışlardı. Havada bir meydan okuma vardı ki bu durum ona göre güzeldi. Jalali, yenilikçi güçlerin o zamanlar dini güçleri hafife aldıklarını belirtmiştir. Ona göre ulema gücü eline alıp yönetime geçmeyecekti. Ancak daha sonra geldikleri bu noktada Jalali, durumu kendi saflıkları olarak açıklamıştır.⁵⁵³

Devrimin olduğu yılda Tahran Üniversitesi’nde Profesör olan Haideh Daragahi, devrimden nerdeyse iki hafta sonra 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlamaları için hazırlık yaptıklarını ancak Humeyni’nin bu kutlamalara sadece başörtüsü takan kadınların girebileceğini açıkladığını belirtmiştir. Böylece kadınlar günü kutlamaları için düşünülen gösteriler Humeyni karşıtı protestolara dönüşmüştür. Yapılan bu protestolarda kadın hakları aktivistleri, hemşireler, memurlar gibi işlerinin geleceğinden şüpheye düşen kadınlar bir araya geldiler. Altı gün süren bu gösterilerde kadınlar karşı görüş tarafından yürütülen protestocular tarafından da saldırıya uğramışlardır. Diğer yandan başka ülkelerin feminist hareketlerine katılan kadınlar bu dönemde İranlı kadınlara destek olmuşlardır. Protestolardan birkaç hafta sonra Ayetullah Talegani, Humeyni’nin bildirilerini geri çekmiştir. Görülen bu başarıyla kadınların birlik hareketi devam etmemiştir. 1980’lerin başlarında rejimin muhalifler üzerindeki şiddeti artarken, kadınların iş sahasında hatta kadın organizasyonlarında kısa da olsa bir ilerleme vardı. Bu süreçte bu organizasyonlardan bir tanesini yürüten ve Tahran Üniversitesi’nde Profesör olan Shahn Navai, dini bir hükümetin kurulacağı anlaşıldığı için böyle bir hükümet ve şartlar altında yaşamak istemediklerinden bir şeyler yapmaları gerektiğini düşündüklerini belirtir. Düzenlenen protesto hareketleri çok uzamadan aktivitelere son vermek zorunda kalmışlardır. Bir süre sonra iş yeri ve evi de basılan Navai, gizlenmek zorunda kalmıştır. 1981 yılına gelindiğinde ise 9 yaşından büyük kadınlara başörtüsü takma ve çarşaf zorunluluğu gelmiştir. Diğer yandan iş alanlarında, okullarda, sahillerde ve spor aktivitelerinde cinsiyet ayrımı, boşanma, çocuk velayeti, miras, vatandaşlık

⁵⁵³ Donya Ziaee, “The Stolen Revolution: Iranian Women of 1979”, (Çevrimiçi)

<https://www.cbc.ca/radio/ideas/the-stolen-revolution-iranian-women-of-1979-1.5048382> , erişim tarihi 02.11.2020

ve ceza alanlarında kadınlara karşı yeni kanunlar getirilmiştir. O zamanlardan beri başlayan kadınların devrimle savaşı yıl 2017'ye geldiğinde hala devam etmekteydi. Vida Movahed isimli genç bir kızın sopanın ucuna beyaz başörtüsü takmasıyla olayların tekrar kızışması, bu görsel protestonun toplumda diğer kadınlar tarafından da yapılmasını sağlamıştır. Bu kadınların çoğu tutuklanmıştır. Ancak daha sonra protestolara katılan kadınlar 'devrimin kızları' olarak anılmışlardır.⁵⁵⁴ Humeyni'nin belki de İslam'ın belirlediği kurallara uyulmasıyla adaleti ve huzuru sağlayabileceği düşüncesi umulduğu sonuçları vermemiştir. Hem Şeriat hem de Humeyni'nin idealize ettiği İslam'ın özüne dönülerek adil bir toplum oluşturulabileceği düşüncesi, iş eyleme geldiğinde pekte beklenen sonucu vermiş gibi durmamaktadır.

1979 Şubat sonu geldiğinde İran'da asıl iktidar Humeyni etrafında olan küçük bir ulema grubuydu. Bazergan hükümeti çoğunlukta gibi olsa da hatta hükümette ulemadan kimse olmasa dahi Ulusal Cephe'den dört üye bulunuyordu. Ayrıca hükümetin aldığı kararlar Humeyni'nin kurduğu konsey tarafından sıklıkla geri alınıyordu. Diğer yandan Humeyni'nin kurduğu yeni düzen Şah rejiminin yetkili kişilerini ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bu kişilerden yargılanıp idam edilenler olmuştur. Aynı zamanda yeni düzene göre alkol kullananlar, insanların önünde kırbaç cezasına çarptırıldı. Bazergan da Marksistlere karşı eğer düzeni bozmaya çalışacak olurlarsa onları bastıracağını söylemiştir. Bu uyarıların muhatapları ise yeni düzeni eleştirmeye başlayan Fedailer, Mücahitler ve diğer solcu gruplardı. Musaddık'ın yakın arkadaşlarından ve Ulusal Cephe'nin de önde gelen kişilerinden olan Ali Şaygan'ın, Amerika'da Şah karşıtı gösterilerde öncülük yapması üzerine İran'da ilk cumhurbaşkanı olacağı yönünde fikirler mevcuttu. Ancak Humeyni ile görüşmelerinden sonra Şaygan, İran'da tahsis edilecek İslam'ın, İran'ı ilk yüzyıllara geri götüreceğini düşünmüştür. Buna karşılık yeni kurulacak hükümetin uluslararası standartlara uyması gerektiğini de belirtmiştir. 1 Mart'ta sol görüşlere sahip İranlı Yazarlar Derneği, devrimin demokrasi yanının korunması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Sansürün yeniden gelmesi, gazetelere gözdağı verilmesi, kütüphanelerden kitapların kaldırılması, kadınların baskı altına alınması, İran'da gayri Müslimlere ait festivallerin ve bazı ritüellerin kitaplardan kaldırılması gibi demokrasi ve özgürlük kavramlarına uymayan uygulamaların mevcudiyeti⁵⁵⁵ devrim sonrası sistemi eleştiri noktası yapmıştır.

⁵⁵⁴ D. Ziaee, a.g.e

⁵⁵⁵ Janet Afary, Kevin B. Anderson, **Foucault ve İran Devrimi**, Çev. Mehmet Doğan, 2.bs. , İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2015, ss.147-148

Uluslararası çapta feminizm hareketinin önde gelen kişilerinden olan Kate Millett, devrimden kısa bir süre sonra İran'a giderek o günlere şahitlik etmiştir. Yaşanan olayları açıklarken hükümete muhaliflik edenlerin kısa sürede yargılanarak idam edildiklerini, eşcinsellerinde yargılanmadan direk yollarda öldürüldüğünü açıklamıştır. Bir yanda rejim karşıtı özgürlük protestocuları varken diğer yandan Humeyni'nin öncülüğünde kurulun yeni İslam Devleti'ni destekleyen gösteriler yer almıştır. 16 Mart tarihinde yüz bin civarı çarşafli kadın hem çarşaf karşıtı yapılan protestoları kınamak hem de Humeyni'ye destek olmak için bir araya gelmiştir.⁵⁵⁶ Diğer yandan Kanadalı bir gazeteci ve yazar olan Woodsworth Carlsen, devrimden bir süre sonra İran'a gidip olayları yerinden izlemiş ve çeşitli röportajlar yaparak veriler elde etmiştir. Bu verilerden bir tanesi de idamlar ve yargılamaları araştırmak üzere hem Şah döneminde hem de devrim sonrası dönemde kötü şöhrete sahip Evin Hapishanesi'ne yaptığı ziyaretir. Gazeteciye göre bu hapishane klasik Batı hapishanelerine benzememektedir çünkü buradaki mahkûmların iradesi ellerinden tamamıyla alınmamıştır. Burada beş binden fazla mahkûm vardır ve yönetim bu kişilerin kurtarılabileceği düşüncesine sahiptir. Böylece dini kişilikler hapishaneye gönderilerek onları eğitmişlerdir. Hatta Mücahitlerin içinden olanlardan dahi sonradan Humeyni tarafına geçenler olmuştur. Yazar, birçok mahkûmla tek tek konuştuğunu ve çoğunun da durumundan memnun olduğunu açıklar. Hatta kendisi de şüpheye düşerek sürekli bir açık arar şekilde araştırma yaptığını dile getirir. Yazarı en çok etkileyen şey İslami mahkemelerde kişisel intikam alma gibi nefsi isteklerin olmadığını, kuralların Allah'a hizmet etmek için var olduğunu dile getirir. Bir Batılı olarak bu durumun Batı için kolay anlaşılamayacak bir mesele olduğunun da farkındadır. Sonuç olarak yazara göre idamlar devrim muhalifleri tarafından biraz abartılmıştır.⁵⁵⁷

Ne var ki devrimin ekonomik yönden eksileri de görünmez değildir. Devrime muhalefet edenlerden bir kişiye göre de Şah döneminde, en azından Amerika'nın etkisi olsa dahi hayat daha kârlıydı. Devrim sonrasında insanlarda aşırılık başladı ve peynir dahi zamlandı. Yiyecek alabilmek için uzun kuyruklarda beklemek gerekmekteydi. Basın yayın kuruluşlarına kısıtlamalar, televizyon programlarına sadece dini yayınlar yapılması için propaganda yapılması durumu mevcuttu. Hatta muhaliflere göre İran-Irak Savaşı dahi devrim hissiyatını sürdürebilmek adına devam ettirilmekteydi. Amerika'nın düşman olarak betimlenmesini uygun bulmayan devrim muhalifi vatandaş, yirminci yüzyılda bu ülkenin İran'a çok yardımda bulunduğunu savunmuştur. Kanadalı gazeteci, röportaj yaptığı bu

⁵⁵⁶ J. Afary, K. Anderson, a.g.e, ss.151-152

⁵⁵⁷ W. Carlsen, a.g.e, ss.193-196

muhalif görüşe sahip kişiye diğer aile üyelerinin devrim hakkında ne düşündüklerini sorduğunda aldığı cevap ile bir ailedeki bölünmüşlüğe dikkat çekmiştir. Keza şahsın eşi farklı, çocuğu farklı bir fikre sahiptir.⁵⁵⁸ Sonuç olarak devrimin farklı kesimlerden gelmesi, toplumun en temel ögesini oluşturan küçük bir ailede bile farklı fikirler doğmasına sebebiyet vermiştir. Devrim sonrasında üst orta sınıf grubundan birçok İranlı yurtdışına giderek orada yaşamaya başladı. Bu durumun İran ekonomisi üzerinde etkisi büyük oldu. İşçiler ise artan enflasyon, işsizlik ve fakirlik gibi durumlardan muztarıptı. Uzun yıllar devam eden Irak savaşının getirileri olan yüksek ölüm oranı ve ekonomik olumsuzluklar da halkın üzerinde baskı oluşturunuyordu.⁵⁵⁹

Devrimin farklı kesimlerin birleşmesi sayesinde gerçekleştiğinden bahsedilmişti. Bu kesimleri Marksistler, laik solcu gruplar ve ulema sınıfından oluşturmuştur. Ulemanın etkisi pazar sınıfı üzerinde görülürken sol gruplar ise daha çok işsiz şehirli yoksullar ile aydınlar üzerinde etkili olmuştur. Eleştirilere göre devrimden sonrasına bakıldığında ise kazanan grubun sadece ulema ile pazar olduğu ortaya çıkmıştır. Devrimden önce mollaların benimsediği söylemlerden bazıları emperyalizme karşı olmak, eşit ve adil yönetim ile özgürlük temelliydi. Fakat devrimden sonra asıl ve değişmeyen ögenin sadece emperyalist güçlere karşı olduğu söylemiydi. Humeyni, anayasa hazırlarken Mehdi Bazergan'ın eleştirilerine maruz kaldı. Bazergan'a göre bu anayasa halkın egemenliği üzerinde olumsuz etki yapacaktı. Ayrıca İran'ı, ulemanın etkisi altında bırakıp gelecek kuşaklar için olumsuz her bir durumun sorumlusunun İslam olacağı endişesini paylaşmıştır. Ancak eleştiriler olumlu bir karşılık bulamamış ve anayasa referandumuna gidilmiştir. Bu oylamada olumlu yanıt olmayanlar ise Humeyni'nin gözünde Amerika ile ortaklık yaparak şehitlere de saygısızlık etmiş olacaktıdır. Sonrasında Amerika'nın İran Büyükelçiliği baskısıyla rehinelerin tutulması krizi ve İran-Irak Savaşı'nın milliyetçilik söylemleriyle birlikte devrimin karşısında duranların temizlenmesi daha kolay bir vaziyet almıştır. Solcu ve laik düşünürlerin tasfiyesi gerçekleştirilmiştir.⁵⁶⁰ Ancak İran'ın günümüz faaliyetlerine bakıldığında bu konuda eleştiriye açık hale gelmektedir.

Diğer yandan mecliste çok seslilik tamamen engellenmiş durumda değildi. Ekonomi, devletin sanayi, tarım ve iş dünyasına dair politikalarında görüşlerde farklılıklar söylenebiliyordu. Bu süreçte ulemaya yakın olan kesim maddi olarak kazanç sağlamıştır.

⁵⁵⁸ W. Carlsen, a.g.e, ss.208-209

⁵⁵⁹ G. Garthwaite, a.g.e, s.247

⁵⁶⁰ M. İlknur, a.g.e, ss.149-151

Devlet, kendi tekelinde vakıflar kurmuştur. Aynı zamanda devrim öncesi Şah hükümetinin yaptığı gibi Humeyni döneminde de muhalefetin mümkün olduğunca ortadan kaldırılabilmesi için kültürel bir devrim amacı güdülmüştür. Basından taşraya, bakanlıklardan orduya kadar bütün muhalefetin önü alınmak istenmiştir. Aynı zamanda Cuma namazları ayrı bir öneme sahip oldu. Devlet tarafından atanan imamların ciddi bir önemi vardı. Devletin toplumdaki karşı görüşleri tespit etmesinde, Tahran Üniversitesi'nde Cuma namazları önemli yere sahip olmuştu. Ülkede genel olarak, geline son noktanın aslında beklenen durum olmadığına anlaşılmaması durumu mevcuttu. Devrim gerçekleşirken birlik olan aydınlar, öğrenciler, meslek sahipleri, orta sınıf gibi farklı kesimden insanlar, 1981 yılında ayrıldılar. Ancak devlet eliyle gerçekleşen muhalefetin sesinin kesilmesi çabası, halkın Humeyni'den tamamen yüz çevirmesine sebebiyet vermemiştir. Yine de 1982 yılının sonunda Humeyni, hükümetin halka hukuk dışı davranışlarına son vermesine dair bildiri yayınlamıştır.⁵⁶¹ Duruma göre Humeyni'nin halkın gözünde tamamen despot düzen kurmaya çalışan bir kişi olmaktan uzak durmaya çalıştığı ve halkla arasını düzeltme çabaları olduğunu anlamaktayız.

Devrim birçok İranlı için aslında bir kaçış veya kurtuluş ümitleri beslemiştir. Bu sebeple devrim öncesi Şeriat ve Humeyni'nin öncülüğünü yaptığı konuşmalar, konferanslar ve dersler halkın üzerinde Şah'a karşı duran ve adalet arayan iki insanın dile getirdiği samimi söylemler olarak algılanmıştır. Bunun içindir ki çok farklı kesimlerden oluşan Şah karşıtı direnişlere katılmada birlik gösterebilmişlerdir. Tarihte ve günümüzde çok çeşitli alanlarda görülebilen bir durum olan ortak düşmana karşı birleşebilme içgüdüğü İranlılar için de geçerli olmuştur. Ne var ki bu durum devrim sonrasında ulemanın gücü elinde toplamasıyla belirli kesimler tarafından hiç de beklenen özgürlüğün gelmediği aksine kısıtlamalar ile dolu bir nevi yeni Şah dönemi örneğini teşkil etmiştir. Humeyni'nin ulema arasında da eleştiri almasına sebep olan ve ölmeden önce yaptığı bir değişiklik de vardır. Kendisinden sonra gelecek olan yeni Velayet-i Fakih'in kim olacağını belirlemek için şartlarda yenilikler belirlemiştir. 1989 Mart'taki vefatından üç ay öncesinde ulemayı ikiye ayırmıştır. İlk grup şeriata ve dini kurallara hâkim olanlardır. Diğer grup ise dünyanın gereklerine dair, ekonomi, sosyal ve siyasi meselelerde iyi olanları kapsar. Humeyni'ye göre yönetmesi gerekenler ikinci gruptakilerdir çünkü onlar daha çok hayatın içindendirler.⁵⁶² Böylece dini lider olabilmek için şartlarda esnemeye gidildi. Sonuç olarak Başbakanlık makamı kaldırılarak Ulusal Güvenlik

⁵⁶¹ G. Garthwaite, a.g.e, ss.246-247

⁵⁶² E. Abrahamian, **Humeynizm**, s.40

Konseyi oluşturuldu. Dini liderin ise makama gelmek için dini özellik şartları hafifletildi. Böylece Humeyni'den sonra Hamaney, İran'ın yeni dini lideri oldu.⁵⁶³

Humeyni'nin 7 Ekim 1979 tarihinde The New York Times'a verdiği röportajda kendisine getirilen eleştiriler ve onun bu eleştirileri nasıl savdığı çok net görülmektedir. Bu sebeple devrim sonrasında Humeyni'nin fikirlerini net bir şekilde anlayabilmek için bu röportaj güzel bir kaynak teşkil eder. İtalyan gazeteci Oriana Fallaci'nin sorularını yanıtlayan Humeyni, devrim ve İslam ile ilgili düşüncelerini paylaşmıştır. Humeyni'ye göre İslam, adalettir. Fallaci'nin Humeyni'yi görmek için bekleyen birçok insanın durumunu fanatizm olarak adlandırması üzerine Humeyni bu durumu aşk olarak kabul eder. Diğer yandan, Humeyni'ye göre devrimin gerçekleşmesinde sol kesimin hiçbir faydası yoktur. Ayrıca bahsi geçen sol kesimin Amerikan yapımı yapay bir sol olduğunu savunur. Birçok ölen insan Humeyni'nin gözünde özgürlük için değil İslam için ölmüştür. Zaten İslam her şeyi bünyesinde barındırır. Gazetecinin Humeyni'den özgürlük tanımı istemesi üzerine Humeyni özgürlüğün istediğini düşünmek, istediğin yerde yaşamak ve istediğin işi yapmak olarak cevap vermiştir. Fallaci ise vurgu yaparak özgürlüğün sadece düşünmek olduğunu ama yapmak olmadığını söylemiştir. Ayrıca Humeyni'nin İran Demokratik İslam Devrimi denmesini yasaklamasının sebebini sormuştur.

Humeyni'ye göre İslam'ın böyle bir sığa ihtiyacı yoktur. Diğer yandan İranlılar eğer devrimin neyi getirdiğini anlamıyorlarsa İslam'ı anlamamışlar demektir. Fallaci, mollaların hâkim olduğı bir yönetim biçimini despotizm olarak adlandırır. Humeyni ise insanların mollaları sevdiğini ve onlara güvendiğini bu sebeple de onlar tarafından yönetilmek istediklerini söylemiştir. Dini liderin Başbakan ya da Cumhurbaşkanından üstün olması da onların kanuna yani Kur'an'a karşı eylemde bulunmamaları için gereklidir. Ayrıca yukarıda bahsi geçen sorgusuz infazlar için Humeyni'nin yorumu ise, o insanların caddelerde katliamlara karışan, bu katliamları düzenleyen, evleri yakan ya da sorgudaki insanlara işkence eden kişiler olduğudur.

Humeyni'nin en belirgin ve belki de Batı'ya ya da herhangi başka bir ülkeye sert gelebilecek yorumları eşcinseller ve hayat kadınları hakkındaki yorumu olmuştur. Bu gibi insanların öldürölmesinin gerekli olup olmadığı sorulduğunda kangren olmuş bir parmaktan kurtulmak için o parmağın kesilmesi gerektiğini söyler. Kısaca Humeyni için bu insanlar toplumu bozan kişilerdir. İslam devletinde temiz bir toplum oluşturmak hedeflenmiştir. Bunu

⁵⁶³ B. Moazami, a.g.e, s.263

elde etmek için de toplumun düzenini bozacak kişilerin cezalandırılması gerekir. Fallaci bu konuda Humeyni'yi biraz daha sıkıştırmak isteyerek 18 yaşında hamile bir genç kızın zinadan dolayı vurulmasını sorar. Humeyni ise İslam'da hamile bir kadının vurulamayacağını bunun yalan bilgi olduğunu savunur. Yalan haber olmadığında ısrar eden Fallaci'ye Humeyni, o zaman o işte başka bir meselenin olabileceğini söyler. Sonrasında ise bu konular hakkında daha fazla konuşma diyerek Fallaci'yi uyarır.

Yukarıda bahsi geçen bir diğer konu olan azınlıklar meselesine gelirsek, infaz edilen Kürtler hakkında ise Humeyni, onların Kürt halkından olmadığını, onların düzen bozucu ve devrime karşı olduklarını aynı zamanda bir gün öncesinde gerçekleşen ve 13 kişinin ölümüne sebep olan saldırganlardan birisi olduğunu açıklar. Kadınlar konusu ise Humeyni'nin en çok eleştiri aldığı alanlardan bir tanesidir. Fallaci, devrimde en çok yardımı dokunan kesimden birisi olan kadınların neden kapanması gerektiğini, onların da erkekler gibi savaştığını sormuştur. Humeyni ise devrime yardım eden kadınların zaten İslam'a uygun kapalı kadınlardan olduğunu savunur. Açık ve elegant kadınlardan olmadığını dile getirir. Eğer bu İslami kıyafet olmasaydı kadınlar faydalı ve sağlıklı bir şekilde çalışamazlardı diyerek düşüncesini ortaya koyar.

Fallaci'nin sorduğu bir diğer mesele ise Humeyni'nin Batı hakkındaki sert düşünceleri olmuştur. Humeyni ise Batı'nın kendilerini sadece bir pazar olarak gördüğünü ve sadece kötü şeyleri getirdiğini dile getirmiştir. Batı'nın teknolojisini kullanmalarını nasıl açıklayacağını soran Fallaci'ye Humeyni, bunların iyi maddeler olduğunu, Batı'nın teknolojisinden değil fikirlerinden ve kültürlerinden korktuğunu söylemiştir. İran'ın kendi ülkeleri olduğunu ve iç işlerine karışılmasını istemediklerini savunmuştur. Son soru olarak Fallaci İran'da olduğu bu son dönemde ülkenin kaos içinde hatta iç savaşın dahi yaşanma ihtimalini düşünenlerin olduğunu söyler. Bu konu hakkında düşüncelerini sorar. Humeyni, ülkenin bu durumunu altı aylık bir bebeğin durumuna benzetir. Sonuç olarak İran daha yolun başındadır ve 2500 yıllık kötü tarihinden kurtulmak için zamana ihtiyacı vardır.⁵⁶⁴ Humeyni'nin bu röportajdan önce 21 Şubat 1979 tarihinde Aydınlık Gazetesi'nde çıkan haberde de İran İslam Devrimi'nin Rusya ve Amerika'nın İran'dan el çekene kadar süreceğini dile getirdiği görülmektedir.⁵⁶⁵ Humeyni, söylemlerinden de anlaşıldığı üzere bu ülkelerin teknolojisinden ziyade kendi kültür ve inançlarına uymayan değerlerinden sakınmak istemiştir.

⁵⁶⁴ Oriana Fallaci, "An Interview With Khomeini", (Çevrimiçi)

<https://www.nytimes.com/1979/10/07/archives/an-interview-with-khomeini.html> , erişim tarihi 31.01.2021

⁵⁶⁵ "Humeyni: 'İran devrimi, ABD ve Sovyetler'in ülkemize uzanan elleri kesilinceye kadar sürecektir" , **Aydınlık Gazetesi**, 21.02.1979, s.3 Haberi görmek için Bkz. Ek 8

3.3.2.Humeyni'den Sonra İran

Humeyni vefat ettiğinde kendi makamında Hamaney, Cumhurbaşkanlığında da Rafsancani vardı. İkisi de radikal görüşleri önce bakanlıklardan ardında da meclisten tasfiye etmekle üç sene geçirdiler.⁵⁶⁶ İran'da Humeyni'den sonraki dönem için de hem olumlu hem olumsuz eleştiriler mevcuttur.

Devrim öncesi elektrik, temiz suya erişim, sağlık ve eğitim imkânlarına ulaşım fırsatları devrim sonrasında artış göstermiştir. Kırsal kesimdeki imkânlarda iyileşmeler görülmüştür. 1970'li yıllarda %25 oranında görülen fakirlik, 2014 yılına gelindiğinde %10'a kadar gerilemiştir. Bu sebeple devrimden sonra birçok İranlı vatandaş temel ihtiyaç ve altyapı desteğine sahipti ki bu durum devrim öncesinde bir hayli kısıtlıydı. Devrim sonrası değişen olumlu diğer bir alan ise eğitim alanında kadın sayısındaki artıştır. Edebiyat ile ilgilenen kadınların sayısı nüfusun ikiye katlandığı ve ülkenin çoğu şehirleşmiş vaziyetteyken artış göstermiştir. Ancak tüm bunların yanı sıra fakirlik oranında azalma mevcut olsa dahi İran halkının büyük kısmında sosyo-ekonomik güvensizlik durumu mevcuttur. Resmi kaynaklardan alınan bilgiye göre 12 milyon İranlı mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 25 ile 30 milyon arası İranlı ise yoksulluk sınırındadır. Tahminler %50 ile %70 arasında İranlı nüfusun yoksulluk sınırına girme ihtimalinin olduğunu belirtmektedir. Nüfusun %14'ü çadırlarda yaşamaktadır. Kent nüfusunun üçte biri ise gecekonduarda barınmaktadır. Antropolog Shahram Khosravi, İran'ın diğer yarısı olarak tanımladığı fakir işçi sınıfının durumunun çarpıcı olduğunu açıklayarak, iş gücünün yarısının düzensiz istihdamdan oluştuğunu belirtmiştir. İranlıların %10 ile %13 arası sağlık, iş ve işsizlik sigortasına sahip değildir.⁵⁶⁷

İran halkını devrime ve devrim savunuculuğu yapan siyasilere karşı saldırgan hale getiren en önemli sebeplerden bir tanesi de ülkede ciddi oranda artan yolsuzluk iddiaları olmuştur. Bu iddiaların sahipleri ise kimi zaman siyasi bir karakter kimi zaman büyük çaplı şirketler bazen de devlet memurları olmaktadır. Bu durum devrim öncesinde İslam Devrimi sayesinde adaletin sağlanacağı söylemlerinin eyleme dönüşmediğini gören halk tarafından ciddi eleştiri noktası haline gelmektedir. İranlı liderler için ekonominin sıkıntıda olmasının temel nedenlerinden birisi olarak gösterilen Amerikan ambargosu, herkes için birincil önem

⁵⁶⁶ E. Abrahamian, **Humeynizm**, s.130

⁵⁶⁷ Ali Fathollah Nejad, "Four Decades Later, Did The Iranian Revolution Fulfill Its Promises?" , (Çevrimiçi) <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/07/11/four-decades-later-did-the-iranian-revolution-fulfill-its-promises/> , erişim tarihi 02.11.2020

taşınamakta. Keza ülkedeki geniş çaplı yolsuzluk, yandaşlık iltimas gibi durumların yüksek fakirlik oranlarına etkisi vardır. Bu sebeple İran halkı Amerika'yı suçlamak yerine rejime karşı durmaya başlamaktadır çünkü fakir ve zengin arasındaki uçurum, elit halk ile sıradan insanlar arasındaki ekonomik eşitsizlik giderek belirginleşmektedir. Konu buraya geldiğinde İran İslam Devrimi'nin olmasındaki bir diğer sebebin de yüksek kesimdeki yaygın yolsuzluk olduğuna dikkat çekilmektedir. 19 Aralık 2019'da yayınlanan bir araştırma yazısına göre, Kirman'da bir mühendis olan Gülnaz, İran İslam Devleti'ne destekçi olmalarının sebebinin Şah hükümetinden farklı olacağını düşündükleri olduğunu belirtmiştir. Humeyni'den sonra İran'ın Dini Lideri olan Ali Hamaney'in yirmi yıl önce geldiğinde insanların halinden anladığına dair konuşmalar yaptığını dile getirmiştir. Hamaney'e göre Şah ve ailesi ülkedeki ekonomik işlemlerinin çoğuna sahipti. Ülke Şah'ın sayesinde finansal ve etik olarak yolsuzluğun içindeydi. Şah ve kardeşleri ülkedeki en zengin grup arasındaydı. Hükümdarlığı boyunca zenginliğini artırmıştı.⁵⁶⁸ Fakat geldikleri noktada içinde bulundukları durum eskisinden pek farklı değildir.

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin kardeşi ve siyaset adamı olan Hüseyin Feridun'da geniş çaplı bir ekonomik yolsuzluğa katıldığı için yakalanmıştı. Diğer yandan 2017 yılı Aralık ayında eski Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat'ın da yakın arkadaşı ve eski başkan yardımcısı olan Hamid Baghaei de zimmete geçirme dâhil olmak üzere yolsuzlukla suçlanmıştır. 2018'de ise Merkez Bankası'ndan Ahmet Araki ve danışman Meysam Khodaei'nin isimleri, yaklaşık iki yüz milyon dolar değerinde yolsuzluk iddiasına karışmıştır. İranlı halkın tahammül edemediği diğer bir mesele de yüksek kesimden ailelerin ve onların çocuklarının yaşadıkları savurgan yaşam biçimidir. Bu gruba 'agazadeler' denilmektedir. Her ne kadar İranlı liderler Batı karşıtı bir söylem benimsemeler de herkes tarafından bilinmektedir ki bu liderlerin çocukları Batı ülkelerine okumaya, yaşamaya ya da çalışmaya gitmektedirler. Ayrıca İslam Devrimi'nin kurucusu olan Humeyni'nin torununun Avrupa'da yüksek fiyatlı kol çantasıyla görülmesi⁵⁶⁹ gibi meseleler insanların devrime ve İslam'a karşı olan inancını sorgulamasına sebep olmaktadır.

En son 2020 Ağustos ayında güncellenen İran Yolsuzluk Raporu'na göre, siyasi himaye, iltimas ve yandaşlık ekonominin her alanını istila etmiştir. Ruhani hükümetinden yolsuzlukları kesmesi adına harekete geçmesi beklenmiş ancak verimli ve yeterli bir karşılık

⁵⁶⁸ Dr. Majid Rafizadeh, "Anger Grows In Iran Over Corruption, Nepotism and The Crazy-Rich Elite", (Çevrimiçi) <https://www.arabnews.com/node/1601396> , erişim tarihi 06.11.2020

⁵⁶⁹ M. Rafizadeh, a.g.e

alınmamıştır. Özellikle Devrim Muhafızları ve yargı üzerinde ciddi yolsuzluk eleştirileri mevcuttur. İran Anayasası'na göre güçler ayrılığı ilkesi olsa dahi pratikte buna uyulmamaktadır. Ruhani hükümeti sürecinde yolsuzluk karşıtlığı benimsense de güçlü siyasi himaye, etkili yargılama sisteminin işlerliğine izin vermemektedir. Yargı, yürütmeden bağımsız olsa da İran dini lideri Hamaney'in bütün hükümet kurumları üzerinde mutlak gücü vardır.⁵⁷⁰

Gündemi geniş çaplı meşgul eden tüm dünyada yayılım gösteren korona virüsün İran'a da etkisi büyük olmaktadır. Bu durumda devletin politikaları eleştiri odağı olmaktadır. Mayıs 2020'de ele alınan bir habere göre hükümet halkın sağlığına yeterince önem vermemektedir çünkü bu dönemde virüsün yayılma hızındaki artışa rağmen devlet işçilerin işlerine geri dönmesini söylemiştir. Hatta bu yazıda İran'ın iki faktör tarafından rehin alındığı belirtilmiştir; Mollalar ve korona virüs. Mollaların insanları köylerine gönderme çabaları ise şehirlerdeki insan kalabalığından oluşabilecek devlete karşı muhtemel protestoların önüne geçilebilmesidir. Devletin istese bu hastalıkla baş edecek kadar maddi imkânı olmasına rağmen Devrim Muhafızları'nın ve ülke çapında Besic güçlerinin askeri çalışmalarına para yağdırdıkları eleştirilmektedir. İranlı direnişçilere göre asıl savaş hükümetle değil onları kontrol eden ve mafya olan Devrim Muhafızlarıyla yapılmaktadır.⁵⁷¹

Devrim Muhafızları, Humeyni'nin en güçlü dayanaklarından olmuştur. Devrime karşı potansiyel muhalefetin önünü kesmeden güçlü bir askeri birlik özelliği göstermektedir. 1985 yılına gelindiğinde bu grup tam anlamıyla bir ordu pozisyonuna gelmiştir. Bunun dışında bu ordunun haricinde İran'da bir de düzenli ordu birlikleri vardır. Ancak devrim muhafızlarının sorumluluk alanına petrol, körfezin korunması, diğer ülkelerin savaş gemilerine karşı hazır olma gibi daha ciddi meseleler girmektedir.⁵⁷² Muhafızların Humeyni döneminden beri edindikleri güç onların sadece askeri alandaki varlıklarıyla kalmalarını engellemiştir. Bugün artık İran'da ciddi oranda ekonomik bir güce de sahiptirler. 2018 yılında ülkenin Cumhurbaşkanı Ruhani ile aralarında ekonomiden ellerini çekmeleri için bir uyarı da almışlardır. Ne var ki muhafızlar hükümetten yüklü miktarda alacakları olduğunu savunmuştur. Dini lider Hamaney'e bağlı olan birliklerin ekonomideki varlıklarından vaz

⁵⁷⁰ "Iran Corruption Report", (Çevrimiçi) <https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/iran/> , erişim tarihi 10.11.2020

⁵⁷¹ Jubin Katiraie, "Corruption in Iran Exposed" , (Çevrimiçi) <https://www.iranfocus.com/en/economy/34479-corruption-in-iran-exposed/> , erişim tarihi 11.11.2020

⁵⁷² "Ordu Darbe Yapmasın Diye Kurulan Devrim Muhafızları Kimi Kime Karşı Koruyor?" , (Çevrimiçi) <https://www.netpano.com/ordu-darbe-yapmasin-diye-kurulan-devrim-muhafizlari-kimi-kime-karsi-koruyor/> , erişim tarihi 11.11.2020

geçmek gibi bir durumları olmadığı aşikârdır. Keza ticari alandan medyaya, yiyecekten bankacılık alanına kadar geniş bir alanda yetkiye sahiptir. Ruhani, ülkede yabancı yatırımların artmasını hedeflerken muhafızlar hem denetlenemeyen bir bütçeye sahiptirler hem de Ruhani'nin bu isteğine olumlu yaklaşmazlar.⁵⁷³

İran İslam Devrimi'ni korumak adına Humeyni tarafından kurulan Devrim Muhafızları, kazandıkları gücü kaybetmemek istemektedir. Bu sebeple hem günümüz İran hükümetiyle hem de İran düzenli ordusuyla sürtüşmeler yaşamaktadırlar. İran-İrak Savaşı'nın anlatıldığı bir filmin değerlendirmesini yapan Genelkurmay Başkan Yardımcısı Seyyari bir röportajında, devrim muhafızları karşısında düzenli ordunun güçsüz gösterilmeye çalışıldığını açıklamıştır. Medya tarafından da olmak üzere düzenli ordunun göz ardı edilmeye çalışılmasını eleştirmiştir. Seyyari'ye göre ordu siyasetten anlamaktadır ancak siyasete bulaşmaması gerekir. Diğer yandan mollaların küçük bir askeri teçhizatla dahi koca askeri birliği alt edebilecekmiş gibi yansıtılmasını da eleştirir. Eğer öyle bir güçleri olsaydı İran-İrak Savaşı bu kadar uzun sürmezdi diyerek küçük yaştaki çocukların savaş zamanı bir mayın patlatıcısı gibi kullanılmalarını da eklemiştir.⁵⁷⁴

Sonuç olarak eldeki verilere bakıldığında Şeriatî ve Humeyni'nin devrimi gerçekleştirmek, eleştirdikleri noktaları düzeltmek, halkı gerçek İslam'a döndürmek ve adil bir düzen içerisinde yaşamasını sağlamak adına verdikleri mücadelenin bugün İran'da geldiği nokta çok da başarıya ulaşmış görülmemektedir. Bugün de insanların sosyal hayatlarında ya da siyasi hayatlarında çeşitli kısıtlamaların mevcudiyeti görülmektedir. Gerek kadınlara dayatılan kıyafetteki zorunluluk gerek Devrim Muhafızları tarafından devrimi korumak ve sürekliliğini sağlamak adına gösterilen faaliyetler, İran'ın hem devlet içerisinde hem de halk arasında süregelen sorunlarının olduğunun göstergesidir.

⁵⁷³ Mustafa Melih Ahıslalı, "İran'da Devrim Muhafızları'nın Ekonomideki Yeri", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranda-devrim-muhafizlarinin-ekonomideki-yeri-/1058604> , erişim tarihi 11.11.2020

⁵⁷⁴ Hüda Hüseyini, "İran'da Üstünlük Kimin? Ordunun Mu Yoksa İran Devrim Muhafızları'nın Mı?", (Çevrimiçi) <https://www.indyturk.com/node/190841/d%C3%BCnyadan-sesler/iran%E2%80%99da-%C3%BCst%C3%BCnl%C3%BCK-kimin-ordunun-mu-yoksa-iran-devrim-muhaf%C4%B1zlar%C4%B1%E2%80%99n%C4%B1n-m%C4%B1> , erişim tarihi 11.11.2020

SONUÇ

İran İslam Devrimi hem İran halkı ve hükümeti için hem de çevre ülkeler için büyük etkilere sahip olmuştur. Kaçarlar döneminden sonra hükümeti devralan Pehlevi hanedanlığı zamanından beri devam eden laik devlet modelini benimseyen İran için Humeyni dönemi, köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Devrim lideri olarak karşımıza çıkan Humeyni, öncesinde bir din adamı kimliğini taşıırken devrim ile birlikte bu vasıflarına bir de devlet adamı özelliğini eklemiştir.

1979 yılında Fransa'da sürgünde olan Humeyni, büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Pehlevi hükümdarı Oğul Şah'ın ülkeden gitmesine neden olan olayları irdelemek faydalı olacaktır. İran, laik bir kimliğe bürünmesine rağmen din ile devlet işlerinin birbirine karışması tarihsel süreçlerinde var olan bir alışkanlıktır. Şah yönetiminde özellikle 1900'lü yıllardan itibaren önce Rusya sonra İngiltere ve arkasından Amerika Birleşik Devletleri, İran'ın iç politikasına müdahale etmeye başlamasıyla Batılı devletlerin İran kimlik karmaşasının oluşmasında ciddi etkileri oldu. Laik bir yapının tarihsel nedenlerine baktığımızda İran'ın Sasanilerden günümüze kadar din ve devlet işlerinin iç içe geçtiğini söylemek mümkündür. Baba Rıza Şah Pehlevi ile birlikte laik düzen İran toplumuna dayatılmaya çalışılmışsa da İran'ın sosyal genlerinde bu ayrışmanın kaybolduğunu söylemek mümkün değildir. Tarihsel okumalarda İran toplumunun dindar bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkar. Humeyni öncesinde de Hairi, Burucerdî ve Kaşani gibi din adamları toplumsal hareketleri tetikleyici etkiye sahip olmuşlardır. Tarihsel süreç, İran İslam Devrimi'nin, İran halkının doğasına uygun bir hareket olduğunu gösterir.

Yabancı devletlerin İran iç politikasına karışması sonucu olarak İran'da Batı karşıtlığı da başlamıştır. Mevcut hükümet tarafından dayatılan laik politikalar da zaten halkta ters tepki oluşturmuştur. Kuruluşundan 1979'a kadar İran'ın yaşadığı siyasal kırımlar devrimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim bu devrimi hazırlayanlardan bir tanesi de Pehlevi zamanında yurtdışına gönderilen İranlı gençlerdir. Zamanla bu gençlerin anti laik fikirlere sahip olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin sembol ismi olan Ali Şeriatî'nin hayatını incelediğimizde anti laik gençliğin nasıl İslam'a yakınlaştığı görülmektedir. Öncelikle kendi

zihinsel durumlarını, sonra toplumsal ve siyasal olmak üzere sorgulamalara başladıkları ortaya çıkmaktadır. Bu sorgulamaların sonucunda Şah'ın eleştiri noktasına dönüştüğünü, Ali Şeriatî'nin konuşmalarında ve dönemin neslinde görmek mümkündür. Şeriatî, düşüncelerini yüksek sesle söylemekten çekinmeyen bir karakter olarak İran İslam Devrimi'nin yapı taşlarını oluşturmuştur. Sosyalist fikirleriyle başlayan yaşamında kendi içe dönük arayışlarından sonra toplumsal arayışlara yöneldiğine ve sonuç olarak da Şah karşıtı bir muhalefetin odak noktası olduğuna çalışmanın sonucunda ulaşılmıştır.

1979 İran Devrimi'ne geldiğimizde devrimin sadece şeri bir hareket olmadığı, komünistlerden milliyetçisine kadar para kazanmak için çalışan sıradan halka kadar tüm muhalif kanadın bir araya gelmesiyle oluştuğu görülmüştür. Buna karşın Oğul Şah'ın gittikçe otoriterleşmeye başladığını, iktidarını devam ettirmek için daha radikal kararlar alması ve bunun sonucunda istihbarat ve askerlerin sokaklarda daha etkin hale gelmesi, Humeyni'nin arkasında toplanan kesimin daha da sıklaşmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür. Burada bir meselenin daha altını çizmekte fayda vardır. Ulema ve mobadlar, İran toplumunda belirleyici güce sahiptir. Bu konu hakkında bazı tespitleri ortaya koymak gerekmektedir. Ulema, iyi bir hiyerarşik yapıya sahiptir. Ticari alanda ise etkileri büyüktür. Dini yapının etkinliğiyle tanınan Kum kenti gibi belirgin oldukları şehir vardır. Sıklıkla camilerin kontrol edilmesiyle halkla sürekli temas halindedirler. Böylece ulema tüm İran toplumunu etkileyebilecek bir topluluk haline gelmiştir. Bu grup özellikle 1900'lerin başlarında dini devletten ayırma hareketlerine muhalif olmuşlardır. Nitekim buna karşı baba Şah'ın Irak'ta bulunan dini lider Hairî'yi İran'a getirerek bu grubu kontrol altında tutma çabalarının da sonuç vermediğini görürüz. Tam tersi ulema İran'daki sosyal ve siyasal olaylarda tercih sunan bir duruma gelmiştir. İslam Devrimi'nden önce 1891'de ulemanın İngilizlere verilen tütün imtiyazına karşı çıkması, 1906'da Kaçar Hanedanlığını meşrutiyet için zorlaması ve bu yolla şeriatı tanınır hale getirmesi ve 1963 yılında Şah'ın Ak Devrimi'ne karşı çıkması devrimin sonucunun ne kadar doğal olduğunu ortaya koyar. Bu da İran ulemasının diğer İslam ülkelerinde bulunan ulemadan farklı konumunu ortaya çıkarmaktadır.

Bir ülkenin sağlığı için temel taşlarından birisi olan ekonomi ise İran'da uzun vadede hiç de sağlıklı bir şekilde seyretmemiştir. Bu durum İran halkının varlık içinde yokluk çekmesine sebebiyet vermiştir. Keza yüksek oranda petrol ihraç edebilecek bir kapasiteye sahip olan ülkenin petrolden kazandıkları, ihraç edilen ülkelerin elde ettiği kazançtan ciddi oranda az olduğundan bu durum halkta memnuniyetsizliklere neden olmuştur. Nitekim buna tepki olarak Musaddık'ın iktidar sürecinde yaşadıklarını gösterebiliriz. Petrol için yapılan

adaletsiz antlaşmalar sonucunda Şah, İran halkının gözünde yerini aşağılara çekmiştir. Hem ekonomi hem manevi değerlerin istenildiği gibi yaşanmamasından kaynaklı maddi ve manevi huzursuzluğun bir arada olduğu dönemlerde iki farklı alandan insanın, İran İslam Devrimi'nin köklerini hazırlamada önemli bir işleve sahip olmaya başladığını söyleyebiliriz.

Bu süreçte eşitlik, özgürlük ve adalet gibi kavramları derinden hissetmek isteyen İran toplumu mevcuttur. Fransız İhtilali gibi bir devrimin temel kavramalarını oluşturan ve Şeriatî'nin de Fransa'da doktora yapmasından kaynaklı bu kavramlara olan aşinalığı, kavramların Şeriatî'nin söylemlerinde önemli yere sahip olmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Ali Şeriatî, kendi iç dünyasındaki dört zindanda verdiği savaştan sonra toplumu sorgulamaya başlamıştır. Sahip olunan kavramların içinin boşaltıldığını fark eden Ali Şeriatî, İslami literatür ile tevhit, cihat, adalet gibi kavramları tekrar açıklamıştır. Bu durum analiz edildiğinde İran İslam Devrimi'nin neden başarılı olabildiği ortaya çıkmaktadır, çünkü İslam'ın sahip olduğu bütün gerçek değerlerde o dönemki halkın eksik olan bütün istekleri yer almaktaydı. Bir yanda Ali Şeriatî, öğrencilerine harekete geçmelerini, sorgulamalarını ve araştırmacı olmalarını öğütlerken, diğer yanda Humeyni ise din adamı olarak sohbetlerinde, kasetlerinde insanlara zalimler karşısında ezik durmamaları, müstekbirler karşısında mustazafların karşı atağa geçmeleri ve bunun aslında İslam'ın özü olduğunu dile getiriyordu. O dönemde devletin Batılılaşma programlarıyla laik hayatı benimseyen insanların da İran'da yoğun olduğu bir gerçektir. Ancak her ne olursa olsun dini yükümlülüklerini yerine getirmek isteyen insanların bunu yapamayacak hale gelmeleri sadece onları rahatsız etmemiş gibi görünmektedir. Diğer yandan ekonomi ise tamamıyla ortak sıkıntı teşkil etmiştir.

İran İslam Devrimi'ni besleyen bir diğer önemli meselenin de milliyetçilik olduğu aşîkârdır. Fransız Devrimi'nden sonra diğer ülkelere de yayılım gösteren milliyetçilik kavramı İran'da da etki göstermiştir. Humeyni, her ne kadar tüm Müslümanların birliği anlamına gelen ümmet kavramına vurgu yapsa da aslında devrimden önce dış güçlerin kışkırtıcılığıyla uzunca bir müddet savaş veren İran halkının isyanını Musaddık'ın milliyetçi politikalarında da görebiliriz. Batılı etkiye tepki ve Şah'a karşı bir direniş olarak ortaya çıkan Musaddık'ın öncülüğünü yaptığı petrolün millileştirilmesi politikası sonucunda yine dış kaynaklı darbe ile Musaddık hükümeti devrilmişti. Böylece halk mevcut yönetime cephe alarak milliyetçilik kavramı bir kez daha önem kazandı. Kaldı ki bu durum sadece Pehlevi döneminde de karşımıza çıkmamaktadır. İran devlet kültüründe olmazsa olmaz değerlerden olan devletçilik ve milliyetçilik kavramları, İran'ın ilk dönemlerinden itibaren devrim sonrası dönem de dâhil olmak üzere her zaman önemini korumuştur. İslamiyet öncesi İran hükümdarlıklarında ve

Humeyni'nin devrim sonrası kurduğu devlet düzeni içerisinde dahi İranlı milliyetçiliğin değerlerini görebiliriz. Bunun adına Pers milliyetçiliği ya da İranlıların milliyetçi faaliyetleri denilse de devrimin gerçekleşmesinde Humeyni'nin ve Ali Şeriatî'nin kapitalistlere, emperyalistlere karşı çıkın çağrılarını yerini bulmuştur.

Bu tezde incelenen kaynaklar sayesinde Ali Şeriatî'nin kitaplarında öne çıkan söylemlerin temelde gerçek İslam'ı bulma, ümmet kavramını idrak edebilme gibi meselelerin gündeme getirildiğini görmekteyiz. Şeriatî, dinleyicilerine ve okuyucularına adeta yol haritası ve metot izleme yöntemi sunmaktadır. Şeriatî'nin tavsiyeleri diye tarif ettiği yol belli düzlem içerisinde ilerlemektedir. Şöyle ki; insan farklı halet-i ruhiyeye sahip olabilen varlıktır. Bu sahip olduğu varlığı insan olmasından kaynaklı kendi bilinciyle üst mertebelere çıkarabilir. Bu aşamada bir örneklem de kullanan Şeriatî, insanın önündeki aşamaları ya da engelleri dört zindan gibi nitelemiştir. Burada önemli olan; tabiat, tarih, toplumsal düzen isimli zindanlardan kurtulan insanın, son zindandan da kurtulmak istediğinde, sağlam inanca sahip olması gerektiğinin ortaya çıkmasıdır. Artık devreye İslam'ı tanıma aşaması girer. Zaten Şeriatî için o dönemdeki halkın içinde bulunduğu sıkıntının sebebi, İslam'ı bilmemesidir. Tam da burada kişinin gitmesi gereken yollar belirir. Birey önce bilinç sahibi olmalı sonra bilinci sayesinde gerçek zühdü tanımalı ki bu da kişinin zalimlere karşı ayaklanmasını sağlayan cihat kavramının kökünü besler. Zühdü tanıyan birey artık cihat etmek için hazırdır. Sonrasında ise Şeriatî, tüm dünya Müslümanlarını ilgilendiren ve temelde Allah'ın birliği anlamına gelen tevhit kavramını ümmet kavramıyla eşleştirerek vahdete ulaşmanın yolunu sunar. Bu aşamada, aynı amacın ve aynı anlatımın Humeyni'de de olduğunu görebiliriz. Kısaca Şeriatî, kendi iç dünyasında kat ettiği aşamaları toplumun da aşması gerektiğini düşünmüş ve bunun için çabalamıştır.

Her iki karakterin de yola çıkış noktaları halkın İslam'ı bilmeyişleri ve bu bilinmezlikten ötürü de zalimler karşısında nasıl duruş sergileyeceklerini kestirememesidir. Hatta daha da ilerisi vardır ki bu da insanların yöntem bilmemelerinden ziyade harekete geçmeleri gerektiğini dahi gerekli görmemeleridir. Bu önemli çıkış noktası Şeriatî ve Humeyni'ye Şia mezhebinin temel taşlarını yeniden canlandırma şansı vermiştir. Aslında bu durum halkın hiç de yabancı olmadığı bir aşamadır. Keza İran, tarihte her zaman gerek Zerdüştlük dininin durağanlığı kabul etmeyişleriyle gerek İslamiyet'ten sonra sahip oldukları cihat ya da kıyam kavramıyla içlerinde var olan bir duyguyu sadece yeniden canlandırmıştır. Kavramlar insanların hareket etmesi için kullanılan sembollerdir. Bazı kelimeler kullanıldıklarında insanlar, otomatik refleks gösterirler. Cihat kavramı da bunlardan bir

tanesisidir. Cihat, önce nefsanî savaş, sonrasında ise şah'a karşı bir hak arayışı ve İslam'ı yaşama isteği kisvesine bürünmüştür.

Temel olarak bu tezde anlatılmaya çalışılan mesele Ali şeriatî'nin İran İslam Devrimi'ni gerçekteştirmede ideolog, Humeyni'nin ise eylem adamı olmasıdır. şeriatî; cihat, adalet, tevhit, ümmet, imamet, İslam'ın tanınması gibi kavramların üzerinde durarak, bunlara anlamlar yükleyerek halkın anlayacağı şekle büründürmüştür. Humeyni de bu kavramları eyleme çevirmiştir. İran toplumu gerek ekonomik gerek sosyal olarak bu değişime hazırđı. Eldeki veriler sonucunda her iki karakterin de kavramları kullanışları büyük oranda benzerlik göstermektedir. Sadece şeriatî'nin imam ve imamet meselesine verdiği desteği, Humeyni'nin Velayet-i Fakih kavramında eylem ve bir siyasi pozisyon olarak görmekteyiz. Bu durum şeriatî ile Humeyni arasındaki incelenen kavramlarda geçen tek farktır. şeriatî'nin kronolojik olarak Humeyni'den daha önce yazdığı kitaplarda yer alan ve temelde İslam'ın gerçekte özüne dönölmesi, ümmet, tevhit, cihat ve imamet hakkındaki görüşleri, Humeyni'nin sonraki eserlerinde de göze çarpmaktadır. Buradan iki sonuç çıkarabiliriz. Her ne kadar incelenen kaynaklarda Humeyni'nin kendi ağzından şeriatî' den etkilendiğine dair bir cümleye rastlanmasa dahi kavramların kullanılış tarzından ve örneğin tevhide yüklenen tüm İslam âlemi için eşitlik manasından, kendisinin şeriatî'den etkilenmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Tezin sonucunda kesin bir yargıya varmada zorluk çekilse de eserlerindeki düşünsel benzerlikten şeriatî'nin Humeyni'ye olan etkisine dair olumlu sonuca varabiliriz. Diğer bir sonuç ise şu olabilir: Humeyni, yaş olarak şeriatî'den bir hayli büyük olmasına rağmen içinde yaşadıkları dönem, ikisinin de eleştirileri, uğraşmak zorunda kaldıkları sıkıntılar ve sahip oldukları inançlarını özgür bir şekilde yaşayamamalarına dair maruz kaldıkları ortak durum, onların aynı noktaya varmalarına sebep olmuş olabilir.

Bu tezin bir başka boyutu da şudur ki İran Devrimi ile iktidara gelen Humeyni'nin, bahsettiği bazı kavramları hayata geçirirken Ali şeriatî'nin söylemlerinden uzaklaşarak pragmatik çerçeveye bürünmüştür. Bunun en açık örneğini Humeyni'nin devrimden altı ay sonra The New York Times gazetesindeki röportajından da anlamaktayız. Kendisine yöneltilen eleştirileri savuşturarak savunduğu düşüncelerden uzaklaştığını ortaya koymuştur. Hâlbuki devrimden çok kısa bir süre önce gazetelere manşet olan İran halkının kendisini dört gözle beklediğine dair haberlerin bir süre sonra yön değiştirdiği ortaya çıkmıştır. Bunun bir diğer örneği ise Velayet-i Fakih kavramının ortaya çıkmasıdır. Bu tez; şeriatî'nin ideolojik söylemleri, Humeyni'nin pratikte yer alan söylemleri ve 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra oluşan toplum olmak üzere üç temelden oluşmuştur. Devrim sonrasındaki dönemde ise

devrimden önceki eleştirilen hükümetlerin konumuna yaklaşılmıştır. Sonuç olarak İran toplumu, devrime; sosyal, siyasal ve tarihsel açıdan hazır bir toplumdur ama günümüzde ise devrim heyecanını kaybeden, dinden ve hayattan bezmiş bir topluma evrilmesi ne Şeriatî'nin ne de Humeyni'nin hedeflediği bir sonuçtu. Totaliter dini yapı, devrimi savunan ancak dini bir kimliğe sahip olmayan gruplar için hesaplanamayan bir sonuç oldu.

KAYNAKÇA

- “Ali Şeriatî(1933-1977)”, **Dairet'ül Mearif-i Teşeyyu**, C.9, 1961, Tahran, s.571-572
- Abidi, A.H.H.: Doktor Ali Şeriatî'nin Yaşamı ve Düşünceleri, **Dünyada Ali Şeriatî içinde**, Çev. Yasin Demirkıran, İstanbul, Ekin Yayınları, 1998, s.23-61.
- Abrahamian, Ervand: **Humeynizm**, Çev. Mehmet Toprak, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.
- Abrahamian, Ervand: **Modern İran Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, 5. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Abrahamian, Ervand: **Radical Islam The Iranian Mojahedin**, London, I.B. Tauris & Co Ltd Publishers, 1989.
- Afary, Janet, Anderson, Kevin B: **Foucault ve İran Devrimi**, Çev. Mehmet Doğan, 2.bs. , İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2015.
- Algar, Hamid: “İmam Humeyni'nin Hayat Hikâyesi”, **İmam Humeyni içinde**, Daru't Takrib Yayınları, Siyasal Araştırmalar Dizisi 1, İstanbul, s.9-39.
- Atuk, M. Volkan: “İran Şahı Rıza Pehlevî'nin Türkiye Ziyareti”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:17/35, 2017, s.219-247.

Avery, Peter, Hambly, Gavin, Melville, Charles: **The Cambridge History Of Iran: From Nadir Shah To The Islami Republic**, C: 7, 3.bs., New York, Cambridge University Press, 2007

Avhadi, M. Rıza Remzi: **İmam Humeyni'den İrfani Öğütler**, Çev. Yusuf Töre, İstanbul, Kevser Yayınları, 2018.

Axworthy, Michael: **A History Of Iran: Empire Of The Mind**, Basic Books, 2008.

Axworthy, Michael: **Iran What Everyone Needs To Know**, New York, Oxford University Press, 2017.

Axworthy, Michael: **İran Aklın İmparatorluğu: Zerdüşt'ten Günümüze İran Tarihi**, Çev. Özlem Gitmez, İstanbul, Say Yayınları, 2016.

Ayata, Eshat: **Zerdüşt Avesta Bölümler**, 3.bs., İstanbul, Kora Yayın, 2011.

Ballıkaya, Atilla: “Muhammed Musaddık Döneminde İran'da Petrolün Millileştirilmesi ve 1953 Darbesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Baylak, Ayşen: **Çağa İz Bırakan Müslüman Önderler: İmam Humeyni**, 3.bs., y.y. , İlke Yayıncılık, t.y.

Carlsen,R., Woodsworth: **İmam ve Onun İslam Devrimi: Cennetin ve Cehennemin İçine Bir Yolculuk**, Çev. Bedirhan Muhib, 2.bs., Ankara, Endişe Yayınları, 1990.

Cülük, Ahmet: “İran İslam Devrimi ve Ulemanın Zaferi”, **Güvenlik Çalışmaları Dergisi/Turkish Journal of Security Studies**, C:20, 2018, s.87-103.

Çitlioğlu, Ercan: **İran'ı Anlamak**, 2015

- Dabashi, Hamid: **İran: Ketlenmiş Halk**, Çev. Emine Ayhan, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
- Eliaçık, R. İhsan: **Ali Şeriatî: Yenilikçi Müslüman Düşünürler Dizisi-4**, 2.bs., İstanbul, Tekin Yayınevi, 2016.
- Erkan, Süleyman: “CIA Günlük Raporlarına Göre İran’da Şah’ın Devrilmesi”, **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and the History of Turkish or Turkic**, C:12/12, t.y. s.95-114
- Esposito, John L.: “Ali Shariati (1933-1977)”, The Oxford Encyclopaedia of the Modern Islamic World, C.4, New York, 1995.
- Fettah, İrfan Abdülhamid: **İmamiyye Şia’sında Velayet-i Fakih Teorisi: Araştırma Tahlil Tenkit**, Çev. Seyit Bahcivan, Konya, Kitap Dünyası Yayınları, 2012.
- Fığlalı, Ethem Ruhi: **İmamiyye Şiası**, İstanbul, 2. bs., Ağaç Kitabevi, 2008.
- Garthwaite, Gene R.: **İran Tarihi: Pers İmparatorluğu’ndan Günümüze**, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul, İnkılap, 2018.
- Harmon, Daniel E.: **Spiritual Leaders and Thinkers: Ayatollah Ruhollah Khomeini**, Philadelphia, Chelsea House Publishers, 2005.
- Humeyni: **İmam Humeyni’nin Düşüncesinde Masumların – Peygamberler ve Ehlibeytin- Çehresi**, Çev. İbrahim Erkin, Kevser Yayınları, 2009.
- Humeyni: **İmam Humeyni’nin İlahi ve Siyasi Vasiyetnamesi**, Alp Ofset, Ankara, 1989.

- Humeyni, İmam: **İmam Humeyni'nin Penceresinden İmam Ali**, Haz. Resul Seadetmend, Çev. İsmail Bendiderya, İstanbul, Tesnim Yayınları, 2015.
- Humeyni, İmam: **İslamda Devlet**, İstanbul, 2.bs., Objektif Yayınları, 1991.
- Humeyni, İmam: **Mustaz'af Müstekbir**, Çev. Serdar İslam, İstanbul, Objektif Yayınları, 1992.
- Humeyni: **Akıl ve Cehalet Askerleri Hadisinin Şerhi**, Çev. Kadri Çelik, y.y., İmam Humeyni'nin (r.a) Eserlerini Düzenleme ve Yayımlama Kurumu, 2006.
- Humeyni: **İmam Humeyni –Ks- Açısından İslam İnkılabının İhracı**, İmam Humeyni'nin –ks- Eserlerini Tanzim ve Yayımlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, 1997.
- Humeyni: **İmam Humeyni'nin İlahi ve Siyasi Vasiyetnamesi**, y.y., İran İslam Cumhuriyeti Kültür Müsteşarlığı, t.y.
- Humeyni: **İmam Humeyni'nin –ks- Konuşma Yazı ve Mesajlarında Aşura Kiyamı**, Tahran, İmam Humeyni'nin –ks- Eserlerini Tanzim ve Yayımlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu, t.y.
- Humeyni: **İmam Humeyni-Konuşmalar: 1 Şubat 1979-6 Kasım 1981**, Ankara, İran İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 1982.
- Humeyni: **İmam Humeyni-Konuşmalar: 11 Şubat 1982-6 Kasım 1983**, Ankara, İran İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 1984.
- Hüseyin, Asaf: **İran'da Devrim ve Karşı Devrim**, Çev. Taha Cevdet, İstanbul, 3.bs., Pınar Yayınları, 2011.

- İlknur, Miyase: **İmam Mehdi'den Humeyni'ye İran**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2009.
- Keyhan, Doktor Ali Şeriatî Vefat Etti, 21 Haziran 1977
- Khosrokhavar, Farhad, Roy, Olivier: **İran: Bir Devrimin Tükenişi**, Çev. İsmail Yerguz, 2.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013.
- Leaman, Oliver: “Shariati Ali (1933-77)”, **The Biographical Encyclopaedia of Islamic Philosophy, London: Bloomsbury Academic**, 2015.
- Martin, Vanessa: **Creating An Islamic State: Khomeini and the Making of a New Iran**, 2.bs., I.B.Tauris & Co Ltd, New York, 2003.
- Moazami, Behrooz: **İran'da Devlet, Din ve Devrim: 1796'dan Bugüne**, Çev. Bahar Bilgen, İstanbul, İletişim, 2018.
- Moin, Baqer: **Son Devrimci Ayetullah Humeyni**, Ed. M. Fatih Topaloğlu, Haz. Zuhâl Uzsuz, Çev. Osman Cem ÖnerToy, Ankara, Elips Kitap, 2005.
- Mokhtarpour, Alireza. “İran Devlet Modeli”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuk (Genel Kamu Hukuk) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Onat, Hasan: “İran İslam Devrimi ve Şiilik”, C:VI/2, **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, 2013, s.223-256.
- Rafizadeh, Dr. Majid: “Anger Grows In Iran Over Corruption, Nepotism and The Crazy-Rich Elite”, (Çevrimiçi)
<https://www.arabnews.com/node/1601396> , 06.11.2020.
- Rahnema, Ali: **Ali Şeriatî: Bir Müslüman Ütopistin Siyasi Biyografisi**, Çev. Zehra Savan, 2.bs., İstanbul, Kapı, 2016.

- Sadık-i Urzegani, Muhyiddin Emin: **İmam Humeyni ve Müslüman Ariflere Göre İnsan-ı Kamil**, Çev. Sedat Baran, İstanbul, Önsöz Yayıncılık, 2013.
- Sıddıki, Kelim: **İslam Devriminin Aşamaları**, Çev. Selami Alagöz, İstanbul, 2.bs., Ekin Yayınları, 1997.
- Şartepe, Zeynep. “Devrim Sonrası İran’da Muhafazakâr-Reformist Ayırışmasının Dış Politikaya Yansımaları”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Şefii, Abbas: **İmam Humeyni’nin Liderlik Tarzı**, Çev. Alptekin Dursunoğlu, 3.bs., İstanbul, el-Mustafa Yayınları, 2013.
- Şeriati, Ali: **Âdemin Varisi Hüseyin**, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 3.bs, Fecr Yayınları, 2015.
- Şeriati, Ali: **Ali**, Çev. Alptekin Dursunoğlu, Ankara, 6. bs, Fecr Yayınları, 2017.
- Şeriati, Ali: **Dine Karşı Din**, Çev. Doğan Özlük, Ankara, 12.bs, Fecr Yayınları, 2018.
- Şeriati, Ali: **Dinler Tarihi I**, Çev. Ejder Okumuş, Ankara, 7. bs, Fecr Yayınları, 2018.
- Şeriati, Ali: **Dünya Görüşü ve İdeoloji**, Çev. Kenan Çamurcu, Ankara, 3.bs, Fecr Yayınları, 2016.
- Şeriati, Ali: Hacc, **Haksöz Dergisi**, S. 74, Mayıs 1997
- Şeriati, Ali: Hangi Kur’an, **Haksöz Dergisi**, S.64, Temmuz, 1996
- Şeriati, Ali: **İslam Nedir Muhammed Kimdir**, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 6. bs, Fecr Yayınları, 2017.

- Şeriati, Ali: **İslam ve Sınıfsal Yapı**, Çev. Doğan Özlük, Ankara, 5. bs, Fecr Yayınları, 2017.
- Şeriati, Ali: **İslambilim I**, Çev. Hicabi Kırlangıç, Ankara, 3.bs, Fecr Yayınları, 2016.
- Şeriati, Ali: **İslambilim II**, Çev. Hicabi Kırlangıç, Ankara, 3. bs, Fecr Yayınları, 2017.
- Şeriati, Ali: **Kadın (Fatıma Fatımadır)**, Çev. Esra Özlük, Ankara, 9. bs, Fecr Yayınları, 2017.
- Şeriati, Ali: **Kendini Devrimci Yetiştirmek**, Çev. Ejder Okumuş, İstanbul, Anka Yayınları, 2004.
- Şeriati, Ali: **Kendisi Olmayan İnsan: İnsanın Dört Zindanı**, Çev. Ejder Okumuş, Ankara, 9.bs, Fecr Yayınları, 2017.
- Şeriati, Ali: Kur'an, **Haksöz Dergisi**, S.64, Temmuz, 1996
- Şeriati, Ali: Kur'an ve Sapma, **Haksöz Dergisi**, S.64, Temmuz, 1996
- Şeriati, Ali: **Muhtelif Eserler I**, Çev. Kenan Çamurcu, Ankara, 2. bs, Fecr Yayınları, 2018.
- Şeriati, Ali: **Ne Yapmalı: Rum Suresi'nin Tefsiri, Bilinç ve Eşkleştirme, Aydın**, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 5. bs, Fecr Yayınları, 2016.
- Şeriati, Ali: **Öze Dönüş**, Çev. Ejder Okumuş, Ankara, 7.bs, Fecr Yayınları, 2017.
- Şeriati, Ali: **Şia**, Çev. Hicabi Kırlangıç, Ankara, 2.bs, Fecr Yayınları, 2013.
- Şeriati, Ali: **Yalnızlık Sözleri II**, Çev. Okan Sevinç, Ankara, 2.bs, Fecr Yayınları, 2012.

- Şeriati, Ali: **Yeni Çağın Özellikleri**, Çev. Murat Demirkol, Ankara, 2.bs, Fecr Yayınları, 2015.
- Şeriati, Puran: **Gözetim Altında Özgürlük: Eşim Ali Şeriati-Bir Hayat Hikâyesi-**, Çev. Mesih Ahışhalı, İstanbul, Ekin Yayınları, 2005.
- Taflıoğlu, Serkan: “İran İslam İhtilalinde Ayetullah Humeyni Ve Velayet-i Fakih Meselesi”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2009.
- Tahran (AA), 02.01.1979, İran Başbakanı Azhari İstifa Etti, *Aydınlık Gazetesi*, s.1
- Taraporewala, Irach J. I.: **Zerdüş Dini: Zerdüş’ün Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm**, Çev. Nice Damar, 4.bs., İstanbul, Avesta Mezopotamya Kültürü, 2016.
- Tıgılı, Asiye: “İran’da Yenilikçi Dini Düşünce Hareketi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.
- Yaman, Abdullah: **İran Devrim İdeolojisi ve Humeyni**, İstanbul, Konak Yayınları, 1979.
- Yegin, Abdullah: **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Ankara, SETA Yayınları XXV, 2013.
- Yıldırım, Nimet: **İran Mitolojisi**, 2.bs., İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2012.
- Yürürdurmaz, Sabit: 02.02.1979, Muhteşem Karşılama, *Aydınlık Gazetesi*, s.7

İNTERNET KAYNAKLARI

- “A Brief Biography of Dr. Ali Shariati”, (Çevrimiçi) <http://www.shariati.com/bio.html>, 04.07.2020
- “Ali Shariati”, (Çevrimiçi) <https://biography.yourdictionary.com/ali-shariati>, 04.07.2020

“Ayatollah Khomeini Returns to Iran”, (Çevrimiçi) <https://www.history.com/this-day-in-history/ayatollah-khomeini-returns-to>

iran#:~:text=On%20February%201%2C%201979%2C%20the,Islamic%20government%20under%20Khomeini's%20leadership., 11.07.2020.

“Ayatollah Ruhollah Khomeini(1902-1989)”, (Çevrimiçi)

<https://www.biography.com/political-figure/ayatollah-ruhollah-khomeini>, 11.07.2020.

“Imam Khomeini’s Biography”, (Çevrimiçi) <https://english.khamenei.ir/news/2116/Imam-Khomeini-s-Biography>, 12.07.2020.

“Iran Corruption Report”, (Çevrimiçi) <https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/iran/> , 10.11.2020.

“Iranian Personalities: Dr. Ali Shariati”, (Çevrimiçi)

http://www.iranchamber.com/personalities/ashariati/ali_shariati.php , 06.07.2020.

“İmam Humeyni(ra)’nin Hayatı”, (Çevrimiçi) <https://www.islamidavet.com/imam-humeyniranin-hayati/>, 10.07.2020.

“Ordu Darbe Yapmasın Diye Kurulan Devrim Muhafızları Kimi Kime Karşı Koruyor?” , (Çevrimiçi) <https://www.netpano.com/ordu-darbe-yapmasin-diye-kurulan-devrim-muhafizlari-kimi-kime-karsi-koruyor/> , 11.11.2020.

Aarabi, Kasra: “Who Was Ali Shariati?” (Çevrimiçi), <https://institute.global/policy/who-was-ali-shariati>, 06.07.2020.

Ahıslalı, Mustafa Melih: “İran’da Devrim Muhafızları’nın Ekonomideki Yeri”, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranda-devrim-muhafizlarinin-ekonomideki-yeri-/1058604> , 11.11.2020.

Algar, Hamid: “Humeyni: İmam Ruhullah Musevi Humeyni (1902-1989)”, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/humeyni>, 11.07.2020.

“Devrimin Önemli Başlıklarına Göz Atış: Şah Gitti, İmam Geldi”, (Çevrimiçi)

<https://www.isna.ir/news/95111610530/%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%B1->

[D8%AA%DB%8C%D8%AA%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-](https://www.isna.ir/news/95111610530/%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%B1-%D8%AA%DB%8C%D8%AA%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-)

[D9%85%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8-](https://www.isna.ir/news/95111610530/%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%B1-%D8%AA%DB%8C%D8%AA%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8-)

[D8%A7%D8%B2-%D8%B4%D8%A7%D9%87-%D8%B1%D9%81%D8%AA-](https://www.isna.ir/news/95111610530/%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%B1-%D8%AA%DB%8C%D8%AA%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D8%B2-%D8%B4%D8%A7%D9%87-%D8%B1%D9%81%D8%AA-)

[D8%AA%D8%A7-%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85-%D8%A2%D9%85%D8%AF](https://www.isna.ir/news/95111610530/%D9%85%D8%B1%D9%88%D8%B1-%D8%AA%DB%8C%D8%AA%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%87%D9%85-%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D8%B2-%D8%B4%D8%A7%D9%87-%D8%B1%D9%81%D8%AA-%D8%AA%D8%A7-%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85-%D8%A2%D9%85%D8%AF) ,

14.12.2020

Ensari, Hamid: “İmam Humeyni’nin (r.a) Hayatı”, (Çevrimiçi)

<https://www.islamkutuphanesi.com/turkcekitap/online/imamhumeynikimdir/index.htm>, 10.07.2020.

Etehad, Melissa: “It’s Been 40 Years Since Iran’s Islamic Revolution: Here’s How The Country Has Changed” , (Çevrimiçi)

<https://www.latimes.com/world/la-fg-iran-revolution-20190211-story.html> , 02.11.2020.

Fallaci, Oriana: “An Interview With Khomeini”, (Çevrimiçi)

<https://www.nytimes.com/1979/10/07/archives/an-interview-with-khomeini.html> , 31.01.2021

Humeyni: “Cihadı Ekber”, (Çevrimiçi)

<https://www.islamkutuphanesi.com/turkcekitap/online/cihad-i-ekber/index.htm> , 24.08.2020.

Humeyni: “İmam Humeyni’nin (ra) Düşüncesinde Kadının Konumu”, (Çevrimiçi)

<http://www.islamkutuphanesi.com/turkcekitap/online/imam-humeyni-kadinin-konumu/imam-humeyni-kadinin-konumu.htm>, 18.08.2020.

- Humeyni: “Nefis Tezkiyesi”, (Çevrimiçi)
<http://www.islamidavet.com/kutuphane/wp-content/uploads/2015/05/%C4%B0mam-Humeyni-Nefis-Teskiyesi.pdf> , 24.08.2020.
- Hüseyni, Hüda: “İran’da Üstünlük Kimin? Ordunun Mu Yoksa İran Devrim Muhafızları’nın Mı?”, (Çevrimiçi)
<https://www.indyturk.com/node/190841/d%C3%BCnyadan-sesler/iran%E2%80%99da-%C3%BCst%C3%BCnl%C3%BCk-kimin-ordunun-mu-yoksa-iran-devrim-muhaf%C4%B1zlar%C4%B1%E2%80%99n%C4%B1n-m%C4%B1> , 11.11.2020.
- İran Kültür Evi, “İmam Humeyni’nin Hayatı”, (Çevrimiçi)
<https://tr.irma.ir/news/3469085/%C4%B0mam-Humeyni-nin-hayat%C4%B1> , 10.07.2020
- K, Ashraf: “Who was Ali Shariati to us?”, (Çevrimiçi)
<https://interactive.net.in/who-was-ali-shariati-to-you/>,
06.07.2020
- Katiraie, Jubin: “Corruption in Iran Exposed” , (Çevrimiçi)
<https://www.iranfocus.com/en/economy/34479-corruption-in-iran-exposed/> , 11.11.2020.
- Name Be Mehdi Bazergan, (Çevrimçi) <http://drshariati.org/?p=15900> , 16.12.2020
- Nejad, Ali Fathollah: “Four Decades Later, Did The Iranian Revolution Fulfill Its Promises?” , (Çevrimiçi) <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/07/11/four-decades-later-did-the-iranian-revolution-fulfill-its-promises/> , 02.11.2020.

Nejad, Ali Fathollah: “Four Decades Later, Did The Iranian Revolution Fulfill Its Promises?” , (Çevrimiçi) <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/07/11/four-decades-later-did-the-iranian-revolution-fulfill-its-promises/> , 02.11.2020.

Rasool, Mir Suheel: “Ali Shariati, Forgotten Sociologist of Islam”, (Çevrimiçi) <https://globaldialogue.isa-sociology.org/ali-shariati-forgotten-sociologist-of-islam/>, 06.07.2020.

“Vijegihaye Hükümete İslami Der Musahebe İmam Ba Haber Negerane Hareci”, (Çevrimiçi) http://www.imamkhomeini.ir/fa/n25188/%D8%B3%D8%B1%D9%88%DB%8C%D8%B3_%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D8%A7%D8%B7%D9%84%D8%A7%D8%B9_%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%86%DB%8C/%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86/%D9%88%DB%8C%DA%98%DA%AF%DB%8C_%D9%87%D8%A7%DB%8C_%D8%AD%DA%A9%D9%88%D9%85%D8%AA_%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%DB%8C_%D8%AF%D8%B1_%D9%85%D8%B5%D8%A7%D8%AD%D8%A8%D9%87_%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%85_%D8%A8%D8%A7_%D8%AE%D8%A8%D8%B1%D9%86%DA%AF%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%86_%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC%DB%8C , 22.12.2020

Zeidan, Adam: “Ruhollah Khomeini: Iranian Religious Leader”, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/biography/Ruhollah-Khomeini>, 10.07.2020.

Ziaee, Donya: “The Stolen Revolution: Iranian Women of 1979”, (Çevrimiçi) <https://www.cbc.ca/radio/ideas/the-stolen-revolution-iranian-women-of-1979-1.5048382> , 02.11.2020.

1979, 1 Ocak: “Şapur Bahtiyar Ulusal Cepheden İhraç Edildi” , Aydınlık Gazetesi.

1979, 2 Ocak: “İran Başbakanı Azhari İstifa Etti” , Aydınlık Gazetesi.

1979, 14 Ocak: “Humeyni’nin açıklaması: İran’da Geçici İslam Devrim Konseyi Kuruldu”,
Aydınlık Gazetesi.

1979, 17 Ocak: “1979’un İlk Müjdesi İran Halkından: Şah Kaçtı”, Aydınlık Gazetesi.

1979, 1 Şubat: “Humeyni gelirken... Halk Tahran’a Akıyor”, Aydınlık Gazetesi.

1979, 2 Şubat: “Muhteşem Karşılama”, Aydınlık Gazetesi.

1979, 20 Şubat: “Sencabi, Kürtleri, ‘Asker Olmayan Unsurlara Karşı Uyanıklığa Çağırđı”,
Aydınlık Gazetesi.

1979, 21 Şubat: “Homeyni: ‘İran devrimi, ABD ve Sovyetler’ in Ülkemize Uzanan Elleri
Kesilinceye Kadar Sürececek”, Aydınlık Gazetesi.

Ek 1: Aydınlik Gazetesi 01.01.1979

Homeyni'nin açıklaması:

"Iran'da geçici İslam Devrim Konseyi kuruldu"

• "Devrimci Konsey, gizli olarak çalışmaya başladı"

• Şapur Bahtiyar'ın açıklaması: "Şah, Perşembeden önce ülkeyi terkedecek"

• Şah'ın gitmesinden sonra Homeyni'nin İran'a dönebileceği söyleniyor

• ABD, İran ordusuna yaptığı çağrıda, Bahtiyar hükümetini desteklemesini istedi

• Washington Post: «ABD, İran'daki dinleme cihazlarını söküyor»

DIŞ HABERLER SERVİSİ
Paris'te bulunan İran muhalefeti liderlerinden Ayetullah Homeyni, ülkesinde geçici bir "İslam Devrim Konseyi" kurulduğunu açıkladı. Homeyni Konseyi: gizli olarak çalışmaya başladığını belirtti.

Ayetullah Homeyni, "Devrim Konseyi"nin İran'da bir "İslam Cumhuriyeti" kurmak için geçici hükümet faaliyetleri yaptığını söyledi.

BAHTİYAR: SAH'IN PERŞEMBEDEN ÖNCE GİDECEĞİ

ABD'de yayınlanan "New York Times" gazetesine bir demeç veren Şapur Bahtiyar, Şah'ın Perşembe gününden önce ülkeyi terk ederek Türkiye, Doğu veya Avrupa ülkelerine gideceğini söyledi. Şah'ın "Kuşku" ni "İslam" diye nitelendirilen Bahtiyar, Şah Rıza Pehlevi'nin daha sonra da ABD'ye gideceğini söyledi. Şapur Bahtiyar, konuşarak Nâhiye Konseyi'nin yönetimini de açıkladı. Bahtiyar bu konseyde Saray Nazarı Ali Gholi Ardalan, Şiâhi Kuvvetler Komutanı General Abbas Garabi ve komutanı yamandı, Meclis Bakaranın, Adalet Bakanlığı ve hâkim başkanlığı iki kişiden daha yer alacağını belirtti.

MUHALEFET AZALACAKMIŞ

Şapur Bahtiyar dışi liderlerin çoğunun kendisini "aslında devrimci" değil de İleri sürerek, Şah'ın gitmesinden sonra Ayetullah Homeyni'ye "İslam Cumhuriyeti" önderliğindeki muhalefetin de azalacağını söyledi. Hükümet darbesi hazırlıkları yolundaki İslam

lenderi de "yüceltayan" Bahtiyar, kendi hükümetinin başarısızlığı ve başarısızlığına böyle bir darbenin önüne geçilmesini söylemekten de geri kalmadı.

Başbakan Bahtiyar "Rüşdî'nin İran'da karışıklıklar çıkarmasına saygıret kalmış olduğunu" ve ABD'ye karşı da hükümetin politikası izleyeceğini söyledi.

HOMEYİNİ'NİN DÖNÜŞÜ

Öte yandan Paris'te Homeyni'ye yapılan lafızlar, Şah gider gitmez muhalefet ülerinin İran'a dönmeleğini bildirdiler. Homeyni'nin amacı ise bu konuda bir yorum yapmaktan kaçındı.

TAHRAN'DA GÖSTERİLER

Tahrân Üniversitesinin açıldığı dolayısıyla toplanan 200 bin kişi, İran Şah'ı ve Bahtiyar Bahtiyar'ın hükümeti gösteriler yaptılar. Gösteriler dinlen geçti.

İran'ın öteki kısımlarında da Şah ve Bahtiyar hükümeti aleyhine yapılan gösteriler sürüyor.

ABD'NİN İRAN ORDUSUNA ÇAĞIRISI

ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance İran silahlı kuvvetlerine bir çağrıda bulunarak, Şapur Bahtiyar hükümeti desteklenmesini istedi. ABD Dışişleri Bakanı'nın özelci Hending Carter ise, İran'da yapılacak bir askeri darbenin bir bir sonucu olarak görülmeyeceğini ve mevcut durumu daha da derinleştireceğini söyledi. Carter'in Bahtiyar hükümetini desteklediğini de belirtti.

Ek 5: Aydınlık Gazetesi 01.02.1979

Ek 6: Aydınlık Gazetesi 02.02.1979

İran Devrimi İslam Hükümetinin Dışişleri Bakanı Kerim Sencabi, Kürt halkını krakerkçılara karşı uyanıklığa çağırdı. Sencabi: "Kürt halkı ulusal birliğimizin bir beğnedir" dedi.

Sencabi, Kürtleri asker olmayan silahlı unsurlara karşı uyanıklığa çağırdı

● Başbakan Bazergan kabinesinin altı yeni üyesini daha açıkladı

● Arafat: 'İran'daki son olaylar büyük devletlerin bölgedeki tüm planlarını alt üst etti'

DIŞ HABERLER SERVİSİ

İran Dışişleri Bakanı Kerim Sencabi, Kürdistan halkını, ortalığı karıştırmaya ve ulusal birliğe darbe vurmaya çalışan "asker olmayan, fakat silahlı unsurları" karşı uyanıklığa çağırdı. Ulusal Cephe lideri, Kürt halkının da İran Ulusal Birliği'nin bekçilerinden biri olduğunu belirtti.

Yazısı 3. Sayfamızda

HOMEYNI: "İran devrimi, ABD ve Sovyetler'in ülkemize uzanan elleri kesilinceye kadar sürecek"

Ayetullah Homeyni okullarda eğitici nedeniyle yakıldığı bombasızda, Şah'ın karşı muvazene ile halkın bu okullarda eğitilmesini istedi.

● Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi

DIŞ HABERLER SERVİSİ

İran'ın dini lider Ayetullah Homeyni, İran devriminin, ülkemize uzanan Amerikan, Sovyet ve İngiliz elleri kesilinceye kadar süreceğini söyledi. Dün okullarda eğitici medeniyet Devrim radyosunda bir konuşma yapan Ayetullah Homeyni, Şah'ı karşı muvazeneyle kutlan bütün öğrencilere ve öğretmenlere teklif etti. Homeyni şöyle dedi: "Bugün İran halkı sağ ya da sola bir eğilim göstermede ayrışmamaya bağlanmıştır. Ülkenin gerçekliği, şüphesiz hakikat ve ulusal İran halkının gereğidir. Eğer bu işi gerçekliği karşı yaparsanız, başarımla kalıcı olmaz. Bizi yitirmek isteyenlerin, fırsat kolladıklarını unutmayın."

Konuşmasında eğitici sorununa da değinen Homeyni, okul eğitici sorununa tamamen çözümünü ve sonunu kutladığını söyledi. Homeyni, "Eğitimde zor bir döneme giriyoruz" dedi.

"YABANCI LARA HİZMET EDEN EYLEMLERE İZİN VERİLMİYOR" Kuvay-i İran'ın Kuveyt Bölgesindeki Kürtleri Devrimci İslam Hükümetine karşı hareket ettiler. Ayetullah Homeyni, Şah'ın karşı muvazene ile halkın bu okullarda eğitilmesini istedi.

sumesine karşı hareket geçirdi. Anıtları, Ayetullah Homeyni de önceki gün İran halkına bir çağrı yapıyor. Homeyni, Devrim radyosunda yayınlanan konuşmada, çok sistemlere aile için verileceğini söyledi. Dini lider "askere katılmayı göstermeyecek" dedi. Homeyni çağrısında ayrıca, güvenlik kuvvetlerinin, merkeze döneceklerini ve kentlerdeki belli başlı bölgelerde güvenlik sağlanacağını belirtti.

Ve şöyle devam etti: "Gözüyle ki, bir grup kayırdı ve yasadığı unvan ile devrimci karşı hareketi yapacaklar. Bu tutumu İran devrimine karşı ayaklanma olarak kabul ediyoruz."

Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi.

Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi.

Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi.

Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi.

Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi.

Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi.

Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi.

Genelkurmay Başkanı Garani, orduda yeni düzenleme yapılacağını ve Amerikan uzmanlarının geri çağrılacağını söyledi.